

Wulfgang von Utenhof,
Kongerne Frederik den 1stes og Kristian
den 3dies tyske Kansler.

Af
A. Heise.

. . . . mehr teutscher Leut ins
Reich schieben.

Utenhof til Kristian 3.

Tyske Statsmænd i nordiske Kongers Tjeneste var meget almindeligt i det 16de Aarhundrede. Grunden hertil var ikke blot de oldenborgske Kongers Forkjærlighed for Tysk, men endnu mere, at saadanne Mænd under Kongemagtens Strid med det gejstlige og verdslige Aristokrati vare en Støtte for Kongerne. De vare ikke ved Familiebaand knyttede til det herskende Aristokrati; de Ejendomme eller Forleninger, de fik, havde de i Reglen kun Kongernes Gunst at takke for; de bleve derved paa en helt anden Maade end de indfødte Stormænd knyttede til Kongernes og deres Æts personlige Interesser og kom derved til at arbejde for Kongemagten i Modsætning til Adelsvælden eller Bispevælden, til at arbejde for Dynastiernes Arvelighed i Modsætning til «det frie Kaar», hvori Adelsvælden saa en Tryghed for Friheden. I Reglen ere disse Mænd derfor heller ikke Holstenere; thi ogsaa overfor det holstenske Aristokrati trængte man til en lignende Modvægt. Det er

fremmede, uden Rod i Landene selv, som kun have deres egen Dygtighed eller Fyrstegunst at takke for de høje Stillinger, de kom til at indtage. Dertil kom, at dygtige Diplomater, der vare vel inde i de tyske Fyrstehuses indviklede Forhold, og som kunde ofre hele deres Tid og Kraft paa Regeringsanliggenderne, vare blevne en Nødvendighed ved de nordiske Hoffer. De nordiske Riger vare, navnlig fra Kristiern d. 2dens Tid, paa Grund af Forholdenes Udvikling, blevne hvirvlede med ind i de almindelige europæiske Tildragelsers Malstrøm. Virkningerne af Pavia-Slaget følte i hine Tider lige saa meget som i vore Dage Sedan, Tyrkernes Fremtrængen i Ungarn og for Wien fik Indflydelse paa Begivenhederne i Norden; det orientalske Spørgsmaal havde ogsaa den Gang sin Betydning for disse fjerne Egne. Forbund maatte søges og knytttes, og der udfordredes hertil en Smidighed, en Behændighed og en Snuhed, som ikke ret laa for det nordiske Aristokrati; der var ofte ligesom noget tungt, noget ubehjælpsomt ved de nordiske Stormænd, deres andre gode Egenskaber ufortalte; det var, ligesom de endnu ikke ret kunde finde sig til Rette under de nye politiske Forhold i Evropa. Det er heller ikke blot de saakaldte «tysksindede» Konger, som Frederik den 1ste og Kristian den 3die, der tage deres Tilflugt til fremmede Statstjenere. Hvilken Række af fremmede Eventyrere bruger ikke Kristiern den 2den for at fremme sine Planer: Mor Sigbrit, Didrik Slagheck, Johan Veze, Cornelius Scepper, foruden en Række andre! Og det er ikke blot under Kampen med Stormandsvælden, at han bruger disse Folk; ogsaa under Landflygtigheden giver han helst de diplomatiske Forhandlingers Ledelse i Johan Veze's og Cornelius Sceppers eller andre fremmede Lykkesøgers Hænder; hans danske Raadgivere og Udlændighedsfæller

klage ofte bittert derover. Men ogsaa en anden nordisk Konge, som ingen vil falde paa at anklage for «Tyskhed», Sverigs Befrier Gustav Vasa, kan ikke undvære tyske Stats-tjenere. I en længere Aarrække havde han en tysk Sekretær, Wulf Gieler, som netop ofte brugtes til diplomatiske Sendelser til Gottorp eller tyske Fyrster; men da Wulf Gieler «blev gift og endda var en svag Karl», saa at han ikke mere kunde bruges saa meget i Sendelser, og da Kong Kristiern samtidig landede i Norge, gjorde Kongen sig megen Umage for gjennem sin Svigerfader, Hertug Magnus af Sachsen, at faa en tysk «Kansler», der kan bruges til diplomatiske Forhandlinger, thi han har ingen, han kan bruge dertil, eller i Mangel deraf en tysk «Sekretær»¹⁾.

Stærkest mærkes denne Efterspørgsel efter brugelige tyske Sekretærer og Statsmænd under Frederik d. 1ste og Kristian d. 3die, og der findes en ret anselig Række af dem: Peter Svave (Pommeraner), Frants Trebau (Meklenborger?), Henrik Schulte, Thomas Köppen (Hamborger), Benedikt Klock o. fl. Vigtigst af disse Mænd er dog Mester Wulfgang von Utenhof, der i sin 24aarige Tjeneste ved det gottorpske Hof med Kraft og Dygtighed, med diplomatisk Snuhed og Behændighed maaske mere end nogen anden arbejdede i det gottorpske Dynastis Interesse paa at grundfæste det gottorpske Huses Magt baade i Hertugdømmerne og i Danmark og Norge, og som var den Mand, der, ofte kuet af legemlig Svaghed, men med usvækket Aandskraft, kom til i Raadslagninger og diplomatiske Sendelser at føre Hovedkampen mod Kong Kristiern og

---

¹⁾ Herom findes en Række Breve i det svenske Rigsarkiv. Endnu 1534 havde man ikke fundet en passende Kansler, hvilket blev saa meget føleligere, som Wulf Gieler forræderisk gik over til Grev Kristoffer af Oldenburg (Aktstykker til Grevefejden I, 147).

hans Slægt, lige til Pennen saa at sige falder ud af hans Haand, og der som en ivrig luthersk Statstjener lige til det sidste kæmper baade mod det danske og det holstenske Aristokrati for at sikre det gottorpske Dynasti saa vidt som muligt en arvelig Magt i et dansk-norsk-holstensk Fællesrige.

Wulfgang von Utenhof var af adelig Byrd og fra Amtet Weida, som nu hører til Sachsen-Weimar, men den Gang hørte til det saakaldte Vogtland (terra advocatorum), fra hvis i Gera residerende Fogeder de reussiske Fyrster nedstamme. Fra Gera kom han i Aaret 1513 til det nylig oprettede Universitet i Wittenberg, hvor han i flere Aar, som det synes lige til 1518, med Iver lagde sig baade efter Romerretten og den gejstlige Ret; i den førstnævnte Videnskab meddeltes ham af det juridiske Fakultet Mestergraden. Hans Ophold ved Wittenberg falder saaledes i den mest bevægede Tid, da Tezels frække Færd og Luthers djærve og indtrængende Ord satte Sindene i Bevægelse; efter al Rimelighed har han saaledes været Øjenvidne til Begivenhederne hin 31. Oktober 1517, der snart bragte hele Tyskland i Røre. Saa meget er vist, at han fra Wittenberg medbragte et Had til Pavemagten og Katholicismen, som aldrig forlod ham, en dyb Foragt for Præstevælden, som spores lige til hans sidste Stund¹⁾.

¹⁾ Seckendorff, Commentarius de Lutheranismo III, § 73, pag. 270. Ny Kirkehist. Saml. I, 461. — Hr. Arkivsekretær Matthiessen i Gehejmearkivet, hvis private Samlinger Forf. skylder flere værdifulde Meddelelser til Utenhofs Historie, har gjort Forf. opmærksom paa, at i Jächers Lexikon (Kvartudgaven) nævnes tre Lærde af Navnet Utenhov, som alle levede i Flandern i første Halvdel af 16. Aarhundrede. — Til denne flanderske Slægt hørte formodentlig ogsaa den Karl Utenhov, som 1553 kom her til Landet med Johan a Lasco, men atter udvistes; dog har denne Familie neppe noget med Kansler Utenhof at gjøre.

I Aaret 1518 søgte Hertug Frederik af Holsten en Tugtemester for sin den Gang 15aarige Søn Hertug Kristian. Valget faldt paa Utenhof, der i den Anledning havde faaet et glimrende Vidnesbyrd og en varm anbefaling fra Universitetet i Wittenberg for hele sin sædelige Vandel, sin Flid og Dygtighed, navnlig i de juridiske Fag¹⁾. Det var Begyndelsen til Utenhofs betydningsfulde Stilling ved det gottorpske Hof. Efter al Rimelighed den Gang endnu kun nogle og tyve Aar gammel, med stor Begavelse, med et ærgjerrigt og fremadstræbende Sind, med en flydende Tunge og en flydende Pen, der paa en ejendommelig djærv, næsten burschikos Maade forstaar at give Tanken Udtryk og fængsle Tilhøreren eller Læseren, vandt Utenhof hurtig den aldrende Hertug Frederik, — men ikke Sønnen; Forholdet mellem dem blev, som vi skulle se, aldrig rigtig godt; i sin Ungdom var Hertug Kristian den heftige, hensynsløse Utenhof for blød og for veg, og han var den unge sorgløse og letsindige Hertug for hovmestrerende og bydende; han kom aldrig til at se andet i sin Lærling end et viljeløst Barn, selv efter at Grevefejdens Kampe havde modnet Kong Kristian til Mand. Ret længe kan Utenhof heller ikke have beholdt sin Stilling som Hertugens Tugtemester; allerede i Begyndelsen af 1520 nævnes han blandt Hertug Frederiks Raader, og paa den Rejse, som den unge Hertug Kristian kort efter foretog under Johan Rantzovs Ledelse, var han neppe med.

Som hertugelig Raad blev Utenhof strax kastet ind i den Strid, som skulde blive hans Livs Hovedmaal: Kampen

---

¹⁾ Det gott. Fællesarkiv 39, 1; Original med Universitetets Segl. I Brevet kaldes han «der universitet alhy zu W. glidmas», saa han maa antages at have været i Wittenberg endnu 1518.

mod Kong Kristiern. Han deltog saaledes som hertugelig Raad i den for Kristiern d. 2den ugunstige Mægling mellem Kongen og Lübek, som Hertug Frederik bragte i Stand i Segeberg i Maj 1520¹⁾, og da den her mæglede etaarige Vaabenstilstand senere gik over til fornyet Strid, sendtes Utenhof i Juni 1522 af Rigsregimentet i Nürnberg til Lybæk, i Anledning af, at Kong Kristiern havde ansøgt om retslig Afgjørelse af Striden. Det ser noget overraskende ud, at Utenhof saaledes bruges som Rigsregimentets Afsending, da det kunde synes at stride mod hans Stilling i gottorpsk Tjeneste. Vi antage dog, at hans Stilling i Gottorp ikke har været afbrudt, men at Rigsregimentet kun har brugt ham til dette Hverv, fordi han muligvis i sin Herres Tjeneste har været sendt til Nürnberg. Slige Tilfælde stride ikke mod Tidens Skik og Brug. Han medbragte Bud til Lybæk om at stanse Fjendtlighederne paa Grund af, at Sagen skulde gjøres til Gjenstand for retslig Undersøgelse ved Rigsregimentet; men samtidig underrettede Rigsregimentet Kong Kristiern gennem Utenhof om, at han maatte falde til Føje og vise Eftergivenhed, da Rigsregimentet maatte beskytte Lybæk som Medlem af Riget. Naar man betænker den fjendtlige Holdning, hvori Kong Kristiern samtidig i det Øjeblik var kommen baade til Kejseren og til Hertug Frederik, er det endnu mindre usandsynligt, at Rigsregimentet har brugt Hertug Frederiks Raad til denne Sendelse. Forøvrigt udrettede Utenhof intet i Lybæk; man svarede med Udflugter, — og andet Svar skulde Utenhof vist heller ikke have. Man ønskede neppe længere i Gottorp en fredelig Afgjørelse²⁾.

¹⁾ Geh. Ark. Dipl. 13. Maj 1520; jvfr. Allen III, 1, 260 ff.

²⁾ Quellensaml. d. schl.-holst.-laueb. Gesellsch. II, 1, 77; 78; Allen III, 2, 308; 468 og ff. Steder.

Hvorvidt Utenhof har deltaget i de følgende Forhandlinger, i det bordesholmske Forlig og hvad dermed staar i Forbindelse, kunne vi ikke med Vished afgjøre, skjøndt det er rimeligst; men saa meget er vist, at fra Slutningen af 1522 eller Begyndelsen af 1523 er han Hertug Frederiks Kansler og havde som saadan afløst Dr. Ditlev Reventlov, Provst i Reinbeck, en katholsk-sindet Prælat, der imidlertid vedblev at være en af Hertug Frederiks meget betroede Raadgivere. Fra nu af udfolder Utenhof en forbavsende Virksomhed. Aldrig er han ledig; hans Tid er uafbrudt optagen, snart af diplomatiske Sendelser til Nordtyskland, snart i Følge med Kongen; alle vigtigere Statsakter gaa igjennem hans Haand eller forfattes af ham; alle mundtlige Forhandlinger med Ridderskabet og Landdagen ledes af ham. Vi kunne ikke i det følgende ledsage ham paa alle hans Veje — det vilde være at skrive Kong Frederiks udenrigske Historie; han blev i Virkeligheden hans Udenrigsminister, — men vi ville søge at paavise Sporene af hans Virksomhed i de vigtigere Begivenheder og derigjennem søge at komme til en Indsigt i, hvad der var hans Politik som Statsmand.

Efter Utenhofs Mening havde Hertug Frederik og hans Slægt Arveret til Hertugdømmerne fremfor Kong Hans og hans Efterfølgere. Han grunder dette Standpunkt dels paa Ribprivilegierne af 1460, idet han giver dem den Udtydning, at der heri var givet Stænderne i Hertugdømmerne Ret til at tage hvilken af Kong Kristiern den førstes Sønner de vilde, til Landsherre, hvorpaa Hertugdømmerne da vilde blive arvelige i denne Søns Slægt, Arving efter Arving, dels og navnlig derpaa, at Stænderne allerede i Kristiern den førstes Levetid havde opfordret ham til at sende sin yngste Søn Frederik til Hertugdømmerne for at opdrages

der som Landenes tilkommende Herre¹⁾. «Dette er Hovedgrundlaget for Hertug Frederiks Ret mod Kong Hans og hans Børn», har han selv paategnet et Dokument herom, tilvisse et svagt Grundlag, da der aldrig blev truffet nogen varig Afgjørelse herom; det kommer selvfølgelig her ikke an paa Ridderskabets Ønsker, men hvorvidt dette Ønske er blevet gennemført, og det skete som bekjendt ikke, idet Hertugdømmerne bleve delte mellem Brødrene²⁾.

Det var Hertug Frederiks Opfattelse, som Utenhof havde sluttet sig til; med disse Tanker arbejdede han som Hertugens Kansler under Forhandlingerne med Lybæk. Han deltog i det Møde, hvortil Hertugen havde stævnet sine fortroligste Raader for at raadslaa om Fremgangsmaaden mod Kong Kristiern³⁾, ligesom det ogsaa var ham, der affattede de Forslag, som Hertug Frederik 28. Februar lod forelægge Kong Kristierns Udsendinge i Flensborg:

¹⁾ Dsk. Mag. 3. R. III. 7. At dette Statsskrift er forfattet af Utenhof, skal senere blive nærmere godtgjort. Dog refererer Utenhof her mere Hertug Frederiks Standpunkt end bestemt angiver sit eget. Han udtrykker sig paa en mærkelig ubestemt Maade om de tidligere Privilegier (sol gegeben haben), som om han ikke selv havde set Privilegierne. Disses Original fandtes forøvrigt ikke i det gottorpske Arkiv, men i Ridderskabets «Lade».

²⁾ Paa en udateret Original-Concept (Gott. Fællesarkiv XXVI, 9) med Overskrift: «Dyt sint de werue, de desse Lande Sleszwyck vnd Holsten to wernende hebben to vnserem gnedigsten hern konige», staar med Utenhofs Haand: «Hijr findestu, das dij herschaft vnd landschaft jn Holsten herzog Friderichen zw ihrem herrn aus Dennemarck gefordert haben. Et hoc est fundamentum pro jure et justicia Friderici ducis contra regem Johannem et eius liberos». Jvfr. forøvrigt Allens Værk I, 105 og 630—31 (hvor Instruksen er aftrykt), 633.

³⁾ Dsk. Mag. 3. R. VII, 21. — Forhandlingerne med Lybæk Februar—April 1523 ere alle førte af Utenhof eller gaaede gennem hans Hænder (Gott. Fællesark. XIII, 38; Ziffertavle paa Pergament; paa Ryggen staar skrevet: «Ziffer szo mit den von Lübeck gemacht dorch mich Wolffen von Vtenloff Canzler in zeit der vrede . . .»)

Afstaaelsen af begge Hertugdømmerne og som Erstatning for «Arveretten» til Norge, hele Jylland¹⁾. Dog skulde disse holsten-gottorpske Fordringer, der paa en Gang minde om Grev Gerts og Görtzes Tider, ved Begivenhedernes Magt blive langt overtrufne. Jyderne havde allerede den Gang sluttet sig til Hertugen — vi have Utenhofs Ord for, at det var fra Gottorp, at den første Begyndelse gjordes til en Tilslutning til de misfornøjede jyske Stormænd, med Mogens Munk til Mellemmand, hvis Datter var (eller blev?) gift med Hertug Frederiks Raad Wulf Pogvisk den yngre. Kort efter tiltraadte Hertugen sin Hyldingsrejse til Viborg, ledsaget af Utenhof, der blev Vidne til og selv har skildret den Jubel, hvormed den nye Konge hilsedes af Jyderne. Hele Danmark laa snart for Kong Frederiks Fod. Det var mere, end Kong Frederik selv eller Utenhof havde ventet sig. Han betragtede det som «en Guds Tilskikkelse». «Gud almægtig være Lov og Tak for sin guddommelige Naade og Barmhjertighed, af hvem alle Ting upaatvivlelig ere blevne saaledes styrede»; saaledes ender han et Brev til Lybæk fra denne Tid. «Gud har udvalgt Kong Frederik til en saadan stor Værdighed, han har ogsaa opholdt ham derved», skriver han mange Aar senere, efter at have skildret, hvorledes Kongen blev hyldet paa Viborg Ting og antog Titlen «udvalgt Konge til Danmark og Norge», — «hvilket», føjer han til, «mange have villet regne ham til en stor Daarskab»²⁾. Men nu kom det an paa at bevare, hvad der saaledes var sket ved en Guds Tilskikkelse: Kong Frederiks Slægts Eneberettigelse til Hertugdømmerne, hvor en Slags Arveylding kort efter fandt Sted, og — til Dan-

¹⁾ Allen III, 2, 375 med Note 34. Instruktionen er undertegnet: Utenhof.

²⁾ Dsk. Mag. 3. R. VII, 23—24. Jvfr. Allen III, 2, 397 med Note 51.

marks og Norges Troner, at bevare det samlet, at det ikke atter splittedes.

Det var en stor, men vanskelig og brydsom Opgave, med store, maaske uovervindelige Hindringer. Først var der Kong Kristiern og hans virkelige eller forstilte Venner i Udlandet, den mægtige Kejser og de større nordtyske Fyrster, medens Kong Frederik endnu saa godt som intet Parti havde iblandt disse. Saa var der det danske gejstlige og verdslige Aristokrati, som man ikke kunde støde fra sig, da det var dem, der havde sat Hertug Frederik paa Tronen; de holdt fast ved deres «frie Kaar» og havde gennem Haandfæstningen sikret sig en næsten jævnbyrdig Stilling med Kongen, som ikke en Gang i levende Live maatte lade sin Efterfølger kaare; rigtignok fik man Rigsraadet til at afgive et skriftligt Løfte om efter Kongens Død at tage en af hans Sønner til Efterfølger; noget var herved vundet; men man var ikke sikret imod, at Rigsraadet tog den yngste — det lod endogsaa til at være Meningen — medens den ældste da beholdt Hertugdømmerne, eller maaske endog blot en Del deraf; da var det gottorpske Huses Magt splittet. At bryde denne Modstand var ikke den mindst vanskelige Del af Opgaven, især da Kong Frederiks holstenske Raader ingen officiel Indflydelse havde paa Kongerigets Sager. Men ogsaa i Hertugdømmerne var der megen Modstand at overvinde. Der var her et stort Parti, der maaske ikke strax, men desto mere senere, da alle Vanskelighederne optaarnede sig, ansaa Kong Frederiks Higen efter de nordiske Kroner — for en Daarskab; de frygtede for saa vidt for en Forbindelse med de nordiske Riger og foretrak et Slesvig-Holsten, sikkert og trygt, saaledes at hele Slesvigs Forbindelse med Kongeriget indskrænkedes til det løse og under forskjellige Herskere næsten betydningsløse

Lensbaand, indtil ogsaa dette brast. Der var baade i Kongerigerne og i Holsten et Parti af «Storhanser» — for at bruge et af Utenhofs egne Udtryk — hvis Modstand, hvor forskjellige de end vare, maatte brydes, om fornødent ved «de smaa Hansers» Hjælp; der maatte dannes et tysk-dansk Regjeringsparti, ved Nationernes Blanding, som Utenhof senere udtrykker det. Foreløbig maatte man dog i denne Henseende gaa forsigtig til Værks. Vi skulle nu se, hvilken Del Utenhof tog i disse Opgavers Udvikling og Løsning.

Fra Kongehyldingsrejsen vendte Utenhof tilbage med Kongen til Hertugdømmerne; kort efter (Juni) blev han sendt til Nürnberg, hvor Kristiern 2den havde indstævnet Sagen med «Hertug» Frederik for Rigs-kammerretten. Han brugte imidlertid Lejligheden til at modarbejde Kong Kristierns Rustninger i Nordtyskland; han var tilstede alle-vegne, udsprede allehaande Rygter om Kong Kristierns Færd og fik hans «Legende», o: Stridsskrifterne mod Kong Kristiern, udsprede i Tyskland; han knyttede Forbindelser med forskjellige Smaafyrster, hvis Raader han kjendte i Forvejen. Selv om det af Mangel paa Pengemidler denne Gang ikke lykkedes ham at drage mange af de tyske Smaafyrster og Condottierer bort fra Kong Kristiern og saaledes hindre hans forestaaende Tog mod Holsten, havde denne Rejse dog ikke været uden Betydning; en Begyndelse var gjort til at danne et fjendtligt Parti mod Kong Kristiern i Nordtyskland. Endnu større Betydning i denne Henseende havde dog Utenhofs senere Rejse (i Begyndelsen af Aaret 1524) til Rigsdagen i Nürnberg, hvor Kong Kristierns «Legender» havde stor Virkning¹⁾. I dette Aar er Utenhof

¹⁾ Jvfr. nærmere hos Allen IV, 2, 142—44; 464—65.

i uafbrudt Virksomhed. Han var nu velkjendt i hele Nordtyskland; man frygtede endog for Efterstræbelser mod hans Liv¹⁾. Paa Rejsen til Nürnberg deltager han, om end kun for en kort Tid, i det Møde i Mölln, som flere af Kong Kristierns Venner havde bragt i Stand, men som blev resultatløst; kort derefter (10. April) giver han Møde i Hamborg til det store Fredsmøde, som under kejserlig Ledelse holdtes her, og som senere forlagdes først til Lybæk og senere til Kjøbenhavn og derpaa atter det følgende Aar fortsattes i Lybæk. Det er tydeligt, at Utenhof under disse langvarige og bitre Underhandlinger er Hovedmanden blandt de dansk-holstenske Sendebud. Der var under disse Underhandlinger Øjeblikke, da det saa ud til, at Kong Frederik og Utenhof maatte opgive deres Maal og finde sig i, at Kong Kristierns Søn fik Kongerigerne, medens Hertug Frederiks Æt nøjedes med Hertugdømmerne. Det var det holstenske Aristokrati, som, understøttet af Lybækkerne, arbejdede for denne Plan; Hertugdømmerne laa nærmest udsatte for et fjendtligt Angreb Syd fra, og det Tryk, som der fra denne Side øvedes paa Kong Frederik, var saa stærkt, at han for et Øjeblik maatte gaa ind paa denne Plan. Selv hans ældste Søn, Hertug Kristian, var vunden herfor og udtalte sig for en fredelig Afgjørelse med dette Grundlag til Udgangspunkt. Utenhofs Stilling til denne Plan er ikke ganske klar. Det var ved hans Mellekomst lykkedes at hindre, at Underhandlingerne med Kejserens Udsendinge, efter at Mødet var forlagt til Kjøbenhavn, bleve helt afbrudte paa Grund af den Strid om Kong Frederiks Titel, som var udbrudt; de kejserlige

¹⁾ Lybæk til Fred. I., 3. Februar (Blasii Dag) 1524: advarer mod at sende Utenhof til det bevidste Sted (Mölln), da de frygtede for Fare for hans Person (Gott. Fællesark. III, 47, m).

Sendebud vilde ikke bruge anden Titel end «Hertug af Holsten». Dette tyder paa en forsonligere Holdning hos Utenhof i det Øjeblik; han var desuden ikke den Mand, der vilde stille alt paa Spidsen; for saa vidt kan det forklares, at han i dette Øjeblik lod sig nøje med et Slesvig-Holsten, naar han ikke kunde opnaa mere; men hans senere Holdning viser tydelig nok, at han i ethvert Fald kun meget nødig var gaaet ind paa en saadan Plan. Da Mødet derfor atter aabnedes i Lybæk i Begyndelsen af Juni Maa-
ned 1525, viste de dansk-holstenske Sendebud, hvoriblandt Utenhof var, sig ogsaa meget lunkne overfor dette Forslag, uagtet deres Instruktion gik ud paa at virke i denne Retning, og det hele førte ikke til noget Resultat. Dertil kom, at Kong Frederiks Stilling imidlertid havde bedret sig; Søren Norbys Bondeopstand i Skaane var dæmpet (28. Juni); Faren var ikke længer umiddelbart truende. Den Skrivelse, hvori Kongen (30. Juni) underretter Lybæk om sit Tilbagetog, er skrevet med en Snuhed og en Finhed, en saa betegnende Tilsøring af de svage Punkter, at man gjenkjen-
der Wulfgang von Utenhofs Pen heri. «Den kunde gjøre Nutidens fineste Diplomat Ære», udbryder C. F. Allen¹⁾.

Hansestæderne vare blevne meget vrede over dette Udfald af Mødet; man skulde altsaa fortsætte uden at kunne se Ende paa den urolige og usikre Stilling. Men netop under sit Ophold i Lybæk havde Utenhof haft Lejlighed til at gennemskue og røbe hele deres underfundige Politik, som gik ud paa at tilliste sig Gulland bag Kong Frederiks Ryg. Fra nu af var Utenhof Lybæks svorne

¹⁾ Om alle disse Forhandlinger henvises til Allen IV, 2, 473—520; vidtloftig Angivelse af Brevet af 30. Juni 1525 smst. 517 ff. — Allens ovenfor anførte Ytring findes som en Randnote i hans Samlinger.

Fjende; med Haan ser han i sit adelige Hovmod ned paa «die bauernstoltzen Lybecker», som han senere kalder dem, og ofte omtaler han deres underfundige Politik i Kong Frederiks Tid. Følgerne heraf viste sig senere. Nu blev det hans Fortjeneste at redde Gulland. Neppe en Dag havde Utenhof nemlig været i Lybæk, før han kom under Vejr med, at Lybæk ikke blot havde sat sig i Besiddelse af Visby og belejrede Visborg, som endnu holdtes af Søren Norbys Folk, men at de havde ladet sig hylde af Bønderne og vilde beholde Øen i deres eget Navn, medens de ved Breve til Kong Frederik havde søgt at formaa denne til at sende sin Flaade til Skagen og Norge, under Paaskud af at passe paa Kong Kristierns Udliggere, for at de imidlertid selv kunde uforstyrret fuldende Gullands Erobring. Med stor Klogt raader han Kongen til at bruge Søren Norby, der den Gang endnu var indesluttet i Landskrone, og Lybækkerne mod hinanden, for om mulig at narre dem begge. «Efter min Mening», skriver han fra Lybæk til Kongen (3. Juni), «vilde det ikke være ubekvemt at meddele Søren Norby denne Tidende og lægge ham paa Sinde, at han ved sin forbryderske Fremfærd spillede Gulland ud af Danmarks Kronens Hænder¹⁾); saaledes kunde man komme til Underhandling med ham og saa true Lybæk med, at man maatte slutte Forlig med Hr. Søren, men hvis de vilde hjælpe til med at erobre Gulland til Kongens Bedste, saa skulde Hr. Søren blive straffet». — At Kong Frederik i det hele fulgte Utenhofs Raad, at han ikke nu lod sig narre af Lybækkerne til at sende sine Skibe til Skagen eller Norge, at han indlod sig i Underhandlinger med Søren Norby — skjönt Johan Rantzov vilde tage Landskrone med

¹⁾ . . . das Er durch sein freuenlich furnhemem Gotland der kronen zw Dennemarck abhendig machte.

Storm —, og at Lybæk ikke ligefrem kom i Besiddelse af Gulland, det er bekjendt¹⁾.

Ogsaa i dette Aar (1525) havde Utenhof været i uafbrudt Virksomhed. I Januar og Februar havde han været til et Møde i Stettin, hvor de meklenborgske Hertuger og Kurfyrsten af Sachsen søgte at mægle mellem de stridige Konger, selvfølgelig uden Resultat, da man fra begge Sider holdt paa sine Fordringer; navnlig vilde Kong Kristiern ikke høre Tale om andet end Gjenindsættelse i sine Riger og Lande, hvorfor Mødet hævedes, især da det større Møde i Lybæk forestod. Dog fortsattes Kurfyrsten af Sachsens og Hertug Henrik af Meklenborgs Stræben for at gjenoptage Forhandlingerne ogsaa i de følgende Aar, men de strandede stadig paa Fordringen om Gjenindsættelsen. — I Slutningen af Maj, kort før Underhandlingerne i Lybæk skulde aabnes, havde Utenhof derpaa i sin Egenkab af Kansler for Hertugdømmerne ført Forhandlingerne paa Regeringens Vegne med Landdagen i Rendsborg. Allerede nu begyndte det at gaa temlig heftig til paa disse Landdage; Spliden mellem Gejstligheden og en Del af Adlen begyndte at antage en foruroligende Karakter; det blev derfor Regjeringens Opgave at søge at mildne Modsætningerne, og fra nu af træder Kong Frederiks Politik i denne Henseende tydeligere frem. Allerede nu paa lægger derfor Kansleren paa Kronens Vegne Prælaterne at sørge for, at det hellige Evangelium i deres Kirker bliver ret tydet og ingen Fabler prædikeret, medens det til Gjengjæld forbydes i Prædikenerne at spotte Gud og Helgene eller Gejstligheden; men Sakramenterne maa ikke sælges for Penge, mod at Tiendens fulde Ydelse til Gjengjæld

¹⁾ Jvfr. Allen V, 79 ff.

sikres Gejstligheden. Paa den Maade lykkedes det Utenhof og de kgl. Raader at faa Adel og Gejstlighed til at punge ud med en betydelig Pengehjælp, endogsaa mere, end de Aaret før af Kong Frederik stadfæstede Privilegier hjemlede, — uden at der dog var lagt Evangeliets Prædiken nogen Hindring i Vejen. Det var i det væsentlige den samme Politik, som Kong Frederik i de følgende Aar fulgte ogsaa i Danmark¹).

Samtidig med disse forskellige Forretninger gik imidlertid en Underhandling, der ikke skulde blive uden Betydning for Fremtiden. Allerede medens Utenhof i Aaret 1524 opholdt sig ved Rigsdagen i Nürnberg, havde den tyske Ordens Stormester, Markgrev Albrecht af det brandenburg-hohenzollernske Hus henvendt sig til ham med Forslag om en nærmere Tilslutning og Udsoning med Kong Frederik og med Lybæk. Stormesteren var den Gang i stor Forlegenhed. Halvt forjaget fra sine Lande, i Krigstilstand med Polen, i stor Pengeforlegenhed, som var bleven endnu større ved de Rustninger, han havde foretaget til Bedste for Kristiern d. 2den i Haab om paa den Maade at kunne bringe sine egne Sager paa Fode igjen, men nu ude af Stand til at faa sin Gjæld dækket af denne, var det nødvendigt for ham at slaa ind paa en helt anden Politik. Dertil kom, at skjønt Stormesteren var gejstlig Fyrste, synes Luthers Fremtræden tidlig at have gjort Indtryk paa ham. I al Fald blev Stormesterens Ophold i Tyskland tillige med Luthers og andres personlige Indflydelse paa ham afgjørende for hans Stilling. Allerede paa Rigsdagen i Nürnberg erklærede han saaledes, at hvis der foretoges noget mod Luthers Beskytter, Kurfyrst Frederik den vise af Sachsen, vilde han vove

¹) Archiv für Staats- und Kirchengesch. IV, 453 ff.

Liv og Blod for ham, og at han ikke vilde samtykke i en Fornyelse af Wormser-Ediktet mod Luther¹⁾. — Om Utenhof allerede tidligere har staaet i Forhold til Markgrev Albrecht, er ukjendt; utænkeligt er det ikke; de vare omtrent jævnaldrende; ogsaa Stormesteren omgav sig med Raader fra Sachsen og Franken for at sætte sine Planer igjennem: det fremkaldte Vrede i hans Lande. Nok er det, at der fra nu af indtræder et nærmere Forhold mellem Stormesteren og Utenhof, et Forhold, der lidt efter lidt antager en saa fortrolig Karakter, at man forbavses derover.

Utenhof gav strax et velvilligt Svar paa Stormesterens Forespørgsel og lovede at forebringe Sagen for sin Konge og for Lybæk. Dette havde til Følge, at Stormesteren endnu samme Efteraar sendte en af sine mest betroede Raader, Sachseren Johan Pein, en Mand, der senere skulde faa en vis Indflydelse i Danmark, til Utenhof og afæskede ham et Svar. Dette lød paa, at Utenhof havde forebragt Sagen, og at man var villig til en nærmere Forbindelse med Stormesteren, dog selvfølgelig paa det udtrykkelige Vilkaar, at han afbrød al Forbindelse med Kristiern 2den. Nogen ret Fremgang fik disse Underhandlinger dog ikke, før Stormesteren i April næste Aar havde opkastet sig til verdslig Hertug af Preussen og antaget Lutherdommen. Efter at Johan Pein flere Gange havde været sendt til Gottorp i denne Anledning, enedes man endelig om, at Hertug Albrecht skulde ægte Kong Frederiks Datter Dorothea. Først da træde disse hemmelige Forhandlinger, der hidtil ikke havde været ført officielt med Kong Frederik, men med Utenhof, offentlig frem, idet Hertugen først nu (26.

---

¹⁾ Förstemann: Neues Urkundenbuch I, 173; 182. Jvfr. Stenzel, Geschichte Preussens I, 290.

Decbr. 1525) gav Johan Pein og flere Raader Fuldmagt til aabenlyst at bejle til Prinsessen, hvorpaa Ægteskabskontrakten undertegnedes i Flensborg d. 12. Februar. Om der end ikke endnu var sluttet noget officielt politisk Forbund mellem de to Fyrster, vare de væsentligste Aftaler dog alt trufne; hidtil havde nemlig Hertugen haft Frygt for ligefrem at indgaa et Forbund, hvori Kejseren nævnedes; men faktisk vare de to Fyrstehuse nu baade ved fælles Interesser og Familiøbaand nøje knyttede til hinanden. Det var den første nøjere og betydeligere Forbindelse med en af Nordevropas Fyrster, som det var lykkedes Utenhof at bringe i Stand¹⁾.

Det preussiske Giftermaal mødte megen Modstand ikke blot i Danmark, hvor Katholikerne vare meget utilfredse med denne Forbindelse med den «kjætterske» Hertug, den første gejstlige Fyrste, der havde givet det forargelige Exempel at glemme Tro og Love, opkaste sig til verdslig Herre og gifte sig, men ogsaa i Hertugdømmerne, hvor en stor Del af Adlen endnu holdt sig til den gamle Tro. Det var det tydeligste og utvetydigste Bevis paa Kong Frederiks og hans Raadgiveres religiøse Stemning, et Fingerpeg om, hvad man kunde vente sig i Fremtiden. Det var derfor naturligt, at dette Skridt maatte vække ligefrem Forargelse hos Katholikerne, og at en god Del af Forbitrelsen maatte vende sig mod den Mand, som ansaas for Ophavsmanden dertil. Netop som de preussiske Sendebud ventedes til Hertugdømmerne for at afslutte Ægteskabstraktaten, holdtes en Landdag i Kiel (2—5 Februar). Atter forlangte Kongen en betydelig Pengehjælp af Adlen og Gejstligheden, og det kom i den Anledning til de heftigste Forhandlinger. De

¹⁾ Jvfr. nærmere Allen V, 298 ff og de der anførte Kilder.

katholsksindede blandt Kongens Raader med Wulf Pogvisk i Spidsen foreholdt Prælaterne, hvor stor Møje det havde kostet dem at faa Kongens og Hertug Kristians Tilsagn om, at de vilde overholde Prælaterne gamle Rettigheder og Privilegier, og at de vilde ophøre med at tage Lutheranerne i Beskyttelse, indtil et almindeligt Concilium havde ordnet Kirkesagen; de opfordre til at indgaa et nyt Forbund mellem Adlen og Gejstligheden, som skulde medbesegles af Kongen og Hertugen¹⁾; det var den eneste Maade til at afværge den kommende Fordærvelse, men Gejstligheden maatte gaa ind paa Kongens Forlangende om en Pengehjælp, og alt maatte ordnes, inden de preussiske Sendebud ankom; ellers var alt Haab ude: «wor id dep is, kan en klen regen id vort vordupen». Det lykkedes saaledes at faa Prælaterne til at betale en meget betydelig Sum, men — Løftet om Tienden og Privilegierne blev holdt i en meget svævende Form, idet Utenhof ved Landdagens Slutning blot mundtlig erklærede paa Kongens Vegne: «Kgl. Majestæt vil ogsaa beflitte sig paa, at hver maa blive ved gamle Privilegier og Rettigheder». Mere opnaaede man ikke; noget skriftligt Tilsagn blev ikke givet, og om Lutheranerne sagdes ikke et eneste Ord.

Endnu en anden Episode fra denne Landdag knytter sig til Utenhofs Navn. Under Forhandlingerne beraabte Prælaterne sig paa de Privilegier, som Kong Frederik efter Kristiern d. 2dens Fordrivelse havde udstedt for Hertugdømmerne, og hvorved Adlen (og Gejstligheden) havde sikret sig ikke ubetydelige Fordele. Man forlangte, at de

---

¹⁾ . . . cum confoederatione inter praelatos, nobiles, oppidanos, ita quod nullus ab alio separari possit ac debeat, sed mutuo sibi corpore ac rebus subveniant, contra quod foedus ac pacta nec rex pater nec dux filius contravenire non possent.

skulde efterses; men — disse Privilegier vare endnu ikke i Ridderskabets Værg, de gjemtes endnu ikke i deres «Lade» i Kiel sammen med Ridderskabets og Prælaternes tidligere givne «bebriefte Rechte». De vare endnu i Utenhofs Værg, og som Kansler forlangte han 100 rhinske Gylden for sin Umage, før han vilde udlevere dem eller meddele Afskrift deraf. Wulf Pogvisk maatte da lade dem hente fra Kansleren, hvorpaa de efter Oplæsningen atter bleve bragte tilbage til ham «for ved Lejlighed atter at omskrives og forsegles», tilføjer Beretningen¹⁾. Det er et Spørgsmaal, om dette blot er Paaholdenhed og Gjerrighed fra Utenhofs Side, eller om der ikke herunder ogsaa skjuler sig et politisk Motiv. I hele Kong Frederiks Tid forblev de i hans Værg; først efter Kongens Død, da de med nogle Forandringer fornyedes af Hertug Kristian, indløstes de; men endnu tilfredsstillede de ikke Utenhof²⁾.

Det er tydeligt nok, at Utenhof (og maaske ogsaa Johan Rantzov, hvis Navn ikke nævnes under disse Forhandlinger) staar bag ved alle disse Begivenheder, og man sporer allerede under Landdagens Forhandlinger en Uenighed mellem Kongens Raader, navnlig i Anledning af det preussiske Giftermaal. Thi hvor stærkt Wulf Pogvisk og de øvrige katholske Raader end toge fat paa Prælaterne for at faa dem til at betale, og hvor meget Ridderskabet ved saadanne Lejligheder end ønskede at plukke den rige Gejstlighed, saa lyde disse Raaders Ytringer om den preus-

¹⁾ . . . by etlijcken gebrecke wedderumme to schryuende vnd vorsegelen.

²⁾ Om Landdagen i Kiel henvises til Beretningerne i Archiv f. Staats- u. Kirchengesch. IV, 464—80; Waitz, Geschichte Schl.-Holstein II, 163 ff.

siske Sendefærd og om Kongens og den unge Hertugs Stemning dog højst mærkelig. Ja en af de Raader, som havde deltaget i Forhandlingerne, Provsten i Reinbeck Dr. Ditlev Reventlov, udbød endog i en fortrolig Samtale med en af Prælaterne: «Gid min Moder havde druknet mig, hellere end at gjøre mig til Prælat! Jeg ser ingen Ende paa alt dette; fra Aar til Aar ville de udplyndre os, indtil de tilsidst have taget alt». — «Det faar ingen Ende», mener en anden Prælat, «om kort Tid vil man afkræve os ny Skat til Brudestyr; naar de have narret os alting fra, ville de nedrive Klostrene og selv bemægtige sig Godserne igjen; det er vor uundgaaelige Skæbne, hvis Gud ikke feler Medlidenhed med os og kommer os til Hjælp»¹⁾. — «Man vil gjøre her som i Preussen», det er altsaa den Tanke, der ligger bag ved, og det ikke uden Grund; det var en voldsom Udpresning', man paa Landdagen i Kiel lod blive Kirken til Del; Halvdelen af al Indkomst, altsaa en Indtægtsskat paa 50 pCt., blev forkastet af de kgl. Raader som aldeles uantagelig.

Det glæder ham, skriver Utenhof næste Foraar (25. April 1527) til Hertug Albrecht, at denne lever i god Fred, Enighed og Sundhed med sin Hustru; han ser ogsaa af Hertugindeus Skrivelse til ham, at hun er godt fornojet med Hertugen og Landet; han forstaar ikke andet, end at han har fortjent Tak af dem begge; det er ham en ikke ringe Glæde; han maa ogsaa takke Gud derfor, thi var det gaaet anderledes, vilde han her ikke have fundet Plads hos adskillige Folk, ja de vilde ikke have undet ham at sidde ved deres Side; men han takker Gud

---

¹⁾ Archiv f. St. u. K.-Gesch. IV, 480.

og haaber, at de ville leve et Liv i kristelig Enighed med hinanden. «Det glæder mig inderlig», fortsætter han, «at Kjolen er bleven eders fyrstelige Naades Gemal for snæver»; hvis Hertugen i den Anledning vil bede ham til Fadder, «skulde det ikke være mig besværligt, skulde jeg ogsaa ride hundrede Mil i den Anledning» ¹⁾).

I Hertugdømmerne, og som det synes endogsaa blandt Kong Frederiks nærmere Omgivelser, havde Utenhof saaledes faaet et Parti imod sig ²⁾. Men ogsaa mellem ham og Hertug Kristian kom det kort efter til et ligefremt Brud. Tiden (1526) var meget urolig; det saa mørkt og truende ud; det lod atter til, at den Statsbygning, som Utenhof arbejdede paa, skulde styrte sammen. Medens Utenhof med Kongen opholdt sig i Danmark, havde denne efterladt sin Søn som Statholder i Hertugdømmerne; Kristiern d. 2dens Rustninger bleve saa truende, at den unge

¹⁾ Königsbergske Afskrifter i Geh. Ark.: «und ich verstehe nicht anders, dann dass ich bei beiden euren fürstlichen Gnaden Gnad und Danck verdient hab, welches mir dann nicht ein geringe Freude ist, bin auch derhalben Gott zu danken schuldig, dann wo es anders gerathen wäre, würde ich alhier bei viel Leuten nicht Platz gehabt haben, würden mir auch nicht gegünnet haben Stat bei ihnen zu sitzen; aber ich danck Gott und hoff, er werde e. f. Gnaden beide Gnade und Einigkeit verleihen, dasz sie einander christlichen, ehelichen und freuntlichen lieben werden und dadurch das ewige Leben verdienen. — Ich bin hochlich erfreut, dass e. f. Gnaden Gemahl der Roch zu enge worden ist».

²⁾ Det var ogsaa paa denne Tid, at en ivrig luthersk Sværmer i Slesvig By ved Navn Frederik offentlig beskyldte Utenhof for at være Løgner; de nærmere Omstændigheder ved denne Sag kjendes ikke. Da Broder Frederik imidlertid lader til fra Prædikestolen at have brugt stærke Skjældsord mod Katholicismen og de katholske Præster, og dette stred mod Landdagsbeslutningerne i Rendsborg 1525, forklares Regjeringens og Utenhofs Indgriben herved. (Pont. Ann. II, 791, ved Aar 1526, efter Cypræus; jvf. Waitz Gesch. Schl.-Holstein II, 168.)

Hertug end ikke kunde møde ved Bryllupsfærden i Königsberg; Søren Norby og Skipper Klement vare atter paa Færde. Denne Fare blev dog overstaaet ved Søren Norbys Overvældelse og Opløsningen af Kong Kristierns Hær i Nordtyskland. Værre var den indre Splid i Kongeriget og det herskende katholske Partis Forbitrelse paa Hertug Kristian paa Grund af hans udpræget lutherske Sindelag. Den unge Hertug traadte udfordrende og tirrende op mod det katholske Parti i Danmark; han blandede sig i de gejstlige Forhold i den Del af Nordslesvig, som i kirkelig Henseende hørte under Ribe Stift, og traadte saaledes i aabenlys Modstrid mod det Parti, der havde sat hans Fader paa Tronen; han lod sig endogsaa forlyde med, at disse Mænd vare aabenbare Forrædere mod deres «Arveherre» Kong Kristiern; han lod sig forlyde med, at han ikke en Gang vilde være Konge i Danmark, men, hvis hans Fader døde, slutte Forlig med Kong Kristiern. Ogsaa Lybækkerne begyndte at slaa paa de samme Strænge, kjede af den uafbrudte Fejdetilstand. Som man ser, er det det samme Raad, Hertug Kristian allerede tidligere havde givet Faderen, den Gang med et stort Parti i Hertugdømmerne i Ryggen, og det samme var maaske ogsaa Tilfældet nu. Spliden mellem dansk og tysk blev saaledes større og større; det danske Rigsraad forlangte kort efter, at den yngre Søn Hertug Hans skulde opdrages i Danmark. Alt truede saaledes med atter at sprænges; man havde Udsigt til et Slesvig-Holsten under Hertug Kristian og et Danmark, mulig i Forening med Norge, under Kong Hans. Men dette stemmede aldeles ikke med Utenhofs Planer. Striden mellem dansk og tysk maatte ikke blive saa stor, at alt sprængtes; tilvisse skulde de tyske Gottorpere herske i Danmark, men man maatte gaa lempelig frem. Nationerne skulle blandes; det er hans

senere Theori; igjennem en tysk Indblanding i Kongerigerne skal Vejen banes for Hertug Kristian, og det lader virkelig til, at man nu vilde begynde. Johan Rantzov sad inde med Krogen Slot, Melchior Rantzov fik Gulland (Decbr. 1526), dog foreløbig som lybsk Lensmand, og Utenhof selv forlenedes nu (Decbr. 1526) med Hindsgavl. Netop som Værket var begyndt, truede Hertug Kristians Uvilje med at omstyrte det hele. Man kan tænke sig Utenhofs Forbitrelse over dette hjælpeløse, letsindige Barn — anderledes betragtede han ham ikke — den myndige, hovmestrerende Tone, hvori den tidligere Tugtemester har søgt at indvirke paa sin fordums Lærling, hvis blødere Karakter var saa forskjellig fra hans egen. Heftige Optrin maa der have fundet Sted, og ene og forladt som den unge Hertug var i det Ojeblik, med en kun 16aarig uerfaren Hustru ved sin Side, i et spændt Forhold til sin kolde, klogt beregnende Fader og til den myndige Kansler, som havde Faderens hele Fortrolighed, hvad var da naturligere, end at han søgte Raad og Trøst hos sin 13 Aar ældre Svoger og sin jævnaldrende Søster? Dette skete ogsaa i et Brev, som desværre er gaaet tabt, men hvori Hertug Kristian maa have udøst hele sit Hjerte for Svogeren og meget bittert beklaget sig over Utenhofs Adfærd, siden baade Hertug Albrecht og hans Hustru heraf tog Anledning til at opfordre Utenhof til at forandre sin Adfærd mod Hertug Kristian og vide at ramme hans Bedste i den vigtige Sag, hvori han var ham imod. Dette gav Anledning til et langt og fortroligt Brev fra Utenhof til Hertug Albrecht (25. April 1527), en Retfærdiggjørelsesskrivelse, om man ellers kan bruge dette Udtryk om et Brev, der handler om mange forskellige Ting, om Hertugens ægteskabelige Forhold og Utenhofs Fortjenester heraf, om Hertugindeus forestaaende Nedkomst, om Læge-

midler¹⁾, om frisiske Følhopper, som han skulde skaffe Hertugen, om gullandsk Kalk osv. osv., kort sagt netop vidner om Utenhofs fortrolige Forhold til det hertugelig-königsbergske Hus. I denne indholdsrige Skrivelse kalder Utenhof Himlen til Vidne paa, at han mente det saa godt som nogen med den unge Hertug, men alt, hvad han sagde, blev af denne udlagt til det værste, og han fik ikke andet end Vrede og Utaak for sin gode Vilje, og Hertugen blev haardnakket ved sin gamle forudfattede Mening; han ytrer stærkt sin Misfornøjelse med, at Hertug Kristian ved saa mange Lejligheder stødte de danske fra sig, uagtet Kansleren har godtgjort, hvorfor Danmarks Rige har saa stor Vigtighed for Hertug Kristian²⁾, ja han frygter («besorge») endogsaa for, at hvis Hertug Kristian ikke vil, saa vil en af hans yngre Brødre, Hans eller Adolf, gjerne, og han mærker, at Hertug Kristian endogsaa gjerne under dem det³⁾. — Om sit personlige Forhold til den unge Hertug ytrer han derpaa bl. a.: «Jeg er ellers uden min Skyld (verdienst) ikke i synderlig Naade; men jeg troster mig med, at jeg ikke har handlet anderledes, end at det skal tjene hans fyrstelige Naade selv til Bedste, og jeg haaber, at naar hans fyrstelige Naade kommer til en højere Alder, skal han selv være mig desto mere taknemmelig og naadig derfor».

I den Grad er det altsaa Utenhof om at gjøre, at alt holdes samlet, og da Hertug Kristian ikke havde ytret

¹⁾ . . . «des wassers halben, so zu den francosen tuglich, schicke ich alhier euer fürstl. Gnaden ein Recept, wie man dasselbige zurichten soll»; det maa dog kun bruges til udvendigt Brug, «sonst stirbt man davon!»

²⁾ «wes seiner fürstl. Gnaden am Reich zu Dänemarchen gelegen».

³⁾ Jvfr. Allen V, 261—62 med Note 100, hvor Uddrag af noget af Brevet gives.

Ulyst til at blive Hertug i Slesvig og Holsten, synes Vigtigheden for ham i at blive dansk Konge, efter Utenhofs Opfattelse, nærmest at maatte bestaa i, at derved hans Stilling som holstensk Hertug blev mere sikret og tryk, om man vil, mere uafhængig af det holstenske Aristokrati. Man fristes i al Fald til denne Opfattelse af Utenhofs Ord ved dennes senere Færd.

Hertug Albrecht var saaledes kommen i en ejendommeligt Stilling: han var bleven Mellemmand mellem Hertug Kristian og Kansleren; de bruge ham begge som deres fortrolige, og nu begynder Utenhofs mærkelige Brevvexling med Hertug Albrecht. Det er fra Utenhofs Side meget fortrolige Breve; det er ikke den Tone, hvori en Hofmand skriver til en fremmed Fyrste, til sin Herres Svigersøn, men livligt skrevne, ofte løst henkastede Ytringer, hvoraf fremgaar Billedet af en handlekraftig, ofte hensynsløs og lidenskabelig, maaske ogsaa ved Sygelighed pirrelig Personlighed; der er ikke Tale om, at han vil skjule noget for Hertugen, og naar han af og til ikke tør betro noget til Papiret, men indskrænker sig til Antydninger, faar man Indtrykket af, at dette mest skyldes Hensynet til Tidens almindelige Vej- og Brevusikkerhed. Saa godt som intet af Vigtighed foregaar, uden at Hertug Albrechts Raad indhentes; men ikke saa sjældent faar man det Indtryk, at de Kugler, der udskydes fra Königsberg, i Forvejen ere støbte i Gottorp af Utenhof. Dette mærkes dog mindre i Kong Frederiks Levetid, men desto mere senere; thi i Kong Frederiks Gunst vedblev Utenhof at sidde fast.

Der vedbliver for os at være noget uklart i Forholdet mellem Faderen og Sønnen, netop fordi Utenhof ikke tør betro alt til Papiret og fordi vi mangle væsentlige Led til Forstaaelsen. Det synes saaledes at fremgaa af Utenhofs Brev, at ogsaa

Hertug Kristian har fremkommet med Begjæringer, som Utenhof og Faderen ikke have villet tilstaa ham, hvad enten det er, fordi Utenhof har anset ham for uskikket dertil, eller af andre Grunde. Om Hertugen, der blev knapt holdt af sin Fader og maatte nøjes med Indtægterne af Haderslev og Tørring Len, har gjort Skridt for at beholde den midlertidige Stilling som Statholder i Hertugdømmerne, som han beklædte i nogen Tid i Aaret 1526, og man har nægtet ham dette, men har givet ham Anvisning paa en lignende Stilling i Danmark, hvortil han tidligere var udset, men hvori han havde fundet en bestemt Modstand fra dansk Side, det kunne vi nu ikke afgjøre. Mærkeligt er det imidlertid, at Svogeren og Søsteren et Aarstid senere (1528) søge at faa ham til Statholder i Norge; de klage over, at han holdes for knapt; de ere bekymrede over, at den aldrende Konge selv vil rejse til Norge, og give Anvisning paa Sønnen, der derved ogsaa kan opnaa en standsmæssig Stilling og fyrsteligt Underhold, og det er betegnende, at de ikke blot skrive til Kongen om forøgede Indtægter for Hertug Kristian, men ogsaa til Utenhof; de havde en Følelse af, at det netop fremfor alt gjaldt om at indvirke paa ham. At dette Ønske er udgaaet fra Hertug Kristian selv, tør vel anses for rimeligt. Virkelig blev han ogsaa det næste Aar (1529) sendt til Norge paa Faderens Vegne, vel ikke som blivende Statholder og omgivet af danske og norske Raader, men dog med en temlig udstrakt Fuldmagt. Men ogsaa paa denne Rejse kommer der en Modsætning mellem Hertug Kristian og hans danske Raadgivere til Syne, en gjensidig Mistillid. Han kom til Norge under de vanskeligste Forhold, under den indre Splid og Fejde mellem Hr. Vincens Lunge og hans Svigermoder Fru Ingerd paa den ene Side og Ærkebiskop Olaf paa den

anden Side. Hertugen havde et klart Syn paa det farlige i denne Splid og fik et højst uheldigt Indtryk af Forholdene i Norge. Medens den luthersksindede Hr. Vincens og hans Svigermoder indtraf i Oslo, udeblev Ærkebispem, og det er klart nok af Hertugens Breve fra denne Tid til hans Fader, at han er bleven stærkt paavirket af Hr. Vincens, skjønt han ganske vist ikke er blind for dennes overmodige og trodsige Færd. Men allerede herved kom han i Modsætning til sin vigtigste Raadgiver, Hr. Henrik Krummedige, der var en personlig og hadsk Fjende af Hr. Vincens, og som allerede af den Grund og tillige som Katholik af den gamle Skole var tilbøjelig til at se Ærkebispens Færd i et mildere Lys. Under disse Forhold androg Hertugen i et mærkeligt Brev til sin Fader om Befaling til at blive Vintren over i Norge, især da det vilde blive nødvendigt at gaa angrebsvis frem mod Ærkebispem; thi, tilføjer han, man maa i høj Grad frygte for, at Ærkebispem har onde og listige Planer for og hemmelig faar Opmuntring fra Kong Kristiern¹⁾. Indtrængende raader han derfor Kongen til at gribe dette Onde an i Tide; ellers stod han i Fare for at miste hele Norges Rige. Da hans danske Raader ikke ville overvintre, udbeder han sig andre tilsendte i deres Sted, men fremfor alt en tysk Raadgiver, der i et og alt maa være tro og paalidelig²⁾, Provsten af Reinbeck Ditlev Reventlov eller en anden, som er tro og forsigtig, «thi her ere slemme Ting i Gjære!» — Blandt andre Raad, han giver Kongen, er ogsaa at forstærke de kgl. Slotte ved at lægge nogle af de gejstliges

¹⁾ hoch zu besorgen ist, dasz der Erzbischoff ein böz listich Stück im Willen hat und von unsern Feinden (s: Kristiern 2.) heimlich Verrostung weisz.

²⁾ der in allem unverdächtlich sein mocht.

Godser dertil. — Paa disse Forestillinger fik Hertug Kristian et mærkeligt Svar fra sin Fader: denne gaar ind paa, at han overvintret i Norge, ja anser det under visse Vilkaar ogsaa for det raadeligste, men han henviser ham med Hensyn hertil til hans danske og norske Raadgiveres Raad; nye danske Raader kan han ikke sende ham, men har tilskrevet Hr. Henrik Krummedige om, Kongen til Behag, at blive hos ham Vintren over; nogen tysk Raadgiver kan han heller ikke sende, da han ingen andre tyske Raader har hos sig end Johan Rantzov, og ham kan han ikke tilraade at sende. Dette er en mærkelig Ytring, men den forklares tildels ved det følgende. Istedetfor at gaa ind paa Hertugens krigerske Planer giver Kongen sin Sonden Formaning ikke blot i denne, men ogsaa i alle andre Sager at vise sig venlig og naadig mod vedkommende, søge at drage dem til sig og ikke overile sig; thi derved vilde han indlægge sig selv godt Lov og Kongen beholde villige og tro Undersaatter, som ellers kunde tænke paa Frafald og blive gjenstridige; han maa fremfor alt gjøre sig Flid for, at Spliden mellem Undersaatterne kan bilægges, navnlig hvad Ærkebispens angaar¹⁾. Stadig fremhæver Kongen i det følgende, at Hertugen skal handle efter sine Raaders Raad og omgaas Folkene med det gode, at Kongen kan beholde villigt Folk; han skal derfor, selv om

¹⁾ Wir wollen aber Deine Liebe getreulich gerathen haben, sie wollen nicht allein in dieser sondern auch in allen andern Sachen sich gegen die Leute gutlich, glimpflich und gnädig schicken, dieselben mit dem besten an sich halten, nicht übereilen lassen, denn darmit werden D. L. ein gut Lob einlegen, und wir behalten auch gutwillige, gehorsam Volek und Unterthanen, dar sie uns sonst konnten entfallen und wiederwärtig sein, und darin allen Fleisz vorwenden, dasz die Zweispaltung unter den Unterthanen mugen aufgehoben, befelegt und vordragen werden, und sonderlich mit dem Ertzbischoff und andern mehr.

Ærkebispens og Bispens af Hamar have brugt fornærmelige Ytringer om Kongens Person, nok hemmelig søge at udspjæde det, men ikke lade sig mærke dermed i det ydre; Kongen kan derfor «af visse Grunde» heller ikke gaa ind paa hans Forslag om Inddragelse af gejstlige Godser under Akershus Slot; hvis derimod Len og Godser, som egentlig tilhøre Kronen, med Urette ere komne derfra, skal Hertugen, «dog med Læmpe og med det gode», søge at faa dem tilbage under Kronen, og hvad Kirkeklenodierne angaar, skulle de, der høre til Kirkerne, blive ved Kirkerne, dog saaledes, at der haves flittigt Opsyn med, at ikke noget under fromt Paaskud forrykkes deraf, og dette skal da igjen skaffes tilbage.

Naar man sammenligner disse Ytringer fra 1529 med Utenhofs Ytringer fra 1527 i Brevet til Hertug Albrecht, ser man heri udtalt den samme Frygt for den unge Hertugs ubesindige og ukloge Adfærd. Man har Mistillid til, at han skal buse for rask paa, og det maaske næppe uden Grund. Vistnok endnu inden Hertugen havde modtaget Faderens Skrivelse (af 5. Avgust), i ethvert Tilfælde inden d. 18. Avgust, havde han uden Hr. Henrik Krummediges og hans Medfølgeres Raad og Samtykke, om end ikke uden i Forvejen at have forelagt dem Sagen, ved Nattetid ladet sine Drabanter borttage Kirkeklenodierne fra Mariekirken i Oslo¹⁾. Naar man tænker paa dette Skridt og mindes, hvorledes Hertug Kristian endnu strax efter Faderens Død erklærer (i et Brev til Landgreven af Hessen), at han hellere vil gaa barfodet som en Tigger bort fra sine Riger end lade sig aftvinge den mindste Indrømmelse mod Lutherdommen, saa mærker man, at man her har med en

---

¹⁾ A. Heise, Herredagen i Kbhvn. 1533, Hist. Tidsskr. 4. R. III, 474.

ung Mand at gjøre, der har en Overbevisning, men som endnu ikke er tilstrækkelig modnet i Modgangens Skole, som i ungdommelig Ilsindethed ikke ænser de Hindringer, der stille sig i Vejen, men rask vil handle efter sin Indskydelse, og som, hvis Hindringerne blive for store, hellere opgiver alt end gaar med Læmpe. Det er Frygten for denne ubesindige Fremstormen hos den unge, halvt sværmeriske, godmodige Idealist, der ingenlunde faldt i Utenhofs og hans Faders Smag. Derfor tør de heller ikke sende Joh. Rantzov til Norge; de frygte ved denne Lejlighed for dennes hensynsløse, energiske Fremfærd; han vilde ikke have været bange for, med Hertug Kristian ved sin Side, at slaa et Slag mod de katholske Bisper i Norge. Derfor bliver Hertug Kristian heller ikke Statholder i Norge; naar man ser — som senere skal blive omtalt —, at Utenhof endnu 1535 ikke tør lægge Regeringens Tøjler i hans »svage» Hænder, men hemmelig arbejder paa at faa en helt anden Fyrste til at tage til Danmark for som en Slags Formynderskab at styre Land og Rige for ham i nogle Aar, — saa forstaar man Utenhofs mærkelige Ytringer til Hertug Albrecht. Skulde Hertug Kristian indtage en betydelig Stilling i Norge, maatte det i al Fald være under Henrik Krummediges Vejledning; i dennes Haand var det lagt, om Hertugen skulde overvintre eller ikke; men Henrik Krummedige vilde ikke; han trodsede i dette Øjeblik baade Kongens og den unge Hertugs Ønske; hans private Breve fra denne Tid vise, at personlige og egenkjærlige Grunde her spillede en stor Rolle: han frygtede for, at hans Svigersøn Eske Bilde skulde faa den store Udgift, som Hertugens Vinterophold paa Bergenhuss vilde medføre; thi Bergen var af alle Raaderne, med Undtagelse af Henrik Krummedige selv, udset til Vinterophold. Hertugen maatte saaledes drage hjem; det kaster

et ejendommeligt Lys over disse Forhold, at han af sine danske og norske Raader derpaa lod sig udstede et forme- ligt Skudsmaal om, at han i Norge havde opført sig skik- kelig og fulgt deres Raad!¹⁾

Ogsaa i Danmark indtog Utenhof nu en fremragende Stilling. Som Kongens betroede Minister, der saa godt som altid var om hans Person, søgte man gjerne at staa sig godt med ham. Dertil kom, at han havde skaffet sig fast Fod i Landet og nu kunde optræde ogsaa som dansk Undersaat. Selv købte han sig Vamdrupgaard nær ved den slesvigske Grænse, ligesom han ogsaa i flere slesvigske Byer efterhaanden ejede Hus og Hjem. Allerede 1523 var han bleven forlenet med Gangtofte Provsti i Fyn tilligemed

¹⁾ Koncepterne til Hertug Kristians Breve til Faderen findes i Dske. Kong. Hist. S. Kong Frederiks Svar af 5. Avg. er trykt i Dipl. Norv. VIII, Nr. 601. Jvfr. Allen V, 258—60, der dog ikke synes at have kjendt Kong Frederiks Svar af 5. Avg., der synes at have undgaaet hans Opmærksomhed ved sin Rejse fra Geh.-Ark. til det norske Rigsarkiv, hvor det nu findes. Ellers vilde han neppe have kunnet skrive, at Kong Frederik tilkjendegav sin Søn med tørre Ord, at der ikke kunde blive noget af et Vinterophold i Norge, men at han skulde følge hjem paa samme Tid som de danske Herrer og i Følgeskab med dem. Af Henrik Krummediges Breve fremgaar forøvrigt, at det hele Tiden var forudsat, at Hertugen kunde komme til at tilbringe Vintren i Norge. 26. Juli skriver han: jeg skal blive hos ham, hvor han bliver i Vinter; beder E. Bilde om Tilsendelse af Tiug, som gjøres Behov her i Vinter; 4. Avg.: Om Hertugen bliver her i Vinter, véd han ikke; thi her (i Oslo) er ganske svar Tid og intet at faa til Fads; Hertugens Bud er nu nede hos hans Fader at erfare hans Vilje. 16. Septbr.: Vi fik ingen Tidende fra Ærkebispens siden og saa rejste Hertugen; ellers havde jeg fulgt Sofie (E. Bildes Hustru) op i Norge; nu tør jeg vel tro, jeg slipper ham ikke, før han kommer til Gottorp igjen til Faderen . . . Hertugen havde gjerne agtet sig til Bergen, dog blev det afvendt. (Adelsbreve 36).

Øen Thorø, hvis hidtilværende Indehaver, Provst Hans Hansen, nød en kummerfuld Tilværelse i Udlandet som Kong Kristierns tro Mand; men denne indbringende gejstlige Forlening afstod han nogen Tid efter (1525) til en anden, Hans Hansens Søstersøn M. Peder Berilsen, rimeligvis mod en Godtgjørelse i Penge¹). Den 25. Nvbr. 1526 blev han derpaa, medens han med Kongen opholdt sig i Odense i Anledning af den Herredag, som da skulde holdes, forlenet paa Livstid med Hindsgavl Slot med alle dets tilliggende Godser, med al Fiskeret og Marsvinsfangst og med Middelfart By med al kongelig Ret og Rettighed, alt afgiftsfrit²). Det var en vigtig og indbringende Forlening, men dens største Betydning laa dog deri, at Utenhof som dansk Undersaat kunde færdes paa alle Herredage og saaledes fik en mere umiddelbar Anledning til at tage Del i Rigets Styrelse, uafhængig af hans Rigt mere uvedkommende Stilling som tysk Kansler. Forøvrigt udgjorde hans aarlige faste Løn som Kansler 100 Gylden, men selv dette lader til at have vakt Anstød, thi hverken Kanslerne eller de kgl. Sekretærer nød den Gang i Reglen fast Pengeløn. De lønnedes ved Sportler og Gaver, og derved blev Utenhofs Stilling som Kongens betroede Minister meget indbringende. Enhver, der vilde opnaa nogen Gunst eller Forfremmelse, maatte «fornøje» den mægtige Kansler. Vi anføre ikke dette for at sætte en Plet paa Utenhofs Karakter. Det hørte Tiden til, alle gjorde lige saa og fandt det

---

¹) Samlinger til Fyns Hist. og Topografi I, 235—37. — Dsk. Atlas V, 1012. — Geh. Ark. Aarsberetninger II, 59 (forlenes 1534 med Provsteresidensen i Haderslev); hans Ejendomme i Husum og Flensborg omtales tilfældig; at han var Lensmand i Flensborg, som angives i Kirkeh. Saml. I, 370, er en Forvexling med Wulf Pogvisk.

²) Reg. o. a. L. III, 125.

ganske naturligt. At være ens Talsmand hos Kongen ansaas for en personlig Gunst, man viste vedkommende, og som det derfor ansaas for rimeligt at gjengjælde. At Sportlerne ikke vare ubetydelige, have vi alt set et Exempel paa med Privilegierne for Hertugdømmerne; da Aage Sparre skulde være Ærkebisp i Lund, gav han Kongens danske Kansler 20 rhinske Gylden for de Breve, han skrev for ham til Rom, — det var Sportler; men med det samme gav han den tyske Kansler 100 rhinske Gylden og Hr. Mogens Gøje 400 rhinske Gylden; det var Gaverne til de mægtige Mænd, der skulde »fornojes», fordi de havde udvirket Kongens Indvilligelse, og denne kjøbtes med 3000 Gylden for det Brev, »han fik af hans Naade, lydende, at (den af Paven konfirmerede) Mester Jørgen Skodborg eller hvosomhelst anden skulde ingen Magt have at indtrænge sig udi Lunde Stift»¹⁾.

Den Vigtighed, det kunde have at staa sig godt med Utenhof, kommer undertiden til Syne i den Tids Breve paa en ret naiv Maade. Utenhofs Foged paa Hindsgavl var saaledes kommen i Strid med Erik Krummedige om et Marsvin; Utenhof lod da sin Efterfølger i Tofte Provsti, M. Peder Berilsen, bede Eske Bilde, som da netop var i Færd med at ombytte Hagenskov Len med Bergenhus, om at udjævne Sagen. I den Anledning skriver Provsten til E. Bilde: Mig tykkes, det skulde være meget godt, at Erik

¹⁾ Aage Sparres Regnskab i Danske Saml. i Geh. Ark. — Foruden de 3000 Gylden, han gav Kongen, istedetfor Paven, for Konfirmationen, »laante jeg hans Naade udi Roskilde (Septbr. 1526) 1000 Mark danske, hvilke jeg siden gav hans Naade»; det var altsaa den mere personlige Gave til Kongen. I det hele udgav Aage Sparre, dels 1523, dels 1526, i denne Anledning 12873 rh. Gylden, hver Gylden regnet til 3 Mark Dansk; dette svarer i det mindste til en Værdi af 40—50,000 Tdr. Rug.

Krummedige ikke udkastede et godt Venskab for en liden Sags Skyld¹⁾. — Med Eske Bilde stod Utenhof sig meget godt. «Abraham med det graa Skjæg», skriver den gemytlige Johan Fris d. 3. Januar 1527 fra Gottorp til Eske Bilde, «lader sige eder mange gode Nætter og takker for de to Klepperter, han fik, den ene ifjor, den anden i det Aar, som nu kommer! Dersom I tager en Ulveskindskjortel med eder, da vil jeg ogsaa fly eder Kvittance derpaa. Sig Erik Gyldenstjerne, at naar han faar redet 24 Dimmeluger til Jerusalem og ført Abraham sin Skat mellem Jul og Kyndelmisse, Stjernen skal vel miste sit Skin. Beder ham følge eder hid til Markedet at forfare Lejligheden; her er godt Kjøb paa Penge, hundrede Gylden gjælder kun syv». Om man just skal tænke paa Utenhof ved «Abraham med det graa Skjæg», eller den ældre danske Kansler Klavs Gjordsen, eller, hvad der maaske er rimeligere, paa Kong Frederik selv, det faar staa hen; men man faar af Brevet et Indtryk af, at det ikke kunde nytte at komme tomhændet til Gottorp²⁾. — Da Eske Bildes Svigerfader Henrik Krummedige i Aaret 1529, samtidig med, at Svigersønnen fik Bergenhus i Forlening, søgte at faa sine tidligere norske Len tilbage, beder han Svigersønnen om at skrive derom til den tyske Kansler, «thi jeg kan ikke skrive ham til, thi jeg haver intet godt forskyldt af ham; hvad I har tilsagt den danske Kansler, det vil jeg gjerne holde»; ogsaa til Mogens Gøje har han

¹⁾ Fynske Saml. I, 237—8.

²⁾ Adelsbreve Fasc. 14, kgl. Bibl. — Erik Hack, der nylig havde antaget Navnet Gyldenstjerne, var kort for bleven Lensmand; E. Bilde havde allerede været det i en længere Aarrække; han kjendte Lensmændenes Fart til Gottorp. Joh. Fris opnaede selv kort efter en Begunstigelse gennem Utenhof, Forleningsbrev og Kaldsret til Hesselager Kirke (Aktst., udg. af F. St. litt. Selsk. II, 149).

skrevet¹⁾. I det hele synes Utenhof at have haft stor Indflydelse paa Eske Bildes Udnævnelse til Lensmand paa Bergenhus. Uden gjensidige »Tjenester» gik det neppe af. Eske Bilde skaffede Utenhof, der netop nu begyndte at lide af en skorbutisk Sygdom, Losseskind til Kjøbs — først flere Aar senere afgjøres Mellemværendet, idet Eske Bilde beder Kansleren om for Pengene at skaffe hans Svigermoder en Kvittering for en Sum Penge, som hun skulde betale Kongen, et Mellemværende, der maa have givet Anledning til Omtale, thi endnu flere Aar senere (1534) klager Utenhof over, at hans »Uvenner» i den Anledning havde bagtalt ham, idet de beskyldte ham for af egen Drift og uden Eske Bildes Begjæring at have erholdt denne Kvittering. Eske Bilde sendte ham Fisk fra Bergen og lignende Sager, ligesom han ogsaa er Mellemand mellem Utenhof og Ridder Niels Lykke og modtager Penge, som denne tilsendte Kansleren, formodenlig for Lensbreve eller andre Begunstigelser, som Kansleren havde udvirket²⁾.

Paa denne Maade fik Utenhof ogsaa nogen Indflydelse paa norske Sager; ogsaa i Norge havde man gjort et Forsøg paa at faa tyske Lensmænd anbragte, dog uden at opnaa sin Hensigt, men Færøerne vare forlenede til Tyskere, og man har Vidnesbyrd om, hvor forhadte »Holstenerne» ved disse Forsøg havde gjort sig hos det nationale norske Parti³⁾. Forhandlingerne om Apostelkirkens Nedrivelse i Bergen gik saaledes gennem hans Haand; hans Navn staar under de derom udfærdigede Kongebreve, og af et samtidigt privat Brev fra ham til E. Bilde fremgaar det, at Eske Bilde i Forvejen havde skrevet til Utenhof om Sagen; denne takker

¹⁾ Adelsbreve Fasc. 7.

²⁾ Geh.-Ark., d. Kong. Hist. Fasc. 12 og 15.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. I, 503—23.

ham for den «woldacht», som han har vist ham, og han vil befitte sig for at være ham til Tjeneste igjen; hvad han har opnaaet hos Kongen, vil han se af de medfølgende Kongebreve, og hvad Stenene fra Apostelkirken angaar, maa han beholde «hvad der behøves til et stort Hus til Vindusposter og Døre»; mere har han ikke kunnet opnaa af Kongen; han skal nedsende til Kongen saa mange af Stenene, som behøves til et stort Hus; de øvrige skulle sælges til Bergenhuses Behov¹⁾. — Dette venskabelige Forhold til E. Bilde vedvarede stadig.

Med det danske Aristokrati stod Utenhof saaledes endnu i det mindste tilsyneladende paa en venskabelig Fod; selv Biskop Lage Urne betænkte ham, efter Tidens Skik, i sit Testamente med to Ungerske Gylden²⁾. Men det var et Venskab, der neppe kunde vedblive i Længden. Hvilken Indflydelse Utenhof har haft paa Begivenhedernes Udvikling i Danmark, og navnlig paa de store Herredages Forhandlinger, hvor han stadig var i Kongens Nærhed, kan ikke afgjøres i det enkelte. Men den Politik, som Kong Frederik her fulgte, stemmer dog i det væsentlige overens med hans Politik i Hertugdømmerne, hvorfor Utenhof var Talsmand. Det er de samme Forsøg paa at afpresse Kirken store Summer, uden dog at lade sig afpresse nogen Forfølgelse mod den lutherske Religions Talsmænd og med en hemmelig Understøttelse af disse; det er derfor ligesom en Afværgen af Utenhofs og hans Venners tyske Indflydelse, naar Prælaterne paa Herredagen 1530 forlange «det danske Maal» brugt i Kongens Forhandlinger med Herredagen,

¹⁾ Utenhof til E. Bilde, Gottorp Fredag efter Judica (8. April) 1530; Orig. med Segl i Norske Rigsarkiv; jvfr. Kongebrevene af s. Dag i Dansk Mag. VI, 342.

²⁾ Dsk. Mag. 3. R. III, 217.

saaledes som det fra Arilds Tid havde været Skik¹⁾, ligesom det selvfølgelig ingenlunde har været efter Utenhofs Hoved, at Hertug Hans indsendtes til Danmark for at opdrages i dansk Aand; det var jo dette, som han allerede tidlig havde frygtet. Endnu var det danske Aristokratis Stilling saa stærk, at Utenhofs hemmelige eller aabenbare Fortrykningsplaner maatte mislykkes i det hele og store. Med Undtagelse af Utenhof selv, Johan Rantzov og Landsknægt-obersten Heidersdorf, der fik Hagenskov i Forlening efter sin Svigermoder Sofie Gyldenstjerne, Ridder Wulf Pogvisk, der af sin danske Hustrus Morfader Iver Munk blev forlenet med Ribe Bispestols Herregaard Trøjborg, samt et Par mindre betydelige Klosterforleninger var det neppe lykkedes at faa tysk fødte Mænd indtrængte i danske Len; men disse Mænd, og da navnlig Johan Rantzov og Utenhof, havde i flere Henseender indlagt sig saa store Fortjenester i Kampen mod Kong Kristiern og hans Tilhængere, at Rigsraadet af den Grund ikke har kunnet modsætte sig deres Forleninger. Mindre tilfreds var man med, at en Holstener, Jørgen v. d. Wisch, blev forlenet med Nykjøbing, der hørte til Dronningens Enkegods, hvorfor man ogsaa senere, efter Kongens Død, gjorde Forestillinger derimod. Indtil da havde den fælles Kamp mod Kong Kristiern saa godt som helt holdt den ulmende Misfornøjelse tilbage. Først da viste sig ogsaa Misfornøjelsen med Kong Frederiks nøje Forbund med de tyske protestantiske Fyrster.

Ogsaa iblandt Kong Frederiks Venner og Forbunds-fæller havde Utenhof vundet sig et Navn. Da Landgrev Filip af Hessen saaledes i Aaret 1528 vilde indlede Forbindelse med Kong Frans den første, opfordrede han Kong

---

¹⁾ Ny dske. Mag. V, 315.

Frederik til at sende Utenhof til Frankrig i en politisk Sendelse; men Kongen svarede, at han ikke kunde undvære sin Kanslers daglige Raad, og sendte Peter Svave isteden¹⁾. Senere, da Kejseren i Aaret 1531 havde fastsat et Møde med Hansestæderne i Anledning af Kristiern d. 2den, bad Raadet i Lybek Kong Frederik om at overlade dem sin Kansler Utenhof til at føre Ordet for Hansestæderne, da de ingen havde, som kjendte Sagen saa godt²⁾. Heller ikke dette Ønske blev dog opfyldt; derimod var Utenhof atter i travl Virksomhed; om Efteraaret sendtes han til Landgrev Filip for ved hans Hjælp at skaffe Landsknægte og Hjælp mod Kong Kristiern, som havde samlet sin Hær i Nederlandene og kort efter landede i Norge. Han fik de tidligere Forbund (1528 og 30) med Landgreven fornyede, hvorpaa Kong Frederik kort efter (Januar 1532) indtraadte i det schmalkaldiske Forbund³⁾. Derpaa fulgte (Januar 1532) Forhandlinger i Neumynster med Hansestæderne om Kong Kristiern og Hollænderne, derpaa de store Møder i Maj og Juli i Kjøbenhavn, de heftige og lidenskabelige Forhandlinger med Lybækkerne om Sundspærringen og med Hollænderne. I disse Underhandlinger havde Utenhof væsentlig Del og var som oftest Ordfører. Det var et vanskeligt Hverv paa en Gang at undgaa at kaste sig i Lybæks Arme og gjøre sig til et blindt Redskab for dets Politik og at undgaa et Brud med Holland.

Det kom under disse Forhandlinger til heftige Scener mellem Utenhof og de lybske Afsendinge; det var som For-

---

¹⁾ Geh. Ark. Aarsberetn. III, 137.

²⁾ Gottorpske Fællesarkiv, XXIX Nr. 12 (8. Marts 1531).

³⁾ Landgrev Filip af Hessens Svar til Kong Frederiks Kansler, dat. Zapfenburgeck Donnerstag nach Leonardj (9. Novbr.), gott. Fællesarkiv IX, 16 a.

løbere for, hvad Fremtiden vilde bringe; men Faren fra Holland blev afværget, og fra nu af begynder tydelig nok Vægt-skaalen at synke til Fordel for Hollænderne. Der var ingen, der bedre kjendte Lybæks Færd og som bedre gjennemskuede deres Planer end Utenhof. «Naar Eders fyrstelige Højhed vidste», skriver han et Aarstid senere til Hertug Albrecht af Preussen, «hvad Kong Frederik, salig Ihukommelse, har maattet doje af Lybækkerne, saa vilde Eders Højhed forbavses derover; men nu vil man ikke længere finde sig deri»¹⁾. — Samtidig hermed havde Utenhof imidlertid faaet en Alliancetraktat afsluttet med Preussen (Juli 1532); thi at dette Forbund, der senere kom Kong Frederiks Søn til god Nytte, er Utenhofs Værk, er udenfor al Tvivl; i et fortroligt Brev til Hertugen af 1. Maj 1532 opfordrer han gjentagne Gange denne til, hvis han vil slutte et Forbund med Danmark, da at sende Fuldmægtige til det store Møde, som ved Midsommerstid skal holdes i Kjøbenhavn, og lover af al Magt at fremme Sagen²⁾.

I dette Brev, som er sluttet samme Dag, som de dansk-hanseatiske Kommissærer afsejlede med den store Flaade, der nogle Maaneder senere skulde føre Kong Kristiern tilbage med sig som Fange, udtaler Utenhof sig med stor Sikkerhed om det forventede heldige Udfald af dette Tog. «Biskopperne i Norge», siger han saaledes, «ere alle blevne troløse mod min Herre; men det har intet paa sig, de ere ikke af Adel eller have stort Tilhæng; med Biskopperne og Adlen i Danmark har det ingen Nød». Med Glæde saa han derfor Udfaldet af denne sørgelige Episode

¹⁾ Utenhof til Hertug Albrecht 7. Oktbr. 1533, königsb. Afskrifter i Geh. Ark. — Jvfr. forøvrigt Waitz, Wullenwever I, 314; 332 ff.; 340.

²⁾ Königsb. Afskr. i Geh. Ark.; jvfr. Waitz I, 349.

i Nordens Historie. «Kong Kristiern», skriver han kort efter (29. Avgust) fra Gottorp til Eske Bilde, «er paa Sønderborg og giver sig vel tilfreds, stiller sin Sag til Gud, ønsker ogsaa at komme kgl. Majestæt, min allernaadigste Herre, til Orde, men jeg stoler paa, at det ikke vil blive ham til Del; jeg kan ikke mærke, at kgl. Majestæt er tilbøjelig dertil»; man har netop nu faaet Underretning om, at Kong Kristierns Søn er død; hvis det er sandt, vil det være Kongens Riger og Lande «til evig Lykke». — «Kong Kristiern bliver siddende i Hullet», skriver han senere (7. Oktober 1533) til Hertug Albrecht af Preussen, Hertugen kan være ganske rolig for, at han ikke kommer løs; om ogsaa nogen i Danmark ønskede det, kommer det an paa Holstenerne, hos hvem han gjemmes: «er sitzt zu faste!»

Hvilken Del Utenhof personlig har haft i Kong Kristierns ulykkelige Skjæbne, kan ikke med Sikkerhed afgjøres; hans Navn forekommer ikke udtrykkelig under de Forhandlinger, som førtes i Kjøbenhavn i Juli 1532 herom, uagtet han dog havde taget saa væsentlig Del i de foregaaende Dages politiske Forhandlinger med Lybækkerne og Hollænderne; senere tilfældige Ytringer i et Brev til Hertug Albrecht lade formode, at Utenhof paa denne Tid har lidt af sin Sygdom; men derved udelukkes ikke hans hemmelige Indvirkning paa Kong Frederik, og naar man ser, med hvilken snedig Kløgt den Plan var lagt, man fulgte overfor Kong Kristiern, den jesuitiske Snuhed, der lægger sig for Dagen i de Fremstillinger, som man senere gav de tyske Fyrster, og som efter en bestemt Overlevering skyldtes Utenhofs Pen, den dristige Blanding af bevidste Fortielser og fordrejet Sandhed, som findes heri og som stemmer saa godt overens med de mundtlige Fremstillinger, Utenhof ved senere politiske Forhandlinger gav, den Be-

hændighed, hvormed han i Øjeblikket griber, hvad der kan gjøre mest Indtryk, uden at tage det saa nøje med Sandheden eller lade sig anfægte af de Modsigelser, der herved fremkomme i de mange mundtlige og skriftlige Fremstillinger, indtil han endelig efter den dristige Paastand, at man i Forvejen havde meddelt Kong Kristiern selv, at Knud Gyldenstjernes frie Fuldmagt var tilbagekaldt, med cynisk Raahed udslynger sit: *Discat cautius mercari!* Kong Kristierns egen Dumhed er Skyld i det hele —, naar man tager alt dette i Betænkning, saa tager man neppe Fejl i at tillægge Utenhof et meget betydeligt Ansvar for, at man brød Kong Kristierns Lejde. Men at det ikke var nogen let Sag at forsvare denne Adfærd, det fik ingen mere at føle end Utenhof selv. Her slog «Fals sin egen Herre paa Hals».

«Ved Guds Tilskikkelse» var Kong Kristierns egen Søn, hans eneste Mandsarving, død i de samme Dage; det syntes, som om man nærmede sig Maalet: den gottorpske Stammes sikre Besiddelse af de nordiske Kroner; Norge var bragt til Lydighed; et fælles dansk-norsk Herremøde skulde ordne de indviklede Forhold; Tronfølgerspørgsmaalet skulde her afgjøres; endnu var der en, om end svag, Mulighed for at faa Hertug Kristian anerkjendt som Faderens Efterfølger i Rigerne. Men selv om dette ikke skulde lykkes, saa vilde det i al Fald blive den yngre Broder, Hertug Hans; Kong Frederik havde da faaet sine to ældste Sønner forsørgede, og gjennem Slesvigs Lensforhold og Hertugdømmernes Deling efter gottorpsk Skik var der dog endnu et Bindemiddel, hvorved Riget og Hertugdømmerne kunde knyttes til hinanden under den samme Stamme. Da indtraf for tidlig Kong Frederiks ikke uforudsete Død paa Gottorp Slot den 10. April 1533. Alle hans Riger og Lande laa nu adsplittede hver for sig. Hermed

begynder et nyt, men ingenlunde det mindst vigtige Afsnit af Utenhofs Liv.

Utenhof har selv givet en interessant Skildring af Kong Frederiks Personlighed. Han ansaas af sine Naboer, siger han, for en enfoldig, ligefrem Mand, der havde tilbragt sin Ungdom i ørkesløs Fred, men i Virkeligheden var han en forstandig, indesluttet, tavs og taalmodig Mand, som ved Taalmod og Tavshed har sat meget igjennem; han kunde anstille sig, som om han ingen Forstand havde paa Sagerne, hvilke han dog udførte med Visdom og Dygtighed (Tapferkeit); han satte al sin Lid til Gud; tidlig paa Dagen plejede han Raad med sine Raadgivere og ordnede og afgjorde da alle Ting, men efter Middag hengav han sig alene til Kortvil og Selskabelighed, thi han var en godmodig, mild og mod de fattige barmhjertig Fyrste¹⁾. — Denne Skildring af Kong Frederik stemmer ret godt overens med Lybækernes Paastand om, at Kong Frederik var en svag og uselvstændig Fyrste, der lod sig lede og styre af sine Raadgivere; Johan Rantzov, sagde de, var den virkelige Konge. Saaledes fremstillede det sig overfor fremmede; alligevel havde Kongen vistnok sin egen Mening og sin egen Vilje; men ligesom Johan Rantzovs Energi af og til var nødvendig til at fremkalde et kraftigt Initiativ fra Kongens Side, saaledes tør man vel tilskrive Utenhofs diplomatiske Snuhed væsentlig Del i, at Kong Frederiks Regering saa ofte fik Udseendet af snedig og lidet hæderlig Dobbeltthed. Det viser sig baade i den Maade, hvorpaa han opnaar Danmarks Krone, og i den Maade, hvorpaa han styrede; han tilkøber sig Kronen ved at binde sig edelig til at modvirke den lutherske Lære, og da det kommer til Stykket, er hans

¹⁾ Dansk Mag. 3. R. III, 20; 24.

Færd en tavs Omgaaen af Haandfæstningens Bestemmelser; han begynder med en listig Færd mod sin Brodersøn og ender med ved jesuitisk Kløgt at føre ham i Fængsel. Betragtet i det hele og store kan denne Regering, set fra Moralens Domstol, ikke dømmes strængt nok; men vi indrømme, at det var en klog Regering, forsaavidt ikke Falskheden og Troløsheden tilsidst hævner sig selv, og vi indrømme tillige, at naar den ses med den Tids Moralitet som Baggrund, viser den sig i et mildere Lys; thi Troløshed og Mangel paa Ærlighed, dækket af Religionens Skin, hørte Tiden til. — Meget er blevet aftalt i de tidlige Morgentimer paa Gottorp Slot, i hvilke Kongen ikke kunde undvære sin Kanslers daglige Raad. Der er en saa nøje Overensstemmelse mellem mange af Utenhofs Ytringer i private Breve eller i hans Statsskrifter og Kong Frederiks Rege-
ringshandling, at man ikke kan miskjende det fortrolige Forhold, der maa have været mellem disse Mænd. Naar Utenhof saaledes roser Kong Frederik som en mild Fyrste mod de fattige og lave, da findes tilsvarende Ytringer i Utenhofs private Breve; ogsaa han havde en vis Interesse for den simple Mand — senere opfordrer han, som vi skulle se, Kong Kristian til Mildhed mod den simple Mand; ja selv mange af Kristiern den 2dens Love kan han ikke nægte sin Beundring¹⁾ —, men det fremtræder hos Utenhof som politisk Klogskab i Modsætning til «de store Hanser». Man kommer da til at tænke paa den Stræben efter at vinde Bondestanden og Borgerstanden, som tydelig viser sig under Kong Frederiks Regering, men som tildels mødte en stærk og for Bondestandens Vedkommende saa godt som uovervindelig Modstand hos de højere Stænder²⁾. Men hvor

¹⁾ Dansk Mag. 3. R. III, 12.

²⁾ Jvfr. nærmere mine Bemærkninger herom i Hist. Tidsskr. 4. R. V, 272 ff.; 308.

fortroligt Forholdet mellem disse Mænd end har været, vilde man dog uden Tvivl gaa for vidt, hvis man vilde anse Kong Frederik for et viljeløst Redskab i Utenhofs Haand. Der er en umiskjendelig Forskjel i deres Karakter. Den tavse Indsluttethed, som Utenhof omtaler hos Kongen, den forsigtige Hensyntagen, som viser sig i mange af hans Regeringshandling, den tilhører neppe Utenhof. Der er i hans Karakter en Heflighed, som af og til kommer til Syne allerede i Kong Frederiks Tid, saaledes i Forholdet til Hertug Kristian eller i Forhandlinger med Hertugdømmernes Stænder eller med Lybækkerne, men som bliver stærkere og mere tydelig fremtrædende i den følgende Tid. Meget har hertil bidraget de følgende Tidens Begivenheder og maaske ogsaa Utenhofs egen tiltagende Sygelighed, men man mærker tillige tydelig nok, at den rolige og forsigtige Konge ikke længere staar i Baggrunden.

Et af de sidste Hverv, Kong Frederik havde overdraget Utenhof, var at samle og ordne alle Hertugdømmerne Slesvig og Holsten vedrørende Brevskaber, formodentlig for at kunne have dem til Rede under de Forhandlinger, der vare begyndte om Kong Kristierns Fængsling og som truede med at kunne antage store Dimensioner, hvorved hele Stridsspørgsmaalet lige fra Begyndelsen af kunde blive inddraget under Forhandlingerne. Utenhof udførte dette Hverv og lod optage en Registrant over disse vigtige, hidtil i stor Uorden liggende Brevskaber. Med egen Haand har han tilføjet nogle ret karakteristiske Randgløser, hvori han giver sit beklemt Hjerter Luft; de ere nedskrevne noget senere, vistnok under Grevefejden, og danne saaledes af sig selv Overgangen til et nyt Afsnit i Utenhofs Liv. I Anledning af et Brev fra Biskop og Kapitel i Lybæk (af Lætare 1527) kommer saaledes følgende Udraab til Holstenerne: «O I ædle,

frie Holstenerø! Mærker den gode Vilje, som Lybæk har til eder, hvorledes de gjerne ville havé eder til Undersaatter. Mærker ogsaa og tænker paa, hvorledes I pleje at beskytte dem mod de danske. Nu give de eder eders rette Løn! — Holstener var Utenhof tilvisse ikke¹⁾.

Endnu i de sidste Aar af Kong Frederiks Regeringstid var Forholdet mellem Utenhof og Hertug Kristian ingenlunde godt. Man ser det af forblommede og dunkle Ytringer i Breve fra Hertug Albrecht til Utenhof (Februar

¹⁾ O ihr edelen freyen Holstein! Merket an den guten Willen, so Lübeck zu euch trägt, welcher gestalt sie euch für Untersassen zu haben vormeinen. Merck auch und gedeneckt, wie ihr sie gegen die Dänischen pflegt zu schutzen, nun geben sie euch euren rechten Lohn! — Registranten har følgende egenhændige Paaskrift af Utenhof: Anno domini Tausent fünff hundert vnd drey vnd dreissig, aus beuehl des grosmechtichsten . . . herrn Friderichen, Königs zu Dennemarch (osv.), habe ich Wulff vonn Vtenhoff, die zeit ihrer Kon. gnaden Cantzler vnd Amtmann zu Hinzegagell, alle vnd jegliche instrumente, vrkunden, briue vnd segell, die fürstenthumb Schleswig vnd Holstein betreffen, so zum teill durch könig Christiern den andern demselbigenn abhendigk gemacht vnd voruntraueht wordenn, jnn dem gewolb ladenn vnd allenthalben, so dorch alter vnd vorgenglicheit der zeit in ein grosser vnordnung vnd schir zu verterbenn kommenn, besiehticht vnd widderomb in ein ordnung vnd geschick, wie hirnach uolgen, gestellt. — Andre Randgloser ere følgende. Til »Copey königs Hansenn brieff an denn Babst, das er keinen bürger von Lübeck zu einem bischoue zu Schleszwig habenn will«, tilføjes: »Nota: In dem brieue wirstu finden, wes gehorsam die Bebst über die könige gehabt«. — I Anledning af Erik af Pommerns Proces (om Slesvig) bemærker han angaaende Appellationen til Paven: »Da der process am besten was, wolt der Babst nicht weiter procedieren lassen. O Römische Schalckheit! O Heintzegagell! O Farmholm«. (Hindsgavl var i de greveliges Magt og forlenedes af Grev Kristoffer til Mogens Gyldenstjerne.)

1531)¹⁾. Utenhof selv følte det mislige i sin Stilling, og dels paa Grund heraf, dels paa Grund af sit svækkede Helbred trak han sig efter Kongens Død i nogen Tid tilbage fra sin umiddelbare Hofstilling. Han kom derfor ikke til at lede Landdagsforhandlingerne i Kiel i de første Dage af Juni, hvor Hertug Kristian lod sig hylde i sit eget og sine umyndige Brødres Navn efter først, med nogle mindre «Forbedringer» for den holstenske Adel, at have bekræftet og beseglet de af Faderen tidligere givne Privilegier, som endnu vare i Utenhofs Værge og først nu ved Johan Rantzovs Mellemkomst bleve indløste mod Betalingen af de 100 Gylden²⁾. Dog var Utenhof vistnok tilstede i Kiel under Forhandlingerne og sendte herfra et Brev til en dansk Rigsraad, hvori han, ligesom Johan Rantzov, indtrængende opfordrede Danmark til at bryde med Lybæk og ikke overilet slutte sig til denne Stad mod Hollænderne, og hvori han med beregnende Kløgt tilføjer: Naar denne Stad er dæmpet, kan I desto lettere atter bringe Sverig under eder!³⁾ — Som Privatmand, som Lensmand paa Hinds-gavl, ikke som Hertug Kristians Udsending, ilede Utenhof derpaa til Kjøbenhavn, hvor han i Forening med de holstenske Udsendinge virkede ivrig for Hertug Kristians Sag og for Forbindelsen med ham og Holland mod Lybæk. Det bedste Bevis herfor er, at Utenhof af det danske Rigsraad sendes til Nederlandene som dansk Gesandt i Forening med Otte Krumpen, medens paa Hertugdømmernes Vegne Melchior Rantzov afsendes! Og Utenhof var sig sin Triumf

---

¹⁾ Waitz, Wullenwever I, 376.

²⁾ Archiv f. Staats- und Kirchengesch. IV, 489—97.

³⁾ Jvfr. Herredagen 1533, S. 49 (Hist. Tidsskr. 3. R. III). — I Brevet, som mangler Stedsangivelse, undertegner han sig «Amtmann zu Hintzegel», ikke Kansler.

bevidst, det fremgaar af et Brev til Hertug Albrecht, medens han ikke var meget tilfreds med den saakaldte Union med Hertugdømmerne, hvorved disse stilledes som en Enhed i Forbund med Danmark; dens Bestemmelser stred for meget mod hans egen «Blandingstheori», hvorfor han ogsaa senere raadede Kong Kristian den tredie til at faa de Artikler forbedrede, som vare mindre gunstige for Kongen, den danske og den holstenske Adel.

I Königsberg maa man imidlertid være bleven meget foruroliget ved Tanken om det spændte Forhold mellem Hertug Kristian og Utenhof under de daværende vanskelige Forhold. Under 3. Avgust skrev Hertuginde Dorothea et Brev til Utenhof, hvori hun varmt opfordrede ham til nu, da Kong Frederik var død, ikke at slaa Haanden af hendes Broder, men se paa hans Bedste, idet hun samtidig, for at vise ham sin Bevaagenhed, sendte ham noget Rav til Gave, og tre Dage efter (6. Avgust) skrev Hertug Albrecht selv et lignende Brev til Utenhof, medens Hertuginde samtidig skrev til sin Broder og anbefalede ham ikke at støde sin Faders Raadgivere fra sig. Herpaa gav Hertug Kristian d. 4. Septbr. fra Sønderborg et Svar, der vidner om hans personlige Elskværdighed og hæderlige Karakter. «Naar I», skriver han saaledes, «formaner mig til at forliges vel og fredelig med mine Raader og ikke at lønne dem, som tidligere ikke have undt mig meget godt, med Vrede, da kan I være forvisset om, at jeg skal lægge mig denne Formaning paa Hjerte og ikke glemme den, men skikke mig saaledes mod samme mine Raader, at I skal være tilfreds dermed»¹⁾. Men af et Brev af samme Dag

¹⁾ Wie mich eure Liebe ermahnen, dass ich mich mit meinen Rätthen friedlich und wohl vertragen und denjenigen, die mich vorher nicht viel gutes gegönnet, mit Arge nicht belohnen und

til Hertug Albrecht ser man dog, at Hertug Kristian har følt sig meget trykket under de daværende Forhold: han er omringet af Farer fra alle Kanter; han tør end ikke betro til Pennen, hvor farlig man handler med hans egen Person, ja beder endogsaa Hertugen om personlig at komme til ham eller sende en paalidelig Raad. Atter dunkle Antydninger, som vi ikke kunne helt gennemskue¹⁾.

Hertug Albrechts Brev af 6. Avgust traf først Utenhof efter hans Tilbagekomst fra den nederlandske Rejse d. 1. Oktober. I sit Svar (dat. Slesvig d. 7. Oktober) kommer han nærmere ind paa Forholdet til Hertug Kristian. «Jeg vil ikke dølge for Eders fyrstelige Højhed», skriver han, «at Hans fyrstelige Naade (o: Hertug Kristian) helt naadig har ladet ansøge hos mig om, at jeg vilde blive i hans Tjeneste, ogsaa personlig har talt til mig derom og desuden har ladet al Uvilje falde, om der har været nogen imellem os». Hertugen har ogsaa givet ham et hæderligt Vidnesbyrd for den Maade, hvorpaa han har tjent den afdøde Konge; han er derfor højst tilbøjelig til at tjene Hertugen, men hans Helbred er saadant, at han ikke kan tjene som tidligere: «thi jeg er hjemsøgt af saa store Syg-

---

gedenken soll, bitt ich eure Liebe darauf freuntlich zu wissen, dass ich dieselbige Ermahnung so in meinem Herzen bilden, daraus nichts vergessen und gegen dieselbigen meine Rätthe so schicken und halten will, dass eure Liebe ein Wohlgefallen daran haben sollen (Königsb. Afskr i Geh.-Ark. pag. 3409—10; jvfr. 3907).

¹⁾ Waitz I, 376; jvfr. Hertug Kristians Brev til Landgrev Filip af 9. Maj 1533 (smst. S. 378 ff.), hvor han ogsaa klager over sin forladte Stilling, endogsaa beder Landgreven om at sende sig to Breve, et officielt, som han kan vise sine Raader, et hemmeligt, som kun maa gives til ham personlig (S. 380). — I Forbindelse med disse Forhold staa følgende Brevregistraturer i Geh.-Ark.: «Hernn Wolffen von Vttenhouen Geleidt, Schutz vnnnd Beschermmungs Brieff 1533». — «Wolffenn Vttenhoffen Cantzler Abschiedt. Anno 1533». Brevene selv kjendes ikke.

domme, at det ikke vil være mig tjenligt daglig at være ved Hove . . . Det var blevet noget bedre med mig for et Aarstid siden, men nu er jeg paa ny bleven angreben af samme Sygdom, og man har næsten halv dødssyg bragt mig herop fra Köln af og ladet mig komme i Land med stor Svaghed». Han har derfor svaret Hertug Kristian, at han gjerne vil tjene ham ved at fremme hans Bedste, hvor han kan, men ikke som hans daglige Hoftjener, med mindre hans Helbred bliver bedre; nu vil han rejse til Meissen (Sachsen), hvor han for et Aar siden gjenvandt sit Helbred. Han tror ogsaa, at han ved sin sidste Sendefærd til Nederlandene i Forening med Otte Krumpen og Melchior Rantzov har vist Hertug Kristian og hans Brødre en stor Tjeneste, thi al Strid med Kejseren er bilagt. — Idet Utenhof derpaa giver en Udsigt over Indholdet af Gentertraktaten af 9. Septbr.¹⁾, lader han tydelig nok forstaa, at han tilskriver sig en stor Del af Æren for det heldige Udfald, skjønt man ellers er tilbøjelig til at tilskrive Melchior Rantzov Fortjenesten herfor, da det var ham, der havde tilvejebragt den foreløbige Brüsseler-Traktat af 10. Maj 1533, hvori Hovedvilkaarene allerede vare fastslaaede. Det er muligt, at Utenhof her tilegner sig for megen Fortjeneste — han kan ikke frikjendes for undertiden at tage Munden vel fuld —; men der kan dog ingen Tvivl være om, at det Omslag i den holstenske Politik, der spores i Slutningen af Kong Frederiks Levedage, medens Kongen ligger dødssyg paa sit Leje, Brudet med Lybæk og Tilnærmelsen til Nederlandene, lige saa fuldt skyldes Wulfgang von Utenhofs som Melchior Rantzovs Had til Lybækkerne²⁾. — Det er i dette Brev, at Utenhof derpaa udbryder: «König Kristiern bleibt

¹⁾ Meddelt i Aktstykker til Grevens Fejde I, 10—21.

²⁾ Jvfr. «Herredagen 1533», S. 8.

im Loch sitzen, niemand hat seiner zum besten gedacht» (nemlig i Nederlandene!). Efter derpaa at have trøstet Hertug Albrecht med, at Holstenerne nok ville passe paa den fangne Konge, selv om en og anden i Danmark ønskede ham fri, tilføjer han: «Lybækkerne ere helt ilde tilfreds med, at vi have været i Brabant; men det skader ikke; naar Eders fyrstelige Naade blot vidste alt, hvad Kong Frederik har maattet døje af dem, Eders fyrstelige Højhed vilde da korse sig. Nu vil man ikke længere finde sig deri. Jeg kan nu ikke skrive mere derom. Kunde de skaffe Kong Kristiern fri, det gjorde de gjerne; men han sidder for fast!» — Den skarpsynede Diplomat, der var vant til at afsløre Lybækkernes træske Politik, er vistnok den første danske eller holstenske Statsmand, der har gennemskuet Wullenwevers hemmelige Planer¹⁾.

En Udsoning mellem Hertug Kristian og hans Faders Kansler havde altsaa fundet Sted, og dette skaffede denne en varm Taksigelsesskrivelse fra Hertuginde Dorothea (20. Novbr.), hvori hun højlig beklager hans Svagelighed, men sætter hele sin Lid til ham. Men Fortjenesten for denne Udsoning ligger ikke hos Utenhof, men hos Hertug Kristian, der tilvisse nu saa vel som ofte i den følgende Tid havde Lejlighed nok til at tænke paa de gode Raad, Kansleren i sin Tid havde givet ham. Efter Tilbagekomsten fra Hjemlandene, Sachsen og Thüringen (Vogtland), hvortil Utenhof i den følgende Tid næsten hvert Aar rejser for sin Sundheds Skyld, tiltraadte han atter Kanslerembedet²⁾, og kort efter forlenedes han med Provste-

¹⁾ Jvfr. «Herredagen 1533», S. 214². Kön. Afskr. pag. 2693—2701; jvfr. pag. 3917—19.

²⁾ Han kaldes saaledes Kansler 16. Avg. 34 (Dsk. Mag. 4. R. III, 105) og i den følgende Tid, men i Gentertraktaten kun Lensmand paa Hindsgavl.

residensen i Haderslev, maaske som en Slags Erstatning for, at Hindsgavl var kommet i andre Hænder. I de følgende urolige Aar var han vistnok i Almindelighed om Hertugens Person, naar ikke særlige Hverv kaldte ham andensteds hen. Saaledes sendtes han strax efter Grevefejdens Udbrud gjentagne Gange i diplomatiske Sendelser til Kurfyrsten af Sachsen, ligesom han ogsaa i Nordtyskland søgte at skaffe Hertugen Landsknægte; i Mellemtiden træffes han ved Belejringen af Travemynde og deltog derpaa i de Underhandlinger, der førte til Stockelsdorferfreden mellem Lybæk og Hertugdømmerne (18. Novbr. 1534)¹⁾. Men Forholdet mellem ham og Hertugen blev dog aldrig rigtig godt. Medens han selv er optændt af Harme over Grevefejden, ikke blot over Lybækkerne, hvis hemmelige Planer han længe havde gjennemskuet, men ogsaa over de danske Bisper og «Stor-Hanser», som han dog havde troet, det ingen Nød havde med, men som nu for en stor Del vare faldne fra og gaaede over til Grev Kristoffer, og som ved deres Holdning paa Herredagen 1533 havde været Skyld i, at Hertug Kristian ikke i Ro og Mag var bleven Danmarks Konge, — medens han saaledes maatte se ti Aars møjsommelig opførte Bygning atter splittes, maatte begynde hele det møjsommelige Arbejde forfra, under langt ugunstigere Forhold end tidligere, ja nu endogsaa saa største Delen af Jylland i fuldt «Oprør» mod den Konge, som Adlen dog kort før havde hyldet i Ry Kirke, — under alt dette er Hertug Kristian ham stadig for svag, for eftergivende, et hjælpeløst Barn, der kun lytter til andres Raad, eller, som Wullenwever skildrer ham, en Person, der ingen Mening selv har, men ganske lader sig lede af sine Raad-

---

¹⁾ Waitz II, 256; 308; 426—29; Dsk. Mag. oven anf. St.

givere, om end Utenhof nu har faaet større Respekt for hans hæderlige Karakter. Mærkeligt er i denne Henseende et fortroligt Brev til Hertug Albrecht af Preussen, skrevet i Lejren ved Lybæk 19. Novbr. 1534, netop som Freden var sluttet og Hertug-Kongen stod i Begreb med at skulle kue «Oprøret» i Jylland, — et Brev af en saa fortrolig Art og i den Grad vidnende om de ringe Tanker, Kansleren nærede om sin fordums Lærlings Evner, at man meget godt forstaar det: «Kast det i Ilden, naar det er læst», hvormed det slutter.

Beskaffenheden af den sluttede Fred, skriver Utenhof, vil Hertugen kunne se af det Brev, som Hertug Kristian har sendt ham, og af medfølgende Afskrift af Traktaten¹⁾. Da baade Hertug Kristian og Lybækkerne ile med Krigsfolket til Danmark, haaber han, at Hertug Kristian med Guds Hjælp med Tiden vil komme til Riget. Men han vil i al Fortrolighed og i Hemmelighed ikke skjule for Hertug Albrecht, at Riget dog er kommet i en saadan Tvedragt og Uorden, at det ikke er muligt igjen at bringe det til et godt og varigt Regimente; det skulde da være ved Hjælp af meget duelige, forstandige og vise Mænd, som nød en ganske særegen Anseelse. Nu er Hertug Kristian vel en from, godmodig og mild Fyrste, der ogsaa gjerne saa et godt Udfald paa alle Sager og som ogsaa viser sig langt bedre i sine Sager, end man en Tidlang havde turdet vente af ham; men man maa dog frygte for, at Hertug Kristian skal være altfor from til saa vanskelige og brydsomme Forhold, navnlig til atter bringe Sikkerhed og Orden i Riget, at han ikke skal vedblive at

---

¹⁾ Kristian 3dies Brev af 18. Novbr. 1534 — samme Dag som Fredsslutningen — findes ogsaa i de Königsbergske Afskrifter; han vil imorgen bryde op med hele sin Styrke til Jylland.

være en saadan stakkels Tiggerkonge, som hans Fader og Forfædre have været¹⁾. Kommer Hertug Kristian allerede nu til Riget, vil han ikke kunne blive derved, med mindre det bliver bragt i en saadan Ordning som tidligere; men det kan kun ske ved duelige Folk; men han har slet ingen, ved hvem han kan udrette noget, uden alene fire eller fem Personer, som ogsaa hidtil have holdt ham ved Land og Folk²⁾.

Disse fire eller fem Personer (3: Johan og Melchior Rantzov, Wulf Pogwisch, Dr. Ditlev Reventlov og — Mester Wulfgang von Utenhof selv) vil det dog i Længden falde for svært at have med saa ulystelige, træske og indviklede Sager at gjøre, som findes i Riget. — Endelig rykker han ud med Sproget: Derfor ved han ingen, der formaar at hjælpe og raade hans Herre under disse svære Forhold uden Hertug Albrecht i egen høje Person; thi «vi andre» nære nogen Sky for at raade saaledes i Danmark, som Hertug Kristians Tarv vel fordrede, ikke fordi sligt vilde være uærligt eller ubilligt, men

¹⁾ ... das Reich ist in solche Zurückung und Zwispalt, auch Unordnung und Ungeschicklichkeit kommen, dass doch nicht möglich dasselbige wiederum in ein gut beständig Regiment zu bringen, es sey dann, das es durch gar geschickte, vorständige und weyse Leute, die auch eins sunderlichen Ansehen wären, geschehe. Nun ist mein gnädiger Herr gar ein frommer, gunstiger und milder Fürst, der auch alle Sachen gern gut sehe, sich auch in seinen Sachen viel besser und gütiger, dann ein Zeitlang an ihm zu hoffen gewest, erzeigt. Ich besorge aber, gnädiger Herr! dass s. f. G. diessen grossen, geschwinden, treffentlichen Handlungen viel zu from sei, in Sonderheit das Reich zu bekräftigen und in Ordnung zu stellen, dass s. f. G. mochte so ein armer, muss es nennen Bettelkönig bleiben, als sein Vater und Vorfaren gewesen.

²⁾ Nun haben s. f. G. gar niemand, durch welchen sie etwas ausrichten mochten, dann allein durch vier oder fünf Personen, die auch bisher s. f. G. bei Landen und Leuten erhalten haben

man vil nødig paadrage sig nogen Ugunst eller Unaade!¹⁾. — Han raader da Hertug Albrecht i al Fortrolighed til om muligt at begive sig personlig til Hertug Kristian og ordne sine Sager saaledes, at han kan blive hos ham et Aarstid; naar man da med Tiden kom til Fred, kunde Hertug Albrecht lade sin Gemalinde hente til sig og da blive hos sin Svoger et Aar eller to, indtil alt var bragt til et bestandigt og godt Regimente; thi sker det ikke, indser han ikke, hvorledes Hertug Kristian skal kunne blive ved Danmarks Rige. Men da vil han ogsaa kunne blive en mægtig Konge, har ogsaa Aarsag nok dertil. Men der maa reformeres meget, som med Guds Hjælp ogsaa snart vil være sket, thi de jyske Bønder og nogle af Adlen ere blevne Skjælmer ligesom de andre²⁾. — Kan Hertug Albrecht ikke komme med saa kort Varsel og dog gjerne vil vide, hvorledes Hertug Kristian kan hjælpes, saa vilde det være tjenligt, om han sendte en fortrolig Raad til ham (Utenhof); for denne vil han saa nærmere angive, hvor Skoen trykker; han haaber nok, at alt vilde komme til en god Ende, vare blot gode Raad forhaanden³⁾. — Efter at have bedt Hertugen om at holde alt hemmeligt og

¹⁾ Derhalb ich niemandes weisz, der m. g. Herrn so wohl in diesen schweren Sachen helfen und rathen mocht dann euer fürstl. Gnad mit ihrer selbst Personen, denn wir andern tragen etwas Scheu in Dänemark also zu rathen, als es s. f. Gnaden Nothdurft wohl erforderte, nichten dass man suchte, dass do unehrlich oder unbillig wäre, sondern dass man etzlicher Ungunst oder Ungnade nicht gerne auf sich laden wolt.

²⁾ Es muss aber sehr reformirt werden, als auch mit Gottes Hülfe kurz geschehen hat, denn die jütischen Bauern und etzlich von Adel sind Schelmen wie die andern worden.

³⁾ So kan ich wohl leiden(!), dass eure f. G. ein Vertrauten zu mir schicketen; dem will ich wohl anzeigen, wo es genagelt und woran es mangelt. Ich hoff, alle Ding sollten wohl gut werden, war allein guter Rath vorhanden.

kaste Brevet i Ilden, opfordrer han i en Efterskrift Hertug Albrecht til fremfor alt at skaffe Svenskerne Ryttere og Knægte, thi saa har det ingen Nød med Danmark, og ender: «Jeg vilde gjerne skrive Eders fyrstelige Naade meget mere til, men som ikke lader sig betro til Pennen»¹⁾.

«Saa ringe Tanker om Kristian 3dies Evner!», har C. F. Allen skrevet i Randen af sin Afskrift af dette Brev. Ja saa ringe Tanker, at han anser det for nødvendigt, at Hertug Albrecht, der dog ellers havde nok at tage Vare i sit eget Land, opslog sin Bolig i Danmark i en 2—3 Aar! Rigtignok havde Hertug Kristian tidligere opfordret sin Svoger til at komme til sig under de vanskelige Forhold eller sende en fortrolig Raadgiver, ja han havde senere paa ny opfordret Hertugen til at komme til sig, men kun som Fredsmægler mellem ham og Lybækkerne²⁾. At han skulde styre Landet for ham i flere Aar, det har han dog neppe tænkt paa, om end Tanken om Ophold her i længere Tid atter senere fremkommer. Og naar man saa betænker, hvilken godmodig, svag Personlighed Hertug Albrecht selv var, saa at han i den Henseende neppe stod højere end Hertug Kristian, ja snarere langt under ham, noget, den skarpsynede Utenhof ikke kunde være ukjendt med, saa fristes man til at se den sande Grund til Forslaget deri, at Utenhof var sig bevidst, at det

¹⁾ Original i Kön. Ark.; god Afskrift, besørget af Styffe, i Allens Saml. Nr. 52, kgl. Bibl. — Ogsaa G. Waitz har kjendt Brevet, s. «Wullenwever» I, 376. Ogsaa i et Brev af 24. Septbr. skal Utenhof tale om Hertug Kristians «Nachlässigkeit und Verwahrlosung».

²⁾ Kr. 3. til Hertug Albr., in unser Lager vor Lübeck, Sonabend nach Michaelis (3. Oktbr.); d. 29. Septbr. havde han bedt Hertug Albrecht om at være sin Sekretær Frants Trebau behjælpelig med at hverve 200 Ryttere, 2000 Knægte og 400 Baadsfolk, hvilke skulde over til et bekvemt Sted i Sverig. Det er hertil, at Utenhof sigter i Slutningen af sit Brev (Kön. Afskr. i Geh.-Ark. pag. 3388; jvfr. ovenfor S. 211).

da blev hans Raad, der kom til at gjælde, og at han selv vilde blive den egentlige Styrer, der kunde sætte sine Planer igjennem. Hvad er det da for store Planer, der foresvæve den lutherske Fyrstetjener? Ser han allerede i Aanden, hvorledes Bispernes Vælde er knækket og Danmarks Rige ligger som et værgeløst Bytte for hans tyske Landsmænd? Det vide vi ikke; thi Planerne selv har han ikke turdet betro til Papiret; men naar vi se, hvorledes han ikke har en eneste Tanke tilovers for de danske Stormænd, der vovede Liv og Gods for Hertug Kristians Sag, og hvem denne kunde takke for, at han i al Fald kunde bevare Lovlighedens Skin ved at optræde som Tronprætendent, — at han kun tænker paa fire, fem holstensk-tyske Raader, og at disse nødigt ville raade Hertugen i Danmark, saaledes som det er ham gavnligt, for ikke at paa- drage sig altfor stort Had, men ville skyde Hertug Albrecht op som Skjærmbærdt for sig, — at der ellers er Fare for, at Hertug Kristian kun bliver «en stakkels Tiggerkonge» i Danmark ligesom hans Fader og Forfædre, og man saa tænker paa, at Utenhof i en senere Betænkning, som vi allerede gjentagne Gange have maattet hentyde til, men ikke kunne meddele før i dens rette Sammenhæng, opstiller sin ejendommelige «Nationernes Blanding» og tilraader «desto mehr teutscher Leut ins Reich schieben», — saa faar man et tydeligt Indtryk af, at det er det danske Aristokrati, baade det gejstlige og det verdslige, som er i Vejen, og at det, langt mere end Borger og Bonde, skal kues, for at Kronen kan sidde sikker og tryk paa det gottorpske Fyrstehuses Hoved, støttet til «mehr teutscher Leut». Og er det først naaet, er der grundlagt en kraftig tysk-dynastisk Regering i Danmark, saa ve eder, «I frie, I ædle Holstenere!» Saa kan Turen komme til eder; saa

skal det vise sig, hvilken Vigtighed Danmarks Krone kan faa for Hertug Kristian; da er «Stor-Hansernes» Tid forbi.

Men hvilke Planer der end paa denne Tid have gjæret i Utenhofs heftige Sind, saa meget er vist, at var han bleven Danmarks Styrer som Hertug Albrechts Raadgiver, saa var det ikke blevet noget helt mildt Regimente. Det viser hans næste Brev til Hertug Albrecht, skrevet i Haderslev d. 9. Februar 1535, netop som Hertug-Kongen skulde drage Nord paa for at modtage Kongehyldingen paa Viborg Landsting: Af Hertugens Skrivelser ser han, at Hertugens Ankomst (til Danmark) maa opsættes, til Kong Kristian er kommen til at sidde fast paa den kongelige Stol; da maa man finde Raad for alle Sager; derved vil han nu ogsaa lade det blive; men det vilde da være godt, om Hertug Albrecht i en lille Skrivelse «an den Mann», uden at nævne Utenhof, lod ham forstaa, at han, naar han kom til Danmark, burde vise Kraft og Bestemthed ved Siden af Mildhed navnlig mod den menige Mand, som Johan Pein nok vød; «jeg kan ikke skrive mere»¹⁾. Forøvrigt, fortsætter han, vød Hertugen nok, hvorledes det gaar til i Jylland og Skaane; nu mangler man kun Skibe; hermed og med Penge maa Hertugen hjælpe Kong Kristian, da skal der med Guds Hjælp nok findes gode Raad, og de gode Folk (die Leut) nok blive saaledes straffede, at Hertug Albrecht og enhver from Fyrste ikke skal behøve at frygte for lignende Tilfælde; Kortene ere saaledes blandede, at naar man først faar Bugt med Kong Kristian, saa gaar man løs paa Hertug Albrecht.

¹⁾ wo Er so in Dänemarck kommen würde, sich tapfer und ernstlich neben der Gütigkeit in Sonderheit gegen gemeinen Leuten etc., wie Johan Pein wohl weisz, erzeigete; ich kann nicht mehr schreiben! (Kön. Afskr. pag. 2708.)

Et preussisk Gesandtskab hos Hertug Kristian i Slutningen af Decbr. 1534 omtales ogsaa andensteds¹⁾, og man ser, at Johan Pein, der allerede tidligere havde haft vigtige Ærinder i Danmark og som snart efter blev udnævnt til preussisk Admiral over de Skibe, som Hertug Albrecht sendte til Hjælp, altsaa allerede i Januar eller Februar Maaned har plejet Raad med Utenhof. Er denne sachsiske Adelsmand i preussisk Tjeneste, som ogsaa senere kom til at tage stor Del i Kong Kristians Raadslagninger om Rigets Ordning, er han den fortrolige Raadgiver, som Utenhof havde opfordret Hertug Albrecht til at sende til sig? Det lader saa, og vi maa da atter opkaste det Spørgsmaal, om den Strenghed, som den ellers godmodige Hertug-Konge viste mod «de jyske Skjælmer» efter Klemensfejdens Ophør, ogsaa skulde skyldes disse Mænd i Forening med Johan Rantzovs barske Krigerstrængthed? Det er muligt; men naar man ser, hvorledes Utenhof opfordrer til, at Kong Kristian ved Siden af en alvorlig og fast Optræden tillige skal vise Godhed, navnlig mod den menige Mand, da synes det snarere, at han har frygtet for, at Kongen af den sejrende jyske Adel skulde lade sig henrive til uoverlagte Handlinger, og at det navnlig er overfor dem, at han har ønsket en fast Optræden af den nye Konge. Og virkelig lykkedes det Kongen ved en mild og retfærdig Optræden ligeoverfor den enkelte at vinde Borgeren og Bonden for sig. Det var længe siden, at en Konge havde siddet Retterteting; alt var i den største Forvirring, megen Lejlighed til privat Hævn var der; under disse Forhold følte en Konges Arm som et Værn. En danzigsk Gesandt, som fulgte Kongen paa hans jyske Rejse, har givet en inter-

¹⁾ Dsk. Mag. 4. R. III, 156.

essant Skildring af denne Virkning af den nye Konges Optræden. — «Kongen», skriver han hjem til sin Regering, «har paa fire Steder i Jylland nogle Dage ad Gangen siddet Retterting med sine danske Raader, hørt enhvers Klage naadig og hjulpet dem til Lov og Ret uden Personsanseelse. Derved har Kongen i den Grad vundet Borgernes og Bøndernes Sind for sig, at de fra nu af vilde vove Liv og Blod for ham, før de atter skulde falde fra ham. Thi hvad de have søgt hos den gamle fangne Kong Kristiern, et Værn og en Beskyttelse mod Bispernes og Adlens Overgreb, det have de atter fundet hos denne Fyrste, saa at Hans Majestæt ikke i den Grad vilde kunne have sikret sig Landet ved adskillige tusind Mands Hjælp, som han nu har gjort ved disse Retterting»¹⁾. Det er en smuk Skildring af den nye Konges Optræden i Jylland, som disse Ord indeholde, og virkelig vidne de Fortegnelser over de i denne Tid udstedte Kongebreve og Retsstævninger, vi endnu have, i høj Grad om Kongens Stræben efter at skaffe alle Lov og Ret uden Personsanseelse, efter at mildne Oprørets Rædsler lige over for den enkelte — ikke overfor Bondestanden i det hele; her vistes som bekjendt stor Strængthed, eller rettere sagt var vist før Kongens Ankomst — og efter at hindre Vilkaarlighed og Uretfærdighed²⁾. — Forsaavidt gik Utenhofs Ønske i Opfyldelse.

Om Utenhof forøvrigt har ledsaget sin Herre paa Hyldingsrejsen til Viborg, er uvist, skjønt rimeligst; han maa da være vendt tilbage til Hertugdømmerne med Kongen, der den 26. Marts kom tilbage til Haderslev og derpaa forblev i Hertugdømmerne, indtil han omtrent den 1.

¹⁾ Anført hos Waitz, Wullenwever II, 405.

²⁾ Tegnelserne i Danske Mag. 3. R. 4. B.

Juli drog til Fyn for at hylde¹⁾. Men denne Mellemtid var en betydningsfuld og for Utenhof byrdefuld, af mange Forretninger stærkt optagen Tid. Af Kongen sendtes han, vistnok efter Tilbagekomsten fra Jylland, i diplomatiske Sendelser til Hofferne i Brandenburg og Mainz, maaske ogsaa for at styrke sit Helbred. Ved samme Lejlighed besøgte Utenhof nemlig sin Fødeegn; i Gera traf han sammen med Mester Johan Fris til Hesselagergaard, der efter at have unddraget sig Grev Kristoffers Fangenskab opholdt sig nogen Tid i Leipzig og Wittenberg, men nu vendte tilbage med Utenhof til Hertugdømmerne og atter traadte i Kong Kristians Tjeneste som hans danske Kansler, en Stilling, han allerede faktisk havde beklædt i de sidste Maaneder af Frederik d. 1stes Levetid og som han nu skulde beholde til sin Dødsdag. Det var en gammel Bekjendt, som Utenhof her traf — vi have allerede tidligere set, med hvilken Humor Johan Fris, der allerede som kgl. Sekretær var en indflydelsesrig Mand, skildrer Valfarterne i Kong Frederiks Tid til den graaskjægede Abraham i Gottorp. Det skulde lykkes Johan Fris at bringe det kongelige Kanslerembede, der hidtil havde staaet i Skygge for Værdigheden som «Rigens Kansler», op til en tidligere ukjendt Højde, at skaffe Kansleren i Embedsmedfør Plads i Rigsraadet og derved stille ham friere lige over for Kongen. Kong Kristians danske og tyske Kansler vare saaledes to vigtige Personligheder, der selvfølgelig i de følgende Aar fik mange Berøringspunkter med hinanden, maaske ikke altid helt venskabeligt, i al Fald antage vi, at Johan Fris neppe har

¹⁾ Det tyske Kancelli var med paa Rejsen (Dsk. Mag. 3. R. IV, 187); af de tyske Raader forekomme i «Tegnelserne» paa denne Tid ellers kun Joh. Rantzov og Dr. Ditlev Reventlov. — Jvfr. Itinerariet hos Waitz II og III.

kunnet gaa ind paa sin jævnaldrende tyske Embedsbroders senere Politik, skjønt han havde faaet sin politiske Opdragelse i Gottorp under Kong Frederiks og Wulfgang von Utenhofs Tilsyn. — Nu fulgtes de kort efter Hjemkomsten med hinanden til Fredsmødet i Hamborg (3. Juni), hvor det gik heftig til saa vel som paa Mødet i Reinfeld (18. Juni), hvortil Forhandlingerne vare blevne henlagte. Ingen af Parterne var endnu ydmyget nok til at falde tilføje; hver stod endnu stift paa sin Ret; da kom Efterretningen om Peder Skrams Sosejr over den lybske Flaade og om Johan Rantzovs Sejr ved Oxnebjerg; da begyndte Lybækkerne at nedstemme Mødet; dog stode de endnu fast paa, at den fangne Konge skulde løsgives, men fik af Utenhof det Svar: Levende faar man ham aldrig; thi i Sønderborg er det ordnet saaledes, at selv om hele Besætningen falder paa en Mand nær, da vil denne gjennembore Kong Kristierns Hjerter!). — Uden Resultat skiltes man ad. Utenhof har selv fra Rendsborg af (22. Juni) givet Hertug Albrecht af Preussen en Skildring af Udfaldet: Han takker Gud for de vundne Sejre og ytrer sin Glæde over, «at man er kommen saa vidt, at man i det mindste kan faa disse bondestolte Folk fra Lybæk i Tale»; han haaber nok, at man med Tiden kan komme til Underhandling med dem; de hænge nu med Næbet; men Kjøbenhavn og Malmø have nu større Magt end de; Udsendingene derfra vilde ikke en Gang give Møde i Hamborg; de havde intet andet Hverv end at tale med Kong Kristiern selv, «men Døren er for fast lukket,

---

¹⁾ Om Utenhofs og Joh. Frises Møde i Gera se dennes Beretning herom i Rørdams Hist. Kildeskrifter II, 184; jvfr. Rørdam, Universitetshist. I, 396—97. — Jvfr. Waitz II, 399—400. — Allerede 12. Maj ere de begge i Segeberg, Waitz III, 371; 23. — Paludan-Müller II, 103.

saa han ikke kunde høre det¹⁾; intet hjælper uden «die harte Hand»; men naar Kong Kristian (3.) nu faar sine Folk over til Sjælland, saa vil det nok give sig. «Lybækkerne», sluffer han, «kunne slet ikke lide, at man siger, at de have tabt Slaget og Skibene. Alle, som sige sligt i Staden om deres Folk, blive satte i Taarnet. Jeg mærker deraf, at de ere bange for et Opløb²⁾».

Samme Dag er fra Rendsborg udstedt Kong Kristians Skrivelse til Hansestæderne om hans Forhold til Lybæk³⁾. Med Skarphed skildres Lybæks Forhold som urolig Fredsforstyrrer, som Oprører mod guddommelige og menneskelige Love; med Udførlighed skildres Sammenhængen med Kong Kristierns Tilfangetagelse; med Forbigaaelse af alle svage Punkter skydes hele Skylden over paa Befalingsmændene i Norge og paa Lybækkerne selv. Rimeligvis er dette Forsvarsindlæg forfattet af Utenhof ligesom det trykte Stridsskrift, som kort efter udkom (3. Avgust), og hvori det samme med endnu større Skarphed og Udførlighed udvikles, beregnet paa at gjøre Indtryk paa den almindelige Hansedag, som netop da (Juli og Avgust) var samlet, først i Lüneburg og derpaa i Lybæk. Hele Tonen i disse Skrifter tyder paa Utenhofs Pen; uden Virkning paa Hansedagen bleve de ikke⁴⁾.

Imidlertid var Utenhof rejst med Kongen til Hyldingen i Odense d. 3. Juli⁵⁾; Hindsgavl kom nu atter i hans Besiddelse. Længe blev Utenhof ikke denne Gang i Kongens

¹⁾ aber die Thür ist zu fest zugemacht, dass er es nicht hören konnte.

²⁾ Kön. Afskr. — Waitz III, 376.

³⁾ Trykt hos Waitz III, 384—87.

⁴⁾ Om Kong Kristians trykte Stridsskrift og dets Fremstilling af Kong Kristierns Fængsling henvises til mit Skrift: Kristiern d. 2den i Norge og hans Fængsling, S. 175 ff.

⁵⁾ Dsk. Mag. 4. R. III, 161.

Nærhed; medens denne (12. Juli) satte over til Sjælland for at drage mod Kjøbenhavn, vendte Utenhof tilbage til Hertugdømmerne, hvor Kongen under sin langvarige Fraværelse i Kongeriget havde indsat en Statholder-Regering med Dr. Ditlev Reventlov i Spidsen, en Mand, som Kong Kristian stadig synes at have skjænket høj Gunst, — han havde allerede 1529 udbedt sig ham til Raadgiver under det paatænkte Vinterophold i Norge og nu kort før faaet ham udvalgt til Biskop af Lybæk. Som Medlem af denne Regering er Utenhof formodentlig bleven anset for nødvendig, især nu, da den store Hansedag i Lüneburg var bleven aabnet (16. Juli); thi det havde allerede ved de tidligere Møder vist sig, at Lybæk ikke længere havde de øvrige Stæder med sig, og at man her vilde forsøge nye Mæglinger. Dette skete ogsaa paa Møder i Oldeslo og Reinfeld (25. Juli og 1. Avgust samt følgende Dage), hvor der underhandlede med de holstenske Raader, for hvilke Utenhof atter førte Ordet, heftig og skarpt, saa at Underhandlingerne atter opsattes¹⁾. Under disse Omstændigheder opløstes den store Hansedag, der imidlertid var bleven forlagt til Lybæk, uden Resultat. Paa et fornyet Møde med Utenhof i Segeberg (25. Avgust) var det dog lykkedes at faa Udsigt til et nyt Fredsmødes Afholdelse i Hamborg senere paa Aaret. Dette kom ogsaa i Stand i Hamborg d. 6. Novbr. og følgende Dage, under tyske Fyrsters Mægling; Utenhof var atter her tilstede, men Underhandlingerne afbrødes atter, da Utenhof og de øvrige holstenske Raader ikke vilde oppebie Ankomsten af Udsendingene fra de belejrede i Kjøbenhavn; kun med Nød og neppe fik man dem til at gaa ind

¹⁾ Jvfr. nærmere Paludan-Müller II, 106 ff.; Waitz III, 38 ff. med tilhørende Anmærkninger. I disse Møder deltog ogsaa Mogens Munk.

paa et nyt Møde i Hamborg i Begyndelsen af det følgende Aar. Imidlertid deltog Utenhof sammen med Kongen i et Møde i Rendsborg i Decbr. med den holstenske Landdag¹).

Endelig skulde det lykkes Utenhof ikke blot at komme «til Samtale», men ogsaa «til Underhandling» med de tidligere saa «bondestolte» Lybækkere. Meget bidrog hertil, at Jørgen Wullenwever var bleven styrtet. I Biskoppen af Bremens Fængsel sad den ulykkelige Mand, underkastet alle Pinebænkens Rædsler, for at Utenhof kunde have desto vægtigere Beviser i Hænde. «Jørgen Wullenwever, den ærlige Mand», skriver Utenhof d. 9. Januar, Dagen før sit Opbrud til Hamborg, fra Slesvig af til sin Ven Eske Bilde, som nylig var kommen ud af sit lybske Fangenskab, og hvis ældste Søn Peder Bilde, tidligere katolsk opdragen i Sorø Klosterskole, nu af Utenhof bragtes til Hamborg for at overgives til den protestantiske Landgreve af Hessens Hof for der efter Tidens Skik at lære høviske Sæder og verdslig Dannelse — «den ærlige Mand er Nyaarsdag om Natten i Hertug Henrik af Brunsvigs Nærværelse bleven skarpt forhørt og pint ved Bøden fra Bremen; han har bekjendt mange slemme Streger; man siger, at han har villet forraade alle tre Kongeriger og det halve Tyskland; han vil med Guds Hjælp nok faa sin Løn»²). I de samme Dage (31. Januar) skrev Wullenwever fra sit ensomme Fængsel, efter nye, rædsomme Pinsler, med Døden for Øje, sit mærkelige Retfærdiggjørelsesbrev til Hertug Henrik af Brunsvig, hvori han skyder hele Skylden for Brudet mellem Danmark-Holsten og Lybæk over paa Utenhof og de holstenske Raader og lader forstaa, at den nøje Tilslutning til Nederlandene, som medførte Brudet, skyldes dem og

¹) Dsk. Mag. 4. R. III, pag. 165, Nr. 179, jvfr. Indl. S. XXXI.

²) Geh.-Ark. Dske. Kong. Hist. 17.

ikke Hertug Kristian personlig, der endogsaa skulde have været uvidende om deres Forehavende og bittert beklaget sig over deres Adfærd mod ham. Han omtaler, hvorledes Hertugens egen holstenske Adel tidligere havde været ham meget ugunstig; med Spil og Drik omgikkes de ham, at han kunde blive uduelig til Regeringen, saa kunde hans Raadgivere og den holstenske Adel blive ved Regimentet. »Derfor», slutter han, »har man baade i Riget og i Stæderne modsat sig Hertug Kristian, fordi man ikke vilde have Hr. Johan Rantzov, Melchior Rantzov, Wulf Pogvisk og Utenhof til Konger; Hertug Kristian undte man det lige saa godt som gamle Kong Kristiern»¹⁾. — Det er disse 4 eller 5 Mænd, der have udrettet det hele; derom ere Utenhof og Wullenwever enige. Nu skulde Afgjørelsen komme i Hamborg.

Den store Hamborgerforsamling, hvor under de tyske Fyrsters Mægling de stridende Parter skulde udfægte deres Mellemværende, var det betydningsfuldeste Møde, hvori Utenhof hidtil havde deltaget. Skjønt Utenhof under Mødet blev angreben af sin Sygdom — Stensmerter kaldes den her — og ikke personlig kunde tage Del i alle Forhandlingerne, mærker man tydelig nok, at han var Hovedmanden blandt de kongelige Raader — de øvriges Navne kjender man ikke engang —, og at han var desto virksomere med Pennen. Fredsmæglerne havde nemlig, af Frygt for, at Forhandlingerne skulde blive altfor lidenskabelige, truffet den Foranstaltning, at de stridende Parter ikke i samme Møder og i hinandens Nærværelse maatte komme med deres gjensidige Klager eller Forsvar; først efter Møderne bleve Indlægene skriftlig tilstillede Modparten til Besvarelse i et nyt Møde med Mæglerne. Utenhofs Indlæg ere

¹⁾ Waitz III, 502.

skrevne med stor Dygtighed og Skarphed; med sin sædvanlige Behændighed vød han at fremhæve Modpartens svage Sider og at dække sine egne, ofte ved dristige Paastande. Men han havde i den lybske Syndikus, Dr. Johan Oldendorf, en baade veltalende og dygtig Modstander, vel kjendt med Wullenwevers Politik. Et af de væsentligste Stridspunkter var Spørgsmaalet om Kristiern den andens Skæbne. De tilstedeværende Sendebud fra Grev Kristoffer, Hertug Albrecht og de øvrige belejrede i Kjøbenhavn og Malmø stode fast paa Kongens Restitution, medens Lybækkerne i ethvert Tilfælde længe stode paa hans Frigivelse. Saaledes blev dette kildne Spørgsmaal bragt frem for Fredsmæglerne og gav Anledning til de voldsomste Beskyldninger. Det var et Spørgsmaal, hvor ingen af Parterne havde rene Hænder. Lybækkerne beraabte sig paa Knud Gyldenstjernes frie Fuldmagt og paa Lejdebrevet af 1. Juli, hvilke de fremlagde Transsumpter af. Det var det svageste Punkt for Utenhof; i sit første Gjensvar var han derfor gaaet saa let som muligt hen over denne Sag, idet han væsentlig beraabte sig paa, at Knud Gyldenstjernes Fuldmagt ikke havde været fri, at de Transsumpter, som Modparten havde fremlagt, ikke vare til at stole paa(!), at der i hvert Tilfælde itide var givet en bestemt Kontraordre, som havde tilbagekaldt den frie Fuldmagt, og at Lybækkerne selv havde fordret Kong Kristierns Fængsling; men med desto større Styrke kastede han sig derpaa over Lybækkernes og Grev Kristoffers Adfærd i Grevefejden. Han sagde tilvisse her Lybækkerne adskillige Sandheder, ligesom ogsaa Lybækkernes egen Holdning paa Mødet i Kjøbenhavn 1532 angaaende Kong Kristierns Fængsling var et meget kildent Spørgsmaal. Det synes ogsaa, at Utenhofs Indlæg har bragt Dr. Oldendorf i nogen Forlegenhed. Saaledes opfattedes det i

al Fald af de øvrige tilstedeværende kongelige Raader. «Gud har gjort det Mirakel», skrive de til Kristian d. 3., «at vor syge Mand (∴ Utenhof) har gjort en sund, nemlig Dr. Oldendorf, saa stum, at han ikke mere kan tale og svare for Lybækkerne»; disse havde derfor, efter at have taget sig to Dages Betænkningstid, ladet deres skriftlig opsatte Svar forelæse af Grev Kristoffers Sendebud Wulf Gieler; ja den lybske Borgmester Brömse (Hovedmanden for det ældre Parti, som ved Wullenwevers Fald atter var kommet til Magten) havde sagt til Dr. Oldendorf og hans Medhjælper Stolpe, at siden de havde hjulpet med til at bringe Lybæk under Trykket, saa maatte de nu ogsaa sørge for at bringe Lybæk ud deraf ved et sandfærdigt og ordentligt Svar. Dette kom, efter de to Dages Betænkningstid, og hvad Grunde Dr. Oldendorf end har haft til ikke at træde personlig op, saa er det Svar, som Wulf Gieler oplæste, skrevet med stor Dygtighed. I Forsvaret for Lybæks og Grev Kristoffers Færd under Grevefejden er det tilvisse svagest; her staar Paastand mod Paastand, Udflugter mod Udflugter, thi i Virkeligheden stode her forskjellige Synspunkter over for hinanden, Magtspørgsmaal mod Magtspørgsmaal, og om nogen juridisk Ret kunde her i Virkeligheden ikke være Tale. Men desto stærkere kaster man sig da over Kong Kristierns Fængsling; her var et juridisk Spørgsmaal, om man havde Ret til at holde Kong Kristiern i Fængsel, og naar man nu efter halvjerde Aarhundreders Forløb, med de Oplysninger, der nu staa til vor Raadighed, gjenoptager Spørgsmaalet, kan det ikke nægtes, at Utenhof i dette Spørgsmaal led — og maatte lide — et diplomatisk Nederlag. Medens han ikke havde haft andet end ubeviste Paastande at støtte sig til, ikke havde fremlagt et eneste Aktstykke, fremlagde Modparten

alle de Aktstykker, hvorpaa det kom an, tilsidst endogsaa det Brev, hvori Kong Frederik og hans Søn forpligte sig, ikke over for Lybæk, men over for de holstenske og danske Raader, til at holde Kong Kristiern i livsvarigt Fængsel, — inden noget endeligt Svar var kommet fra Lybæk. Lige over for disse Beviser stod kun Utenhofs Paastand om en Tilbagekaldelse af Knud Gyldenstjernes Fuldmagt; men han kunde ikke fremlægge Ordren, — bl. a. af den Grund, at denne Ordre aldrig synes at være givet i en saa bestemt Form, at den kunde bruges som juridisk Bevis; ja han maatte høre, at det var Lybækkernes Sendebud, som paa Kjøbenhavns-Mødet havde hindret, at — Kong Kristiern ikke var bleven dræbt strax i sit Fængsel!

Paa Fredsmæglerne, Hertug Ernst af Brunsvig-Lüneburg samt Kurfyrst Johan Frederik af Sachsens og Landgrev Filip af Hessens Raader, kan denne lybske Fremstilling neppe have undladt at gjøre Indtryk. De vare selv i Forvejen uenige om dette Punkt. Kurfyrsten af Sachsen havde allerede i Kong Frederiks Tid udtalt, at Kong Frederik ikke med Ære kunde holde Kong Kristiern fangen, og havde tilbudt Mægling, hvilket var blevet afslaaet, og Landgrev Filip og hans Raader havde vel udtalt sig for at holde Kong Kristiern fangen, men de havde kun gjort det i Tilid til Kong Frederiks Fremstilling, uden at kjende vedkommende Aktstykker, som ikke vare blevne dem meddelte. Nu fik de en helt ny, paa Aktstykker grundet Fremstilling. Dette virkede saa meget, at Fredsmæglerne, istedetfor, efter den oprindelige Bestemmelse, at meddele deres egne Mæglingsforslag, naar de forskjellige Parter hver to Gange havde haft Lejlighed til at ytre sig, — paa ny gjorde Spørgsmaalet om Kong Kristierns Frigivelse til Gjenstand

for Forhandling. Utenhof og de kgl. Raader maatte saaledes tredie Gang i Ilden; de udtalte deres store Forbavselse over, at man atter kom tilbage til Kong Kristierns Frigivelse; Mødet var ansat for at ende Krigen og slutte Fred, men dette kunde kun ske paa det Vilkaar, at Kristian d. 3. kom til Riget, »hvortil han var født og kaaren». Atter forsvarede man Kong Kristierns Behandling og henviste til Lybækkernes egen Holdning tidligere; Kong Kristiern var bleven holdt kongelig og vel paa Sønderborg, indtil han selv havde brudt, hvad han havde lovet, og gjennem en Klejnsmed i Hamborg sat sig i Forbindelse med Kong Frederiks Fjender. — Saaledes søgte man at vende Brudet paa Oslo-Kontrakten over paa den fangne Kong Kristiern selv! Ja, fortsætter Utenhof, Kongen (Kristian d. 3.) havde haft Grund til at holde sig til Kong Kristierns Liv, men havde ikke villet gjøre det og lod ham underholde som tidligere! — Man erindre hans tidligere Ytringer om, at Kong Kristiern ikke levende vilde komme ud af Sønderborg, den sidste tilbageblevne Soldat vilde gjennembore hans Hjerte! Var det Svaret paa Lybækkernes Beskyldning om, at man strax havde villet myrde den fangne Konge?

Utenhofs og de kgl. Raaders Fasthed hindrede enhver videre Tale om Kong Kristierns Restitution eller Frigivelse, medens Sendebudene fra de belejrede lige saa lidt vilde høre om Fred uden Kong Kristierns Restitution. Disse forlode derfor Mødet; men med Lybæk kom det til Fred; det opgav Kong Kristierns Sag; men dog kunde Utenhof ikke hindre, at Fredstraktaten efter Fredsmæglernes Forslag kom til at indeholde den Bestemmelse, at om Kong Kristierns Frigivelse skulde senere underhandles med de mæglende Fyrster og Stæder. Det var første Gang, at man fra holstensk Side havde maattet indrømme Udsigten til en Under-

handling om dette Spørgsmaal, — et frugtbart Æmne for kommende Tider¹⁾).

Lybækkerfreden af 14. Februar 1536 bragte Kong Kristian store Fordele; med udelt Kraft kunde han nu vende sig mod de belejrede Stæder, Malmø og Kjøbenhavn, og dette var saa meget vigtigere, som en ny Fare truende viste sig i Baggrunden: Kejser Karl d. 5te og Kristiern d. 2dens nye Svigersøn, Pfalzgreve Frederik. Et kejserligt Gesandtskab ventedes i den Anledning, og medens Kongen, der paa Grund af Underhandlingerne i Hamborg i længere Tid havde opholdt sig i Hertugdømmerne, atter i Midten af Marts vendte tilbage til Sjælland, forblev Utenhof derfor blandt Regeringsmedlemmerne i Hertugdømmerne. Det var paatænkt, at han skulde have rejst til Bremen og Brunsvig for at overvære den Retshandling mod Wullenwever, som Hertug Henrik af Brunsvig den Gang indbød til; Instruksen for ham og hans Ledsagere, Wulfgang Pogvisk og Iven Reventlov, er udstedt i Haderslev d. 10. Marts. Hvor Utenhof her vilde kunne have tilfredsstillet sit Had til Wullenwever og det lybske «Oprørsparti»! Men den hele Retshandling blev opsat indtil videre²⁾. Derimod blev det overdraget ham tilligemed de øvrige tilbageblevne holstenske Raader at forhandle med de kejserlige Sendebud, der fordrede Kong Kristierns Datter anerkjendt som arveberettiget til den danske Krone. Paa det skriftlige, skarpe og bestemte, paa Latin affattede Svar — den tysk-romerske

¹⁾ Om Hamburger-Mødet henvises til Paludan-Müller, Grevens Fejde II, 219 ff. og Waitz, Wullenwever III, 151 ff., men navnlig til Anmærkningerne S. 463 ff. og Aktstykker til Grevefejden II, 212 ff. Jvfr. Forf.'s Skrift om Kong Kristierns Fængsling S. 197 ff., hvor Utenhofs Fremstilling af Kong Kristierns Fængsling er søgt nærmere prøvet.

²⁾ Paludan-Müller, Grevens Fejde II, 235; Waitz III, 505.

Kejser kunde man ikke skrive Tysk til, hvis man vilde sikre sig, at Kejseren selv læste eller forstod Brevet! — staar Utenhofs Navn øverst. Selvfølgelig har han haft Del i Affattelsen, om end den flydende latinske Stil tyder paa Peder Svaves Pen. Det var saa skarpt affattet, at de kejserlige Sendebud nægtede at modtage det, de vovede ikke at forelægge det for deres Herre¹).

Endnu i April og Maj var Utenhof saaledes i Hertugdømmerne som Medlem af den hertugelige Regering. Afgjørelsen stundede imidlertid til. Malmø overgav sig; i Kjøbenhavn begyndte Hungersnoden at rase; fra Nederlandene var endnu ingen Undsætning kommen. Jo mere Afgjørelsen nærmer sig, desto ivrigere bliver man for at faa Hertug Albrecht til Danmark. Gjennem hans Sendebud Jørgen Klingenbeck opfordrede Kristian den 3die ham til at komme til Danmark for at hjælpe sig med Raad og Daad, ligesom han havde opfordret andre Fyrster dertil. Kongen har dog vist neppe denne Gang ment andet, end at Svogeren, ligesom de øvrige tyske Fyrster, der senere vare tilstede ved Kjøbenhavns Overgivelse, skulde optræde som Mægler. Hertugen undslog sig imidlertid (27. Marts) i en officiel Skrivelse, hvori han giver mange Raad med Hensyn til Behandlingen af Norge og andre Forhold; men i et hemmeligt, egenhændig skrevet Brev (28. Marts) benytter han Lejligheden til — aldeles overensstemmende med Utenhofs tidligere Opfordring — at holde en hel Bodsprædiken for sin Svoger. Han paalægger ham med modent Overlæg at sørge for, at alle Fæstninger i Danmark og i Kongens Arvelande forsynes med paalidelige Folk, hvorved meget ondt kan afværges, og hvorved ogsaa de tro Under-

¹) Krag, p. 128 ff.; jvfr. Waitz, III, 537 ff.; Paludan-Müller II, 311.

saatter, som gjerne ville leve i Fred, kunne finde Beskyttelse. Kongen maa ogsaa, naar Gud har skaffet ham Fred, ligesom ogsaa inden den Tid, være meget forsigtig med at give nogen sit Ja-Ord, nøje overveje, hvem det gives og hvad der bliver tilsagt i samme, holde streng kongelig og kristelig Orden og først efter moden Overvejelse give noget Løfte eller nogen Tilgivelse. «Efterdi den Almægtige», hedder det derpaa, «i sin Naade har sat Kronen paa eders kongelige Værdigheds Hoved og hidtil naadig bevaret den for eder til Trods for mange Menneskers Anslag og Tanker og saaledes givet eder Kongemagtens Sværd i Haanden, for at fuldføre den guddommelig paalagte Befaling paa kristelig Vis, haaber jeg fuldkomment, at eders kong. Værdighed ikke vil føle sig besværet ved de saaledes paalagte Byrder, i Erindring om, hvad det kongelige og fyrstelige Embede fordrer, ja at eders kong. Værdighed nu selv, med modent Overlæg, uden at lade eder afskrække af Møjen, vil tage dette Embede i eders Haand, thi hvor Hovedet ved saadanne vigtige Guds Gaver viser sig efterladende, vil det næst den guddommelige Vrede volde Lemmerne ikke ringe Besvær. Derfor tvivler jeg ikke om, ligesom jeg og i al kristelig Troskab og Venskab beder derom, at eders kgl. Værdighed vil leve overensstemmende med eders Kald og ubesværet af Arbejdet og Bekymringerne tage Byrderne paa eder, saaledes som eders kgl. Værdighed tænker at forsvare det overfor Gud og Verden, at eders kgl. Værdighed ikke anden Gang skal hjemfalde til Guds Vrede, men vil holde eder for Øje, at dersom eders kgl. Værdighed havde fulgt betimelige Raad og ikke saaledes nølet med Valget og Antagelsen af den kongelige Værdighed, da kunde maaske megen Blodsudgydelse, ogsaa den store Skade, som eders kgl. Værdighed derved har paadraget eders Brødre, Lande

og Folk, have været forekommet. Atter beder jeg om, at eders kgl. Værdighed jo vil optage denne min trohjertige Skrivelse venskabelig og i den bedste Mening; thi jeg kalder Gud til Vidne paa, at jeg mener eders kgl. Værdighed det saaledes, som jeg anbefaler Gud min Sjæl¹⁾.

¹⁾ . . . weil dij welt itzund mit vberflüssiger geschwindigkeit vmbgewen, das e. k. w. mit gutem bedacht vnd reiffem rat nach gelegenheit vermögens vnd anders etzliche befestigung vnd ins erste so muglich im reich Denmarck vnd donewen in e. k. w. erblanden auff geschwinde zufel an gelegenen orten in den getheilten vnd beflossenen lendern vntterschidlich aufrichten vnd dij selben mit getrewen leuten, sunderlich mit gepürlicher zugehoricher notdorfft besetzen vnd versehen thette, wardurch meins verhoffens fiel vnrats verhüt werden mocht, auch sunderlich zu dem gut sein, das e. k. w. in fellen der notdorfft furderlich leut daraus zum zusatz zubekommen, vnd wo hienewen e. k. w. schiffleut in ordenlicher vorsehung, würde sollichs den widerwertigen negst götlichem schutz ires furnemens abhaltung vnd den getrewen vntterdanen, welche gern pey friden regirt vnd geschuetzt weren, trostung gewen. Zweifel gar nicht, e. k. w. haben dis alles, wij ichs auch gantz getrewlichen rat, vorhin pej sich entschlossen etc.

Zumb andern pitte ich freuntlich, e. k. w. wollen sich, so der almechtig fridliche regirung, wij ich hoffe vnd got vertrauw, verleihen würt, auch mitlerzeit, so fiel muglich, in zusagung vnd verschreibungen wol vorsehen vor dem jawort, ire gelegenheit vnd wemb zugewen wol ermessen, vnd was zugesagt in dem selben, wij mir anedas nit zweifelt, gestracke kunigliche vnd cristliche ordnung halten, vnd ehe das jawort erlangt, sich zuuor wol bedencken vnd mit reiffem rat zusagung ader vergewung thun etc.

Zum tritten, nachdem der almechtig e. k. w. dij kron gnediglich aufgesetzt vnd dijselben vber filer menschen anschleg vnd gedancken anher gnediglichen darpej erhalten vnd darumb das schwert der kuniglichen regirung in dij hant gewen, götlichen auferlegten befelich christlich zugelewen, hoff ich gantzlich, e. k. w. wirt sich der zugefügten purden, in erinerung, wes kuniglichen vnd furstlichen amptes, nit beswert fülen, ia ier thun mit reiffem rat vnbeswerter mühe selbst mit angreifen, den wo das haupt in sollichen wichtigen gottes gaben lessig, wil es den glidern negst götlichen zorn nicht wenig beswerung einfüren. Derhalben zweifel ich nit, wii ich auch gantz cristlich, getrewlich vnd freuntlich pitte, e. k. w. werde iren beruff gemes zulewen dij

Vedlagt er en Skrivelse fra Søsteren, Hertuginde Dorothea, om med Flid at læse Skrivelsen og lægge sig den paa Hjerte, thi de mene ham det begge godt. — Utenhofs Skildring af Kong Kristian havde aabenbart virket. At det nemlig er Utenhof, der atter staar bag ved, fremgaar af et Brev fra Hertuginde Dorothea til ham af samme Dag, hvori hun højlig takker ham for hans Velvilje mod Broderen; man ser ogsaa af Brevet, at hun stadig sender ham Gaver, saaledes denne Gang indsyltede (eingemachte) Kramsfugle.

Har Utenhof i hele denne Tid været i Hertugdømmerne, eller staar han ved sin Konges Side, nu da Maalet er ved at fuldbyrdes; hører han til hans fortrolige, daglige Raadgivere? Det vide vi ikke; kun se vi ham pludselig tillige med hans Ven, Preusseren Johan Pein, ved Kong Kristians Side hin 29. Juli 1536, da det ydmyge Tog med Grev Kristoffer og Hertug Albrecht af Meklenborg i Spidsen drog ud af Kjøbenhavns Porte for at bede om Naade. Da hedder det om Utenhof, at det var ham, der paa Kongens Vegne afkrævede Grev Kristoffer den Ed, han

purden der arweit vnd sorgfeldigkeit vnbeswert auff sich nemen der gestalt, wij e. k. w. solches kegen got vnd der welt zu ferantworten gedenccken, damit e. k. w. nit abermals in götlichen zoren einfallen, vnd vor augen sein lassen, wo e. k. w. phileicht zeitlich rats geuolgett vnd mit der wal vnd annemung des kuniglichen standes nit also geussert, das fileicht fiel plutvergissens, auch der mercklich schad, so e. k. w. iren prüdern, landen vnd leuten daraus eruolget, vorkommen wer worden, abermals pittend, e. k. w. wollen ie dis mein trewhertzig schreiben freuntlichen vnd im aller pesten von mir annemen, den ichs mit got bezeugen wil, das ich e. k. w. der gestalt meine, wij ich got mein sele befele. — Egenhändig Original i Saml. Brandenburg, Geh.-Ark. — Det øvrige af Brevet angaar Forhøret over Wullenwever og andre Forhold. — Hertuginde Dorotheas Brev af 28. Marts til Utenhof findes i Kön. Afskr. pag. 3923; Utenhofs heri omtalte Brev, dat. Søndag efter Trium Regum, haves ikke.

maatte sværge om ikke mere at forurolige Kongens Riger og Lande, og, tilføjer et tysk Øjenvidne i et fortroligt Brev: «Ihr könnet gedenken, dass er nicht viel vergessen wolte!»¹⁾.

Maalet var altsaa atter naaet. Den 6. Avgust holdt Kong Kristian sit Indtog i den af Krigens Rædsler stærkt medtagne Stad. Kong Frederiks Blod sad atter paa Danmarks Trone, al Modstand indenfor Danmarks Riges Grænser var nedslaaet; det gjaldt nu om at sikre sig de vundne Fordele, saa at man med større Tryghed kunde se Fremtiden i Møde. Thi mørke Skyer truede endnu. Norge var endnu ikke i Kong Kristians Magt; Kejseren og Pfalzgreven vare endnu ikke overvundne; Fangen paa Sønderborg var endnu stadig et Æmne, som enhver af det gottorpske Huses Fjender kunde bruge som et Paaskud for fjendske Planer. Men alt kom an paa den faste og sikre Besiddelse af Danmarks Trone. Skulde man ikke frygte for nye Uroligheder, maatte der skaffes det gottorpske Hus en ganske anderledes rodfæstet Magt i Danmark, end det tidligere havde haft. Det gejstlige og verdslige Rigsraads-Oligarki, som havde trodset Kongemagten og som i sin stærke Hævden af det «fri Kaar» havde fremkaldt en anarkisk Tilstand, — det maatte knækkes. Nu var Tiden kommen, da der skulde «reformeres» i Danmark.

¹⁾ En unævnt, der ytrer, at han strax efter Overgivelsen atter søgte Orlov af Kongen og rejste tilbage igjen til Holsten, til en «erbar und fester besonders gunstiger Herr und Freund», Dsk. Kong. Hist. Fasc. 17; jvfr. L. Daae i (Norsk) Historisk Tidsskrift III, 470, og Johan Peins Indberetning til Hertug Albrecht af 30. Juli 1536: «. . . vffs statlichst vorgestabet durch den cantzler (Kbhvns. Dipl. I, 390—91).

Den 11. Avgust om Aftenen kaldtes Johan Pein op til Kongen. Han forefandt en Forsamling, som bestod af de tyske Landsknægtøberster og højere Officerer samt de to holstenske Raader Johan og Melchior Rantzov. Det blev her besluttet «at tage Biskopperne ved Hovedet», hvilket ogsaa skete den følgende Morgen Kl. 4 (12. Avgust), da de tre i Kjøbenhavn tilstedeværende Biskopper sattes fast, medens samtidig Kjøbenhavn ved Vagter baade til Lands og Vands blev afspærret, hvilket varede i tre Dage, og Krigsfolk udsendtes for at fængsle de ikke tilstedeværende Bisper og sætte sig i Besiddelse af deres Slotte. Kl. 8 samme Morgen kaldtes de tilstedeværende verdslige Raader samt Biskop Ove Bilde op paa Slottet; Biskoppen, som ikke godvillig vilde afstaa sine kirkelige Ejendomme, blev sat fast, om end under en mild Form, de 12 tilstedeværende verdslige Rigsraader maatte udstede en Forpligtelse til ikke at modvirke Kongens Foranstaltninger og finde sig i den verdslige Bispemagts Afskaffelse. «De (Rigsraader), der nu samstemme med Kongen og Krigsraaderne, med dem har det ingen Nød», skriver Johan Pein til sin Herre, «men hvem der ikke vil gjøre det, han vil ogsaa blive taget ved Hovedet; men jeg tænker nok, at de krybe til Korset»¹⁾. Det er mærkelige Ord, og de faa en ejendommelig Belysning ved Kong Kristians egen Beretning af samme Dag til hans tyske Venner om det forefaldne, hvori han skriver, at han ogsaa havde haft til Hensigt at fængsle samtlige verdslige Rigsraader, men at dette af mange Grunde var blevet stærkt fraraadet af nogle af hans danske og tyske Raader, hos hvilke han altid havde fundet Troskab; disse havde da lagt sig mellem Kongen og

¹⁾ Johan Peins Brev af 12. Avg. i Rørdams Monumenta I, 212; Paludan-Müller, de oldenborgske Konger, S. 621.

de verdslige Rigsraader, saaledes at disse gave den ovennævnte Forskrivning fra sig. «Endskjønt vi», fortsætter Kongen, «for mange Aarsagers Skyld have taget mod en saadan Forskrivning, saa ville vi dog ligefuldt have et flittigt Tilsyn med disse Sager, at vi ikke skulle udsætte os for noget af dem»¹⁾).

Virkelig have ogsaa af de 12 Rigsraader, som udstedte Forskrivningen af 12. August, de syv desuden samme Dag maattet udstede hver en særlig Forpligtelse, hvorimod saadanne særlige Forpligtelser savnes for fem Rigsraader, nemlig Rigshofmesteren Mogens Gøje, Ove Lunge til Tirsbæk, Oluf Rosenkrans til Valø, Erik Krummedige og Johan Fris, alle Mænd, som Kongen kunde stole paa, saa at vi her utvivlsomt have Navnene paa de danske Raader, som have lagt sig imellem og hindret hele Rigsraadets Sprængning²⁾). Hvem de tyske Raader have været, som Kongen sigter til, vides ikke; kun Johan og Melchior Rantzov nævnes i Johan Peins Brev. Men hvem har sat i Kristian den tredie at sprænge hele Rigsraadet og saaledes tilføje hele det danske Aristokrati et føleligt Knæk? Thi herpaa gik Planen aabenbart ud. Man vilde neppe nøjes med en kortvarig Arrest; man tænkte paa at styrte hele Rigsraadsaristokratiet og — lad os sige det helt ud — sætte Tyskere isteden. Kong Kristian havde allerede skrevet til Landgrev Filip af Hessen om at skaffe sig en tysk Marsk, og man havde begyndt at overdrage de vigtigste Len, deriblandt Hovedslottene, til Tyskere. Denne Fortyskning af Lenene var saa aabenbar og iøjnefaldende, at den vakte Samtidens Opmærksomhed i høj Grad. Den samtidige lybske Krønike-

¹⁾ L. Daæs Meddelelser i norsk hist. Tidsskr. III, 477.

²⁾ Rørdams Monumenta I, 208—11; jvfr. Paludan-Müller, a. Skr. S. 624.

samler Reimar Kock siger saaledes, efter at have omtalt, at de biskoppelige Slotte ere indtagne: «Rigsraadet har heller ikke faaet sin Vilje; mange ere blevne afsatte og Holstenere igjen indsatte paa deres Borge og Slotte».

Denne Indtrængen af tyske Lensmænd begynder strax efter Johan Rantzovs Sejre, og til stor Hjælp var det i den Henseende, at adskillige af de mest udprægede katholske Bispevenner og Bispefrænder den Gang vare i meklenborgsk Fangenskab og ifølge Overenskomsten ved Kjøbenhavns Overgivelse skulde gives i Kong Kristians Haand, med andre Ord, ombytte meklenborgsk med holstensk Varetægt, inden de frigaves. De betydeligste af disse Mænd, saasom Johan Urne, Otte Krumpen, Hans og Anders Bilde, bleve først frigivne i December Maaned efter at have maattet afstaa alle deres Forleninger, og mistede deres Sæde i Rigsraadet¹⁾. Men deres Forleninger havde den Gang allerede i længere Tid været i andres Hænder. Johan Urnes Hustru havde saaledes allerede 1535 maattet overgive Rugaard i Fyn til Kristoffer Quitzov, som det synes en Adelsmand af meklenborgsk Æt, og Hans Bildes Forlening Skjoldenæs i Sjælland var overgivet til Melchior Rantzov²⁾. — Schack Rantzov nævnes allerede paa denne Tid (1535) som Lensmand paa Nykjøbing paa Falster (der hørte til Enkedronningens Enkegods), og Johan Rantzov var foruden med Krogen allerede inden Kjøbenhavns Overgivelse forlenet med Ribe Len, Kaj Rantzov med Kolding Len, Henrik Rantzov med Fjends Herred og Mors, som havde været bortforlenet til Biskop Jørgen Fris; kort efter blev han ogsaa Lensmand paa Hald og Stiftsbefalingsmand over Viborg Stift, saa at

¹⁾ Jvfr. Paludan-Müller i *Annaler for nord. Oldkyndighed og Hist.* 1853, S. 117.

²⁾ *Dsk. Mag.* 3. R. V, 82 (jvfr. 4. R. III, 134); 146.

de to af Jyllands Stiftslensmænd i længere Tid vare Holstenere; Johan Rantzov fik desuden senere Aalholm Slot i Forlening, saa at han var meget godt forsørget paa den Tid, om han end noget efter afstod Krogen Slot til andre¹).

Hertil kom de biskoppelige Forleninger og Klostrene. Navnlig her kunde tyske Adelsmænd indtrænges, især i Begyndelsen, og her havde Kronen desuden et Middel til at tilfredsstille mange tyske Adelsmænd, til hvem Kristian d. 3. i Fejdens Tid var kommen i Gjældsforhold og som til dels fik saadanne Len som Pantelen. Det var desuden for en Del Tyskere, hvem det blev overdraget at fængsle Biskopperne og indtage deres Slotte og som foreløbig fik disse i deres Hænder²). Naar saa hertil kommer, at en Del tyske Hofsinder og tyske Landsknægte lagdes i Borgeleje rundt om i Klostre og Kjøbstæder, kan det ikke nægtes, at man allerede inden Samlingen af den Rigsdag, hvor Sagerne endelig skulde ordnes, var godt paa Gled³).

¹) Dsk. Mag. 3. R. V, 107; 278; VI, 34.

²) Dsk. Mag. 3. R. VI, 28—31.

³) Til bedre Oplysning af dette vigtige Punkt og til bedre Forstaaelse af det følgende hidsættes her en Fortegnelse over tyske Lensmænd i Danmark i de første Aar efter Grevefejden, en Fortegnelse, der dog ingenlunde gjør Fordring paa at være fuldtallig: 1) Kristoffer Quitzov, Rugaard 1535, havde det endnu 1536, og maaske senere (se ovenfor). — 2) Schack Rantzov, Nykjøbing paa Falster 1535 (endnu 1540), se ovenfor. — 3) Melchior Rantzov, Skjoldenæs Len 1535 (s. ovenfor), endnu 1539. — 4) Johan Rantzov, Krogen (afstod det senere til Peder Godske), Aalholm, Riberhus (efter Predbjørn Podebusk, der fik Tranekjær, Otte Krumpens tidligere Forlening, Dsk. Mag. 3. R. VI, 222—28, Kinch, Ribe, 492). — 5) Kaj Rantzov, Kolding Len, inden Marts 1536, istedenfor Mogens Bilde (Dsk. Mag. 3. R. V, 321 og fl. St.); 1544 Iver Krabbe. — 6) Henrik Rantzov, 1536, inden Marts, Mors, Fjends Herred m. m. (Dsk. Mag. 3. R. V, 278. Decbr. 1535 endnu Biskop Jørgen Fris, Dipl. Viberg. S. 195); Lensmand paa Hald og Stiftslensmand over Viborg Stift 1536—41; derpaa Stiftslensmand paa Riberhus (Dsk. Mag. 3. R. VI, 313; Dipl. Viberg. m. m.). —

Opkaste vi nu atter det Spørgsmaal, hvem der har tilraadet Kongen ikke blot at sikre sig Bisperne, men ogsaa de verdslige Rigsraader, saa henledes Opmærksomheden ved

---

7) Utenhof, Hindsgavl til 1542. — 8) Heidersdorff, Hagenskov paa Livstid. — 9) Brun Buck, fik 1536 Ordre til med fl. at drage mod Dragsholm, hvor han foreløbig synes at have været Lensmand (a. St. VI, 28 ff.); dog forlenedes Dragsholm 1536—37 til 10) Woyslaf Wobiszer, en pommersk Adelsmand, som derpaa 1539—42 var Lensmand paa Gulland, 1548—59 paa Tryggevælde; havde 1558 Trøjborg, 1565 Møen i Pant (Dsk. Mag. 3. R. VI, 28 ff.; 4. R. III, Reg.) — 11) Johan Stacke til Vargaard i Hejls Sogn, Slesvig, var blandt Anførerne mod de biskoppelige Slotte i Fyn (a. St. IV, 28 ff.), fik 1537 Brejning Gaard i Vendelbo Stift i Pant (4. R. III, 48). — 12) Movritz Rantzov sendtes ligeledes 1536 i samme Ærinde til Fyn, havde 1538 Faxe Herred, 1540—46 Tryggevælde (VI, 159; 357; 4. R. III, Reg.) — 13) Sivert Swyn fik 1536 lignende Befaling angaaende Biskopperne i Viborg og Vendsyssel, fik derpaa Segelstrup i Vendsyssel i Forlening, som han havde endnu 1541, senere andre Forleninger (Kirkeh. Saml. 3. R. I, 511; 517—18). — 14) Hans von Melen, 1536 ff. Lundegaard paa Fyn (Dsk. Mag. 3. R. VI, 42). — 15) Jesper Rantzov, Skodborghus som Pant paa Livstid 1. Novbr. 1536 og Hundsbæk 1538 (Dsk. Mag. 4. R. III, 30; IV, 192 ff.). — 16) Klavs Sehested var 15. Novbr. 1531 bleven forlenet med St. Hans Kloster (Korsbrødregaard) i Ribe (om denne mærkelige Forlening se Kinch, Ribe, 482—83), forlenedes 1542 med Riberhus efter Henrik Rantzov (Dsk. Mag. 3. R. VI, 353—59), havde endnu 1544 Riberhus med tilliggende Herreder, Sem Gaard, Munksgaard, vor Frue Kloster for Ribe (4. R. IV, 192 ff.). — 17) Povl Alefeld, Oregaard i Fyn (Bispegods) 1535(?)—39, da han købte Gaarden af Kongen (4. R. III, 29). — 18) Wulf Pogvisk beholdt Trøjborg paa Livstid som kgl. Len. — 19) Kaspar Fuchs, kgl. Sekretær, fik Tofte (Gamtofte) Provsti i Fyn ved Pinsetid 1536 eller 1537 (Saml. t. Fyns Hist. og Top. I, 213; Dsk. Mag. 4. R. IV, 235). — 20) Peder Svave, Gjordslev 1537. — 21) Ditlev Brockdorff, den bekendte Befalingsmand paa Sønderborg, forlenedes 1537 med Bispegaarden paa Falster (Dsk. Mag. 4. R. III, 10). — 22) Mester Morten Bussert, kgl. Bygmester, havde 1538 Slangerup Kloster i Forlening (vistnok allerede i Slutningen af Frederik d. 1stes Tid, da »Mester Morten« omtales i Slangerup). — 23) Movritz von Harling, af østfrisisk Slægt, Østrup Gaard i Aarhus Stift 1538 (Dsk. Mag. 3. R. VI), endnu 1547 (4. R. IV,

de overleverede Hentydninger først paa Malmøs tyske Borgmester Jørgen Kock. Allerede Hvitfeld (S. 1428) og efter ham Krag (S. 123—24) omtale, at denne snilde Mand,

224). — 24) Klavs Rantzov, Gulland 1538—39 (4. R. III, 65). — 25) Thymme Schrandi, Harridslevgaard paa Fyn 1536 ff. (3. R. VI; 4. R. III, 46). — 26) Klement von der Wisch, Holme Kloster (Brahetrolleborg) som Pant 1538—40 (4. R. III, 42). — 27) Thomas Sture til Helvitsgaard, (tysk) Slesviger, Sorup og Østofte Birk i Fyn 1538 ff. (3. R. VI). — 28) Otte Ratlov, Halsted Kloster (Juellinge) som Pantelen 1538—49, derpaa Sorupgaard paa Falster (4. R. III, 89). — 29) Hans von Bochwald (Buchwald), Højstrup i Stevns Herred som Pant paa Livstid 1538—46 (4. R. III, 340). — 30) Jakob Rantzov nævnes 1538 og følg. Aar som Lensmand paa Aalholm (3. R. VI, 223), kan dog kun have styret Lenet paa Johan Rantzovs Vegne. — 31) Jørgen Klingenberg var 1539 Statholder i Kjøbenhavn tillige med Knud Rud, Oluf Rosenkrans, Eske Bilde (3. R. VI, 213; 216); kaldes tidligere «kgl. Mts. tyske Hofsinde» (se nedenfor). Paa samme Maade sendtes 32) Hans von Arnheim (Arnim) sammen med Jørgen Urne til Malmøhus (smsts. 216; jvfr. 4. R. III, 168); om de skulde have Del i Befalingen, er dog ikke ganske klart; ligeledes indsattes Henrik Rantzov og Klavs Sehested til Statholdere i Jylland sammen med fire danske Adelsmænd (smsts. 217). — 33) Johan Hocken (Høyken) 1539, 1547 Alling Kloster i Pant (smsts. S. 221; 4. R. IV, 223). — 34) Borchardt von Bommelborch (Boineburg), hessisk Adelsmand, Lensmand paa Solt (Saltø) i Sjælland 1539—52 (4. R. III, 5; 3. R. VI, 357). — 35) Klavs von der Marwitz (Pommeraner), Foged paa Bessestad Gaard paa Island 1539—42 (4. R. III, 250). — 36) Heinrich Blome, Lensmand paa Hald og Stiftslensmand i Viborg Stift 1541 efter Henrik Rantzov (3. R. VI, 305 ff.; jvfr. Dipl. Viberg. Reg.). — 37) Fru Dorothea Sehested forlenes 1541 med Ellinge Gaard, Tudse Herred, Sjælland (3. R. VI, 293). — 38) Jørgen Rantzov, kgl. Køgemester, 1541 Lønborggaard som Pantelen (4. R. III, 47). — 39) Hans Pogwisch, 1541 Tisted Gaard og Gods (4. R. IV, 217). — 40) Aswin von dem Werder, fra Anhalt, 1541—45 Enkedronningens Lensmand paa Nykjøbing Slot (4. R. III, 101). — 41) Jørgen Svave og Hustru Kathrine von Buchwald 1542 Livsbrev paa Harridslevgaard i Fyn (efter Thymme Schrandi), dog at de skulle bo her i Riget (4. R. IV, 230). — 42) Henrik Schulte, kgl. Rentemester, 1542 Livsbrev paa Holgaard i Ribe Stift, atter overstreget (4. R. IV, 201); havde i disse Aar styret

der i Kong Frederiks Tid, saaledes som adskillige af hans Breve endnu vise, havde staaet sig meget godt med Stormændene, har vidst at mele sin Kage ved at tilraade Kongen at fange Bisperne og lægge Bispegodset under Kronen. Men Reimar Kock har her en mærkelig Fortælling, der gaar endnu videre, og som, om end Enkeltheder deri kunne være urigtige, dog i hele sin Tone bærer Sandsynlighedens Præg og bestyrkes ved andre Omstændigheder. Efter Reimar Kock skal Rigsraadet nemlig have været meget forbitret over, at Kongen viste Jørgen Kock Naade, og have forlangt, at han skulde straffes paa Liv og Gods som Fejdens Aarsag, hvorpaa Kongen skal have svaret: »Kjære Herrer, I klage meget over denne Mand og sige, at han er Aarsag i denne Jammer og denne Krig; men han siger, at I ere den rette Aarsag til al denne Jammer, og han tilbyder sig at godtgjøre sligt med Brev og Segl; det vilde da være tilbørligt, at der ikke blot blev holdt Ret over Jørgen Kock, men ogsaa over dem, som han vilde anklage; hos hvem Skylden da fandtes, der vilde da ogsaa Straffen kunne falde». — »Da nu Rigsraadet mærkede», tilføjer Reimar Kock, »at de ogsaa skulde staa til Rette, fandt de sig i, at Kongen tog ham til Naade, men begjærede, at

---

Hindsgavl for Utenhof (se nedenfor). — 43) Andreas von Barby forlenes Nvbr. 1543 med Provstiet i Roskilde og Bispen af Viborgs Gaard paa Kjøbmagergade i Kbhvn. (Kbhvns. Dipl. II, Nr. 310), senere, som tysk Kansler, med Provstiet i Viborg (Dsk. Mag. 4. R. IV). — 44) Busk Skienck forlenes 1544 med noget Gods i Fyn (4. R. IV, 235; om denne hessiske Adelslægt se 4. R. III, 88). — 45) Dr. Luder Reventlov 1545—47 Hvidøre Kongsgaard ved Kbhvn.; derpaa 46) Dr. Peter Capiteyn, kgl. Maj.'s Livlæge (4. R. IV, 249 ff.). — 47) Hans Barnekov (fra Rygen), Højstrup 1547 efter Hans von Bochwold. — 48) Ditlev Alefeld havde Møgeltønder, der regnedes med til Ribe Stift. — [49) Thomas Köppen fik 1535 fornyet Lensbrev paa Færøerne, Dsk. Mag. 3. R. IV, 31—32.]

Kongen vilde paalægge ham, at han skulde forlade Riget, at de ikke skulde se ham for deres Øjne. Derfor har Jørgen Kock maattet rejse med Kongen til Haderslev og er bleven holdt i Ære paa Slottet hos Kongen; men saaledes vilde den kjære Gud have det, paa det han desto bedre kunde aabenbare Kongen Biskoppernes og Rigsraadets Skjælsstykker, hvilket nu skete.»

Om det end selvfølgelig er overdrevent, naar Reimar Kock derpaa udtaler, at Biskopperne neppe vare blevne fængslede og afsatte, hvis Rigsraadet havde tilladt, at Jørgen Kock atter vendte tilbage til Malmø, saa kan det dog ikke nægtes, at Malmøboernes heftige Stridsskrifter mod Rigsraadet og Adelen, saa vel som Jørgen Kocks hele Adfærd i disse Aar vise et saa demokratisk Had til de højere Stænder, og at baade Klageskriftet mod Bisperne og andre lignende Statsskrifter paa den Tid tyde stærkt paa, at hans og i det hele Malmøboernes Beretninger ere faldne i god Jord, og der forekommer heri saa betegnende Ytringer ogsaa mod de verdslige Rigsraader, navnlig Rigsmarsken Tyge Krabbe, at hans Indflydelse er tydelig nok¹⁾.

¹⁾ Se navnlig den af mig i Hist. Tidsskr. 4. R. IV meddelte Beretning. At Tyge Krabbe skal have ytret, at Kong Kristian d. 3die vilde blive en værre Tyran end Kristiern d. 2den, omtales ogsaa af Reimar Kock. — 1. Oktbr. 1539 udsteder Jørgen Kock, »genant Müntzmeister, wonhafftig in der Stadt zum Ellenpogen«, i Staden Lund en højtidelig Erklæring om, at da der i forrige Fejde er udbrudt Fjendskab mellem ham og Rigsraadet og den menige Adel, og han har ladet udgaa nogle Skjældsord imod dem, skulle disse Skjældsord ikke geraade dem til Vanære, da han kun har brugt dem af Fjendskab, og ellers ikke véd noget ærerørigt om dem; han har da anraabt Kongen om at gaa i Forbøn for sig hos Rigsraadet og Adelen, hvilket denne ogsaa har gjort, hvorpaa de have tilgivet ham; han forpligter sig da paa Ære og Tro, siden han nu er udsonet med Kongen, hans Søn Hertug Frederik og Danmarks Rige, hele sit Liv igjennem at være lydige og tro mod Kongen, hans Søn, Rigsraadet osv. og intet at foretage sig mod

Paa Haderslev Slot traf Jørgen Kock derpaa sammen med Utenhof, og her komme vi til det andet Navn, vi kunne tænke paa ved denne Lejlighed. Baade Utenhofs tidligere heftige Udfald mod de danske «Forrædere», hans haanlige Ytringer om Storhanserne og mange Antydninger i det følgende kunde tyde paa, at netop han kunde ønske ogsaa at tilføje det verdslige Rigsraad et føleligt Knæk. Dog tør vi her intet afgjøre; thi om han i og for sig kunde ønske, at det holstenske Aristokrati skulde blive eneraadende i Danmark, er et andet Spørgsmaal. Hans Navn savnes desuden helt ved denne Lejlighed; han omtales ikke i hint mærkelige Møde om Aftenen den 11. Avgust; vi kunne ikke en Gang med Vished paavise, at han under disse Forhandlinger har været i Kongens umiddelbare Nærhed. Vi træffe ham først atter den 12te Septbr. — i Haderslev, hvor han netop underhandler med Kongen om de herhen hørende Sager og optræder som Talsmand for Biskop Ove Bilde. Han underretter samme Dag Eske Bilde derom i et ret mærkeligt Brev. Han har modtaget Eske Bildes Skrivelse, hedder det heri; han takker ham herfor og for al bevist Velgjerning og vil gjerne være ham behjælpelig hos Kongen, naarsomhelst han begjærer det; den Tønde Fisk, som Eske Bilde skriver om, har han ikke modtaget; derimod har Eske Bildes Broder, Bispen af Aarhus, sendt ham en Tønde Hvalspæk. «Forandringen med Bisperne i Danmark er eder vel bekjendt; kunde jeg i den Henseende udrette noget gavnligt for eders Broder, vilde jeg anvende al min Flid derpaa; jeg har endnu i dette Øjeblik talt med Kongen derom og har atter fundet Kongen velsindet mod eders Broder, saa at jeg fuldkomment stoler paa, at Kongen

dem, aabenbart eller hemmeligt, i Gjerning, Ord eller Skrift.
(Langebeks Dipl.)

naadig vil lade eders Broder blive ved sit Stift; saadant vil jeg af Venskab ikke fordølge eder»¹⁾).

Denne forsonlige Stemning mod Ove Bilde stemmede overens med Kongens egne Følelser og har, som bekjendt, ogsaa fundet sit Udtryk i Klageskriftet mod Bisperne²⁾. Men naar Eske Bilde og hans Broder Bispen i denne Sag søgte at indvirke paa Utenhof ved Gaver — thi det er vel Betydningen af de tilsendte Fisk —, saa have de ved denne Lejlighed neppe henvendt sig til den rette. I al Fald lægger en af Eske Bildes meget betroede Fogeder, som var sendt til Danmark ogsaa i Anledning af denne Sag, kort efter sin Herre paa Sinde, at han endelig maa betænke Melchior Rantzov med en Tønde Fisk eller noget andet, «at han kunde faa et bedre Sind paa eders Side, thi det er gjort og ladet, hvad han gjør, som I selv bedre kunne forstaa, end jeg skrive kan, thi de Holster ville raade»; ja Brevskriveren havde end ikke kunnet faa noget Svar af Kongen selv, der kun havde henvist ham til Melchior Rantzov³⁾. — Der aabnes ogsaa herved en Indsigt i de hemmelige Forhold paa den Tid. Vi skulle senere se, hvor misfornøjet Utenhof ikke længe efter er over, at «andre Folk» have fortrængt ham af Kongens Gunst.

¹⁾ Kundte ich derhalben vonn ewresz brudersz meines gn. hern wegen wasz fruchtparsz handelenn, darann wolte ich ann meinem fleisz mit nichts erwinden lassenn, vnd habe dise stunde noch mit meinem gnedigsten hern k. Mt. geredet, vnd seine k. Mt. nochmalsz desz gnedigenn gemuts gegen ewren bruder befunden, dasz ich mich gantzlich versehe, seine k. Mt. werde ewern bruder bei seinem stiftt gnediglichenn lassenn, vnn wolte euch solchs hinvnder freuntlich nicht verhalten (Dsk. Kong. Hist. 17; her efter Allens Exc. 53 g. 7 pag. 935).

²⁾ Jvfr. ogsaa de samtidige Breve herom i Rørdams Monumenta hist. I, 245 ff.

³⁾ Niels Berildsen til Eske Bilde, 18. Februar 1537, anf. Skr. I. 734—35.

Nogle Begunstigelser for sig selv opnaaede Utenhof samtidig (12. Septbr.) i Haderslev af Kongen, ret mærkelige, fordi ogsaa de sætte os ind i Situationen. Nogen stakket Tid forleden, hedder det i Kongebrevet herom, var en Handel imellem Hr. Oluf Munk, Electus til Ribe, og Wulf Utenhof, vor tyske Kansler, om nogle Gaarde og Gods i Andst Herred, nemlig to Gaarde i Bønstrup, en i Jerdrup (Hjarup), en i Egholt og en i Lerholt (=: Lejrskov), som fornævnte vor Kansler vilde købe af fornævnte Electus, og samme Handel derom tog nogen fuldkommelig Ende; og efterdi vore elskelige Danmarks Riges Raad og Adel, som nu var sidst hos os i Kjøbenhavn, har med os samtykket og fuldbyrdet, at her efter ingen Biskop skal være i Danmarks Rige, og det Gods, som tilforn har været under dem, herefter skal være under Kronen, da have vi for mangfoldig tro Tjeneste, som fornævnte Wulf Utenhof vor Kansler vor Herr Fader, os og Kronen gjort har, solgt, skjødet og afhændet til fornævnte Wulf Utenhof og hans Arvinger det ovennævnte Gods. — Desuden fik han for sig og sine Arvinger Ejendomsbrev paa to Gaarde i Vestervamdrup, som tilforn laa til Frue Kloster udenfor Ribe; dog vil Kongen igjen udlægge derfor til Klosteret to andre lige saa gode Gaarde¹⁾.

Denne Sag afgjorde man altsaa, inden Rigsdagen havde givet sit Samtykke til Regeringsforandringen og Bispegodsets Inddragning under Kronen. Dog synes det, at man ikke har anset dette Brev for tilstrækkelig bindende; thi i Begyndelsen af November (Tirsdag efter Alle Helgens Dag) blev paa Kjøbenhavns Slot udfærdiget et nyt Skjødebrev, hvori Kongen med Hr. Mogens Gojes, Hr. Tyge Krabbes,

¹⁾ Reg. o. a. L. IV, 559—60.

Hr. Predbjørn Podebuskes, Hr. Erik Banners, Hr. Ove Lunges, Hr. Axel Brahes, Hr. Oluf Rosenkranses, Hr. Knud Ruds og de andre Danmarks Riges Raaders «Vilje og Samtykke» sælger og skjøder til Wulfgang Utenhof det ovennævnte Gods, som hidtil har ligget til Ribe Biskopsstift og nu med Danmarks Riges Raads og menige Adels Bevilling er lagt under Kronen; desuden tilskjødes ham tre af Kronens Gaarde i Vestervamdrup, Østervamdrup og Nakkebøl, samt alt Fiskeriet i Bønstrup Sø, som Lensmanden paa Koldinghus plejer at bruge, og nogle Jordstykker i Skandrup og Bønstrup Mark. Brevet var besejlet af Kongen og Rigsraaderne¹⁾.

Utenhof havde saaledes faaet Vamdrupgaards tilliggende Gods betydelig udvidet; samtidig udvistes ham Egetømmer af de kgl. Skove, formodentlig ogsaa til Brug for Vamdrupgaard, der saaledes var i Færd med at blive et betydeligere Gods; kort efter fik han Birkeret²⁾. Dog skulde denne Herlighed ikke vare længe. Forholdene udviklede sig saaledes, at Utenhof snart blev kjed baade af Hoffet og Danmark og tilsidst (1539) solgte Gaarden.

Den hensynsløse Adfærd, man havde vist ved Statskupet i Avgust 1536, fremkaldte overalt den største Forbavselse. Baade Luther og Landgrev Filip af Hessen udtalte deres Misbilligelse af Kongens Færd³⁾. Hertug Albrecht udtaler sig (31. Avg.) mindre bestemt; han kunde, efter alt hvad der var foregaaet, heller ikke andet end billige

¹⁾ Reg. o. a. L. IV, 563. At Kongen før Rigsdagssamlingen ansaa sig for beføjet til at bortgive Kirketiender, ses af Dsk. Mag. 3. R. VI, 35.

²⁾ Dsk. Mag. 3. R. VI, 97; 98. — Dsk. Atlas V, 960; 1012.

³⁾ Rørdams Monumenta hist. Dan. I, 136—37 (Smlgn. dog Krag, Dsk. Oversætt. I, 160). — Landgrev Filips Svar af 2. Septbr. er meddelt af L. Daae i Norsk hist. Tidsskr. III, 476.

dette Skridt. Han var endogsaa af Kongen bleven opfordret til personlig at tage Del i Rigsdagsforhandlingerne, men undskyldte sig med sit eget Lands Tarv, derimod sendte han sine bekjendte Raader Johan Pein og Jørgen Klingenberg¹⁾. Hvad Stemningen i Danmark selv angaar, ytrer Johan Pein vel i sit Brev af 12. Avgust, at den yngre Adel, Borgerne i Kjøbenhavn og de andre Stæder og ligeledes Bondestanden vare vel tilfredse med Kongens Handling. Det er vel rimeligt nok, at den menige Adel og de lavere Stænder strax have hilset Efterretningen om Bispernes Fængsling med Glæde; men denne Stemning lader til hurtig at have ændret sig, navnlig for den menige Adels Vedkommende. Den hensynsløse Maade, hvorpaa det hele var sat i Værk, den stærke Indflydelse, som Kongens tyske Lejesvende og Holstenerne udøvede, fremkaldte Rygter om, at Kongen tænkte paa at indføre arvelig Regering, at han vilde fortrænge den danske Adel og «besætte Riget med fremmede Folk». Hvor stærke disse Rygter vare, der jo heller ikke vare helt ugrundede, fremgaar bedst deraf, at Kongen baade i Breve til formaaende Adelsmænd (som Eske Bilde) og i det Forsvarsindlæg, han lod oplæse for den samlede Rigsdag i Kjøbenhavn, søger at gjendrive disse Rygter og med Styrke fremhæver, at han ingenlunde vil fortrænge den danske Adel; hvad der er sket, er netop gjort den menige Adel til Bedste²⁾.

Under denne Stemning sammentraadte den store Rigsdag i Kjøbenhavn i Slutningen af Oktober Maaned, under

---

¹⁾ Saml. Brandenb. i Geh.-Ark. — Allerede 1532 havde Hertug Albrecht raadet Frederik d. 1. til at gjøre en af dennes Sønner til Ærkebispe eller Superintendent i Trondhjem (Smsts. Pakken 1537).

²⁾ Rørdams Monumenta I, 146; 147; 155 (Klageskriftet mod Bisperne); 247; 249—50 (Breve til E. Bilde af 1. Septbr. og 30. Novbr.).

en Følelse fra Adlens Side af, at der stod store Interesser paa Spil, og nu viste sig Betydningen af, at det verdslige Rigsraad var vedbleven at bestaa. Det er her ikke Stedet til at skildre de store Resultater, hvortil denne Rigsdag førte; vi kunne i saa Henseende henvise til Prof. Paludan-Müllers Udvikling heraf, der klart sammenfatter Resultatet i følgende Ord: Den gamle Kirkes Fald, Biskopsmagtens Afskaffelse, al Magt i Stat og Kirke lagt i Kongens og et verdsligt Rigsraads Haand, Kongemagten styrket, Kronens Arvelighed halvt indført, Rigsraadets Magt lige over for Kongen indskrænket, Norge indlemmet i Danmarks Rige¹).

Det var et stort Skridt fremad mod det Maal, som Utenhof havde sat sig, og af ikke mindst Betydning var det maa-ske, at dette Resultat naaedes ikke blot i en Haandfæstning, kun gjældende for en enkelt Konges Levetid, men ogsaa ved en af hele Rigsdagen vedtagen «Rigens Konstitution», der skulde gjælde «til evig Tid» og som i flere Henseender dannede Grundlaget for den følgende Tids statsretslige Stilling lige indtil 1660. Men alt, hvad man havde tilsigtet, var dog ikke naaet. Selv det, at der udstedtes en Haandfæstning, var jo en Indskrænkning i Kongens Magt, og i denne Haandfæstning gjenfandtes den Bestemmelse, at Kongen ingen udenlandske Mænd maatte optage i Danmarks Riges Raad eller forlene dem med Kronens Slotte og Len, uden det skete med Rigsraadets Samtykke.

Det var under de daværende Forhold en vigtig Bestemmelse, et Værn mod Fortyskningen, som alt var begyndt, og af ikke mindre Betydning var det, at der, ikke i Haandfæstningen, men i Rigskonstitutionen, fastsloges, at

---

¹) Paludan-Müller, de oldenborgske Konger S. 628.

Kongen altid skulde have en Rigens Hofmester, en Kansler og en Marskalk (Marsk), «som ere fødte danske Mænd, hvilke skulle være ham og andre Rigens Raad behjælpelige udi Rigens Ærinder og Sager»¹⁾. Dette var nemlig ikke efter Kongens Ønske. Han havde opfordret Landgrev Filip til at skaffe sig en tysk Marsk, og Landgreven havde allerede givet ham Anvisning paa en saadan; men nu (7. Novbr.) maatte Kongen sende Afbud ved et Brev, hvori han takker ham for hans Ulejlighed med at skaffe ham en Marskalk og en Kjøkkenskriver, men der er gaaet for lang Tid hen med Svaret, saa det nu er for silde; nu er Rigsdagen kommen, og her have Rigsraaderne drevet paa, at han skulde gjøre en Hofordning, og forlangt, at han skulde besætte Hofembederne som Hofmester, Marskalk og Kansler og andre med danske Mænd overensstemmende med deres gamle nedarvede Friheder og Privilegier, og denne Begjæring kunde han ikke undslaa sig ved at opfylde, hvorfor han havde udnævnt en dansk Marsk ved Navn Knud (Pedersen) Gyldenstjerne; Kjøkkenskriveren beder han ham derimod sende sig snarest, da han vil bruge ham enten som Kjøkkenskriver eller som Rente-mester²⁾. Virkelig har Knud Gyldenstjerne, der netop da var udløst af det meklenborgske Fangenskab, i et Brev

¹⁾ Kristian d. 3dies Haandf. Art. 5 (Geh.-Ark. Aarsberetn. II, 84); Rosenvinge, Gl. dsk. Love IV, 166—67. I Frederik d. 1stes Haandfæstning Art. 32 findes begge Bestemmelser under ét saaledes: Item skulle vi ingen udlændske annamme udi Rigens Raad eller antvorde dennem Slot eller Len eller Land, men styre, raade og regere Danmark med Rigens Ædlinge, gode Mænd, som fødte ere af Riddere og Svende (osv.). (Geh.-Ark. Aarsb. II, 74.)

²⁾ Dske. Kong. Hist. Fasc. 4 (Allens Exc. 53 g. S, S. 1077—80). Den afbestillede Marskalk hed Wolf Drösch von Butlier, Broder til Henrik Drösch eller «der lange Hesz»; Kjøkkenskriveren hed Widdekint Stenckerat; jeg har ellers ikke truffet disse Navne i dansk Tjeneste.

kort efter (2. Decbr.) undertegnet sig «Danmarks Riges Marsk». Men alligevel kaldes Tyge Krabbe, som Kongen var saa forbitret paa, baade før og senere Marsk, saa at der er noget dunkelt i dette Forhold, som vi ikke fuldt kunne opklare. Paa en eller anden Maade maa Tyge Krabbes Venner formodentlig have forsonet de vrede Guder¹⁾.

Ikke mindre dunkelt er Tronfølgervalget. Kongen foreslog først sin Broder Hans; om det blot var paa Grund af hans bekjendte Frygt for at have Udseende af at staa sine Brødre i Vejen, eller fordi han vidste, at en Del af Aristokratiet allerede i Faderens Levetid havde ønsket ham til dennes Efterfølger, eller om hans egen tidligere Ulyst til at have med Danmark at gjøre atter, paa Grund af den Modstand, hans tyske Raadgiveres Planer fandt hos den danske Adel, er vaagnet, — det kunne vi ikke afgjøre. Nogle enkelte af Aristokratiet, som følte sig bundne overfor Hertug Hans, skulle have sluttet sig til denne Tanke; men da Modparten hævdede, at Kong Kristians egen Son, den 2aarige Frederik, burde vælges, frafaldt de snart deres Mening. Forøvrigt er det mærkeligt, at Kongen netop paa denne Tid ved Brev af 30. Avgust (Tirsdag efter Bartholomei) til sin Søster, som det synes temlig pludselig, uden foregaaende Underhandlinger herom, havde sendt sin Broder Hans til Königsberg for at opdrages. — Storre blev Uenigheden, da man skulde overveje Formen for en eventuel Formynderregering for det unge Barn, hvis Faderen døde. Nogle vilde, at Moderen i saa Tilfælde skulde have Del i Formynderregeringen tillige med nogle Rigsraader, men herom opnaaedes ikke Enighed²⁾. Haandfæstningen kom

¹⁾ Rørdams Monumenta I, 251.

²⁾ Kragii Annales 155—56; jvfr. den mærkelige Arkivoptegnelse i Rørdams Monumenta I, 138 Anm. 2. — Kön. Afskr. pag. 3941—43 (Hertuginde Dorothea til Kristian d. 3., 9. Septbr. 1536).

da kun til at indeholde den Bestemmelse, at ved Kongens Død skulle Slotslovene holdes til hans Sons Haand, og hvis han dør, inden denne bliver myndig, skulle de holdes til deres Haand, som af Kongen og Rigsraadet bestemmes til Regenter og Formyndere, og dør Sonnen, skulle de holdes til en anden af Kongens Sønners Haand, hvis han faar flere; efterlader Kongen sig ingen Søn, skulle de holdes til dens Haand, som Kongen og Rigsraadet enes om at tage til Tronfølger, og hvis Kongen skulde dø, inden en saadan Overenskomst er tagen, da skulle Slotslovene holdes til Rigsraadets Haand; forøvrigt skal Danmarks Rige være og blive et frit Kaarrige som af Arilds Tid, dog disse Bestemmelser uforkrænkede¹⁾. — Bestemtere endnu er dette udtrykt i Rigskonstitutionen. Rigsraadet erklærer heri, at det, for at Riget ikke mere skal hjemfalde til saadanne Borgerkrige som hidtil, allerede nu har kejt og kaaret Hertug Frederik til Herre og Konge efter hans Faders Død; han skal kaldes Prins af Danmark, saa længe Faderen lever, og efter hans Død udvalgt Konge, indtil han bliver kronet; dør han, og Kongen har en anden Søn, forpligter Rigsraadet sig til at vælge denne; dør ogsaa denne, og Kongen ingen flere Sonner har, saa forpligter Raadet sig til med Kongens Samtykke strax igjen at udvælge en Efterfølger, og den, som saaledes vælges, skal altid hedde Prins af Danmark, saa længe Kongen lever; men den, der skal være Konge, skal være forpligtet til at udstede en Haandfæstning, ligesom Kongen nu har gjort; og denne Udvalgelse og dette Kaar har menige Ridderskab og Adel nu tillige med Rigens Raad bevilget, fuldbyrdet og samtykt²⁾.

¹⁾ Haandfæstn. Art. 49.

²⁾ Rosenvinge, Gl. dsk. Love IV, 168—69.

Saaledes var Hertug Frederik kaaret til Tronfølger, men meget stod endnu tilbage at opnaa. Man mærker nok i disse Bestemmelser to modstridende Synspunkter, som kæmpe mod hinanden: Arvelighedens Princip og det frie Kaar, hvis Betydning nu omtrent var indskrænket dertil, at der skulde udstedes en Haandfæstning, dette Værn mod Kongemagtens Eneraadighed og for den danske Nationalitets Bevaring, men ogsaa for Adelsvældens Overgreb. Men Kaaret, der foretoges af Rigsraadet og som her havde faaet den menige Adels Samtykke, var kun det første Skridt. Retmæssig Konge var ingen, der ikke var hyldet af det menige Folk rundt om paa Tinge; vel var dette paa Grund af Aristokratiets Udvikling nu kun blevet til en Sanktion af Rigsraadets og Adels Kaar; men uden al Betydning var denne Handling ikke i statsretslig Henseende. Og alt beroede saa ogsaa paa dette Barns Liv; Kong Kristian havde endnu ikke flere Sønner, og i Hertugdømmerne havde heller ikke endnu fundet nogen Hyldning Sted. Dode Kong Kristian pludselig, var ingen Bestemmelse tagen om Regeringens Førelse. Da vilde Spørgsmaalet om Hertugdømmerne atter fremtræde. Hvem sikrede saa for, at den store Modsætning mellem Dansk og Tysk ikke blev saa stor, at den gottorpske Slægts med saa stor Møje opførte Statsbygning atter splittedes? Her var endnu meget at virke for, og ikke saa underligt var det, at Utenhof kun med stor Bekymring saa Fremtiden imøde. Det er i saa Henseende ogsaa betegnende, at de Rigsraader og Bisper, som have udstedt Reverser til Kongen efter Haandfæstningens Vedtagelse, ikke blot have maattet forpligte sig til Troskab mod Kongen, men ogsaa mod Kongens Arvinger¹⁾.

¹⁾ Jvfr. Reverserne hos Rørdam, a. St. S. 218 ff.

Man er saa tilbøjelig til at betragte Kong Kristian d. tredies Regeringsaar som en rolig Tid, i det mindste i det indre. Kongen og den lutherske Adel havde i Forening, mener man, vundet en stor Sejr baade over den katholske, for Staten ofte saa farlige Gejstlighed og over de lavere Stænder; den indgribende Religionsforandring gik let og rolig for sig, uden Voldsomhed; alt var i Virkeligheden afgjort i Forvejen ved de lutherske Præsters Virksomhed. Denne Virksomheds store Betydning skulle vi tilvisse ikke regne ringe; men dog hviler denne Opfatning vistnok paa et urigtigt Syn paa Forholdene. En Del af Borgerstanden og den lavere Adel var tilvisse vunden ved Prædikanternes Prædiken, mange af religiøse, endnu flere utvivlsomt af sociale eller politiske Bevæggrunde; ogsaa Bondestanden havde vist Lyst til at blive fri for Tiende og Afgifter til Kirken, men hertil synes dens Deltagelse for det nye at have indskrænket sig, i al Fald de fleste Steder. Der er ingen Tvivl om, og Antydninger nok af, selv længe efter Reformationens Indførelse, at Landbefolkningen med Sejghed hang ved de nedarvede Skikke og Sædvaner. En Religionsforandring var i de Tider af langt mere indgribende Betydning end et politisk Systemskifte. Dens Virkninger foltes i hver en Vraa; meget af hvad Folket havde kjært, hvad det ansaa for fromt og helligt, fremstilledes nu pludselig som Djævlens Værk. Paa den Maade omændres et helt Folks Livsanskuelse ikke i en Haandevending, selv om enkelte nok saa begavede, nok saa ivrige Mænds Virksomhed i nogle Aar er gaaet forud. Den sociale Omvæltning gik lettest, ved et Magtsprog fra oven, og det er ogsaa den Side af Sagen, der er mest fremtrædende ved Begivenhederne 1536, lige fra Forhandlingerne i det natlige Møde d. 11. Avgust, hvor man paaberaabte sig Bispernes Vægren ved at understøtte Kongen

med Pengemidler til Lejesvendenes Lønning som Grund til deres Fængsling og Bispegodsets Inddragning, indtil Bursproget fra Gammeltorv, hvor ligeledes deres ustyrlige Trods, deres Ulyst til at deltage i Rigets Byrder og Udsigten til Lettelser i Skatter og Afgifter for de øvrige Stænder, naar Bispegodset kommer i Kronens Haand, langt mere end den religiøse Side af Sagen fremstilles for Mængden. Det er, som om Kongens Omgivelser have benyttet hans egen utvivlsomme religiøse Overbevisning til at fremkalde et stort politisk Omslag. Det ser ogsaa mærkeligt ud, at man ikke lod sig nøje med den Trokabsed, som Kjøbstædernes befuldmægtigede havde svoret Kongen paa Rigsdagen 1536, men Aaret efter (Avg. 1537), samtidig med Kongens Kroning, lod enhver enkelt Borger i Kjøbstæderne aflægge Trokabsed, som skulde indskrives i «Byens Bog»; vægrede nogen sig ved at aflægge Eden, skulde han uvægerlig forvises Riget¹⁾. Om en lignende Ed er afkrævet Bondebefolkningen, vides ikke; men det tyder paa en Mistillid, hvorom ogsaa Utenhofs Breve bære stærkt Vidnesbyrd.

Men hvorledes dette nu end forholder sig, saa er det utvivlsomt, at man hidtil har overset, eller i al Fald ikke tilstrækkelig har haft Øje for den nationale Side ved Sagen, den store Gjæring mellem Dansk og Tysk, som herskede i de første Aar efter 1536, og som, navnlig fra tysk Side, fremstilles i et saadant Lys, at man maa indromme, at det danske Rige maaske aldrig før har været i den Grad udsat for en national Krisis, hvis Udfald kunde være blevet meget faretruende, hvis der ikke havde været en saa livskraftig national dansk Adel, der ikke lod sig skubbe til Side, og hvis ubestridelige Fortjeneste det er

¹⁾ Rosenvinge, Gl. dske. Love IV, 174 (kbhvnske Reces 1537 § 1).

at have reddet det danske Riges Selvstændighed og Nationalitet. I den Henseende give Utenhofs Brevvexlinger og Betænkninger interessante Vink, skjønt meget endnu er uoplyst og formodentlig først vil kunne klares ved fremtidige Arkivfund.

Hvor stor personlig Del Utenhof har havt i Forhandlingerne før og under Rigsdagen, kunne vi ikke afgjøre. Han var ligesom de øvrige Lensmænd stævnet til Kjøbenhavn, men hans Navn findes ikke under Rigsdagsbeslutningen, medens de øvrige tyske Lensmænd staa opførte blandt Adlen¹⁾. Rimeligvis har hans øvrige Forretninger holdt ham tilbage i Hertugdømmerne. I Oktober Maaned foregik her Underhandlinger med de schmalkaldiske Fyrsters Udsendinge, hvilket førte til et fornyet sexaarigt Forbund med disse Fyrster²⁾, og i samme Anledning var Utenhof derpaa om Vinteren og Foraaret i Schmalkalden og i Sachsen. Paa denne Tid (15. Maj) underrettede han saaledes Eske Bilde om, at han havde truffet to af dennes Sønner i Lejpsig, hvor han havde taget sig af dem og anvist dem et bedre Kvarter³⁾. — Da det samtidig (3. Maj) lykkedes Melchior Rantzov og Kaspar Fuchs i Bryssel at faa afsluttet en treaarig Stilstand mellem Kristian den 3die og Nederlandene, vare herved de ydre Vanskeligheder foreløbig fjernede, men ingenlunde Bekymringerne; thi Pfalzgreven var ikke medoptagen i Stilstanden; Forholdene i det indre turde man ikke stole paa, hverken i Danmark eller i Norge, hvor Ærkebiskop Olaf vel kort efter maatte forlade

¹⁾ Dansk Mag. 3. R. V, 321; Rosenvinge Gl. dske. Love IV, 159.

²⁾ Krag, dsk. Overs, II, 560.

³⁾ Geh.-Ark. Dske. Kong. Hist. Fasc. 18. — Aktstykket om Forbundet: Waitz, Wullenwever, III.

Landet, men han tog sin Tilflugt til Nederlandene; og til Gustav Vasa nærede man stadig den største Mistillid.

Med Hensyn til disse Forhold indeholde de fortrolige Brevvexlinger med Preussen de mest forbavsende Oplysninger; men desværre er det vanskeligt at trænge til Bunds i Sagerne, da en Del af disse Sager ikke turde betroes til Papiret, men afhandlede mundtlig af betroede preussiske Sendebud eller indklædtes i Cifferdepechernes dunkle Form, ligesom ogsaa adskillige af de vexlede Breve og Instruktioner nu ere gaaede tabt. Vi kjende saaledes ikke de Instruktioner, som Johan Pein og Jørgen Klingenbeck medbragte fra Hertugen til Rigsdagen i Kjøbenhavn i Oktober 1536, heller ikke de Svar, som de bragte tilbage fra Kristian den 3die. Derimod haves en mærkelig Instruktion om de Hverv, som den preussiske Afsending Klavs von Gadendorff i Begyndelsen af Aaret 1537 skulde forebringe Kristian den 3die.

Man ser af denne Instruktion, at Hertug Albrecht er meget misfornøjet med de Efterretninger, han gjennem Johan Pein og Klingenbeck har modtaget om Udfaldet af Rigsdagen. Han gjør saaledes opmærksom paa, at den paa Adlens Forlangende indsatte Bestemmelse om, at Norge herefter ikke skulde være et eget Rige, men kun et Ledemod af Danmarks Rige, var skadelig for det holstenske Hus; dettes Arveret og Titel som Arving til Norge var derved forspildt, — en Synsmaade, der maaske har bidraget sit til, at denne Bestemmelse ingenslunde blev gennemført i hele sin Strængthed, og at Norge i den følgende Tid vedblev at betragtes som et eget Rige.

Ikke mindre misfornøjet er Hertugen med Afgjørelsen af Tronfølgerspørgsmaalet; thi han anser det for en stor Uret mod det holstenske Hus, at Valget, hvis Kongen ikke

skulde efterlade sig nogen mandlig Arving, er frit, saa at man kan gaa udenfor det holstenske Hus; hvad denne Bestemmelse skal til, kan han ikke forstaa og udbeder sig nærmere Underretning om Grundene saa vel hertil som til Bestemmelsen om Norge¹⁾.

---

¹⁾ . . . Was aber die zwen puncten, nemlich das ire kö. Mt. auf der reichsstenden ansuchung vnd anhalten zu bewilligen zugesagt haben, das hiüfüran das reich Norwegen (dieweil es so gar an macht vnd vermügenheit verringert, das die eynwoner desselben eynnen hern vnd könig nicht vermügen zu unterhalten) zu ewigen zeitten keyn erbreich, sunder nur ein gliedmass vnter dem reich Dennemarck genant werden, auch bei demselben sein vnd bleiben soll, daraus wolt s. fürstl. gnaden erachten nach volgen, das ire kö. Mts. brüder vnd das lobliche haus zu Holstein sich ire gerechtikeit mit dem titul vnd erbschaft Erbnahme zu Norwegen enteussern vnd nicht geprauchen sollten —, zum andern, das die berurthe reichsstende jrer kö. Mt. zugesagt, wann jre kö. Mt. vorstürbe, solt jrer kö. Mt. eldester szon oder welcher vnter denselben menlichen erben dartzu thuchtig, zu einem könig in Dennemarcken erwelt werdenn, wo aber jre kö. Mt. keynen sohn oder menlichen erben nach sich erlassenn wurde, das alsdann mit jrer kö. Mt. gutten willen eyner nicht allein aus dem stamme zu Holstein etc., sunder auch von fremden, der irer kö. Mt. gefiele, nach jren totlichen abgang zum könig inn Dennemarcken gewelet werden soll etc., anlangt, kunnten seyne f. g. jn jren höchsten nachdencken keynnes weges bey ir finden, wartzu vnd warinn solchs jrer kö. Mt., der Cron zu Dennemarckenn vnd desselben jrer kö. Mt. erblanden (dieweil es furstl. durchl. besorgenn, vielen gar vordrieslich sein vnd kunftiger zeit weytter nachdencken geporen würd) zu nutz vnd frommen gereichen möcht, vnd warumb des hochloblichen hauses Holstein menliche vnd tugliche herschafften nit billichen vor anderer frembden herschafft jn ansehung des altenn hergebrachten gebrauchs vnd gerechtikeit zum königreich Dennemarckenn eynnen zutrit habenn soltenn, vnd gleichwol furstl. durchl. bej sich ermessen, das es von jrer kö. Mt. sampt jren hochloblichenn vorstendigen rethen nicht ane sunder vorbedencken bestehenn, deswegen s. f. g. jre kö. Mt. freuntlichs vleis bitten, dieselb wolten jr, wie vnd aus was vrsachen doch kunftig jrer kö. Mt. vnd derselbenn erblanden durch diese beide stücke rhumb, gedei, aufwachs vnd ander frommen erpriessen kan vnd mag, vertraulich zu erkennen gebenn.

Man ser ogsaa af denne Instruktion, at Hertug Albrecht havde raadet Kongen til at lade det Forsvarsskrift, han havde ladet forfatte i Anledning af Biskoppernes Fængsling, udgaa offentlig; men efter at dette Skrift, det saakaldte Klageskrift, som blev oplæst paa Rigsdagen for den forsamlede Mængde, var blevet tilstillet Hertugen til nærmere Overvejelse, var han bleven i allerhøjeste Grad betænkelig ved at lade Skriftet offentliggjøre i sin oprindelige Form. Løst og fast, ytrer han, et her blandet mellem hinanden, uden Bevis; hver enkelt Biskops Handlinger ere opregnede, men deraf kan man se, at deres Skyld er meget forskjellig, hvorfor ogsaa Straffene burde være forskjellige. I sin nuværende Form kan dette Skrift kun gjøre Kongen Skade; det maa derfor omarbejdes; enhver Biskops Skyld maa klart godtgjøres; alle de paaberaabte mundtlige Vidnesbyrd eller Breve maa aftrykkes som Beviser; ellers kan det blive Kongen til den største Skade; men Kongen maa endelig ikke overile sig, men overveje Sagen nøje og i Forvejen sende Hertugen det nye Skrift til Gjennemsyn, hvis han beslutter sig til at lade et saadant udgaa¹⁾.

¹⁾ . . . dan wiewohl s. f. g. (o: Hertug Albrecht) bej sich crachten konten, das ire kō. Mt. das ausschreibenn (o: Klageskriftet) jnn vberschickter form nit one sundere vorbedenekenn, als die aller sachenn vnd hendel wissent vnd zum grunde bericht, het stellen lassen, so weren doch zweifeliche vrsachen vnter andern jn das schreiben eingeleibt, zu dem das eynes itzlichen bischoffs handlung sonderlich vormeldet vnd angezeigt, daraus zu sehen, das eyner mehr auch weniger dan der ander gethan, darumb die straffen billich auch vnterschiedlig sein soltenn, aus welchem allem s. f. g. jnn bedencken gewachsenn, das es sich wol vorzusehen sein solte, damit der feindt vnd die bösshertzigen aus diesem nicht mehr vbel zugedencken vnnnd die bösen thaten der bijschoffen zu vorlegenn vnnnd zu entschuldigen vrsach vnd grunt bekommen möchten. Demnach gesthehe s. f. g. wol zu gefallenn, jn eyner andern

Hertugens Instruktion ender med et indtrængende Raad til nøje at lægge sig de Ord paa Sinde, som Kong Hans paa sit Dødsleje havde indskærpet alle sine Efterkommere, altid samvittighedsfuldt at overholde de givne Privilegier.

Da Hertugen tillige havde forlangt Afregning over de Udlæg, han i Grevefejden havde haft for Kongens Skyld, undskylder denne sig i sit Svar (dat. Viborg d. 4. Maj 1537, Fredag efter Cantate), med de store Udgifter, han stadig har; da han nylig har sendt en Orlogsflaade til Norge og ingenlunde er sikker paa Fred, har han endnu maattet beholde Besætninger i de fleste Fæstninger i sine Riger, hvilket han dog beder Hertugen bevare som en stor Hemmelighed. «Desuden», hedder det derpaa, «er Hans kgl. Majestæt, for at man for Fremtiden ikke saa let skal behøve at frygte for Forræderi og Mytteri, Oprør og Blodsudgydelse, ja Kongers Fordrivelse, i Færd med at anlægge Befæstninger i Malmø, Ribe og andre Steder og forsyne dem med paalidelige og tro Folk». Førøvrigt skal han til sin Tid sende behørig Underretning til Hertugen om Norge og hans Søns Valg som Tronfølger, ligesom han ogsaa takker ham for de givne Vink med Hensyn til Klage-

---

form das mergedachte schreiben ausgehen zu lassenn, welchs auch besser sein solte, aber s. f. g. musten ju diessem fall herwiderumb gedencenn, das zur vnbillikeit allen vnd itzlichenn bischoffen sunderliche thate vnd miszhandlung, der sie nicht schuldig, zugemessen vnd zugelegt werdenn. Vber das verstunden s. f. g., das sich die schriften auf etliche briue vnd lebendige vrkunden zeögen vnd referirten, welche doch nit, wes lauts sie weren, ausgedruckt. So hett s. f. g. diese (vielleicht unnötige) beysorg, das, wiewol dies alles also jnn grundt, die vbelmeinenden gleichwoll darann nit gesettiget sein möchten, begerende die briue vnd vrkunden zu sehenn, ja auch zum teil cynner anderer meynung anhangenden (o. s. v.). — Saml. Brandenburg, Geh.-Ark. (indlagt i Pakken 1540—42).

skriftet og lover ogsaa for Fremtiden at indhente Hertugens Raad i denne Sag¹⁾.

Det er øjensynligt, at Hertugens uforbeholdne Udtalelser om Klageskriftets Indhold have berørt Kongen pinlig. Virkelig findes der ogsaa i de Königsbergske Papirer²⁾ et nyt Forsøg, skrevet i Aaret 1537, paa at forsvare Kongens Adfærd baade mod Biskopperne og en Del af de verdslige Rigsraader. Navnlig gaar det stærkt ud over Bisperne af Sjælland og Vendsyssel, Joachim Rønnov og Styge Krumpen, samt over Rigsmarsken Tyge Krabbe, der netop paa denne Tid mistede sin Forlening Helsingborg, dog under en læmpelig Form, idet han efterfulgtes af sin Svigersøn Peder Skram. I det hele spiller Frygten for Følgerne af Bispernes Fængsling en ikke ringe Rolle i Hertug Albrechts Breve. Saaledes beder han (d. 15. Juni) Kongen betænke den Fare, den landflygtige Ærkebisp af Trondhjem kunde bringe; det kunde gaa ligesom i Sverig, hvor de landflygtige svenske Biskopper havde bragt en Del Uro; man maatte frygte for Uroligheder, snart i Norge, snart ogsaa i Danmark, hvor Bisperne jo ligeledes vare kastede i Fængsel, og hvor, om ikke de store Hoveder, saa dog Undersaatterne, ligesom i Sverig, kunde bringes til det ene Oprør efter det andet, saa Kongen aldrig kunde komme til fast Regimente; man maatte derfor arbejde paa at faa den treaarige Stilstand med Nederlandene til snarest muligt at gaa over til en varig Fred³⁾.

Kort efter kom Hertug Albrecht tillige med sin Gemalinde til Danmark, hvor han i Anledning af sin Svogers Kroning opholdt sig i Avgust og September Maaned 1537.

¹⁾ Saml. Brandenburg, Pakken 1537.

²⁾ Meddelt af Forf. i Hist. Tidsskr. 4. R. II.

³⁾ Saml. Brandenburg i Geh.-Ark.

Det var dette Ophold, som baade Kongen og navnlig Utenhof saa ivrig havde ønsket. Selvfølgelig førtes der i den Anledning mange fortrolige Underhandlinger om alle de tidligere berørte Sager, ikke blot med Kongen, men ogsaa med Utenhof. Allerede Krag fremhæver den Mildhed, som Kongen paa denne Tid viste ved at frigive flere af de fangne Bisper (Oluf Munk allerede 7. Maj, Torben Bilde og Knud Gyldenstjerne i Avgust). Derimod blev Jørgen Fris, der havde haanet den afdøde Konge, og Styge Krumpen og Joachim Rønnev, der lige som Tyge Krabbe havde haanet den nuværende Konge, endnu ikke frigivne. Efter hvad der er gaaet forud, tør man maaske i flere af disse Handlinger se en Følge af Hertug Albrechts Raad.

Men ogsaa mellem Kongen og Utenhof maatte Hertugen mægle; thi Utenhof vilde trække sig tilbage; kun paa Hertugens indtrængende Opfordring lod han sig afpresse et Løfte om at vedblive at tjene Kongen; dog gik denne Sag ikke af uden store Stridigheder og heftige Scener. Vi erfare det af Utenhofs senere Breve til Hertugen. Den 28. December ytrer han allerede, at han ikke har kunnet skrive til Hertugen, siden denne forlod Kjøbenhavn; thi samme Dag faldt han i en baard Sygdom, og siden har han ikke kunnet forlade sit Hus, før han nu er rejst til Slesvig (hvorfra Brevet er skrevet); han vil næste Dag prøve paa at lade sig føre til Lejpszig, at han kan gjenvinde sit Helbred; thi han tæres helt hen og frygter for, at det er Svindsot. Med Hensyn til Hertugens Opfordring til ham om ikke at forlade Kongens Tjeneste siger han her: «Jeg er selv uskikket til at tjene, gjør ellers gjerne, hvad jeg kan»¹⁾.

---

¹⁾ Königsb. Afskr. pag. 2710—12.

Utenhof har saaledes, paa Grund af sin Sygdom, neppe været paa Vamdrupgaard, da Kongen paa sin Tilbagerejse til Hertugdømmerne opholdt sig her fra den 3. til den 4. November¹⁾. Men senere (2. Marts) stævnedes Kongen ham personlig til sig, navnlig for at høre hans Betænkning om den unge Prinses Sag. Striden mellem Dansk og Tysk var nemlig paa denne Tid paa det højeste; man kunde ikke blive enig om Regeringens Ordning for det Tilfælde, at Kongen skulde dø; fra dansk Side frygtede man for Indskrænkninger i det frie Kaar, fra tysk-holstensk Side frygtede man for at tabe sin Indflydelse i Danmark. «Jeg vilde gjerne give Eders Naade til Kjende, hvorledes det staar sig med den unge Prinses Sag», skriver Utenhof til Hertug Albrecht i Brevet af 28. December; «der kan dog ikke skrives derom; det er indviklede, sælsomme Sager; kan Kongen leve længe, det er ham (Prinsen) det bedste». I en fortrolig, egenhændig Skrivelse (27. Febr.) raader Hertugen derfor sin Svoger til at besætte alle de bedste og fasteste Slotte med paalidelige Mænd, der ere hans Søn hengivne, selv om Kongen af den Grund i andre Henseender skulde gjøre dem større Indrømmelser; det vilde ogsaa være gavnligt, om Kongen kunde træffe Overenskomst med en Nabofyrste om at være Sønnens Formynder, naar Kongen døde²⁾. — Navnlig er Hertugen meget bekymret

¹⁾ Kristian d. 3dies tyske Registrant i Geh.-Ark.

²⁾ Vnd nach dem e. k. w. mit mir allerley von vorsehung e. l. d. jungen suns, so derselb nach dem willen gottes e. k. d. thot erlewen würde, geredet vnd gehandelt etc., denckt nit vngeraten sein, das newen andern, wj auch wol vor daruon geredet, e. k. d. alle der pesten vnd festesten ort [vnd] heuser mit denen leuten besetzten vnd versorgen, dij e. k. d. irem sun getrew vnd holt sein wuste, ob ynen gleich e. k. d. darumb ein merhes den sunst thetten, vnd das e. k. d. danewen sich mit etzlichen benachparten fursten also verglichen, das der einer mit als vormund eingesetzt wird.

for Gulland, denne for Besiddelsen af Østersoen saa vigtige Ø, hvis Lensmand (Henrik Rosenkrans) han horer er død. Kongen maa være meget varsom med, hvem han betror den til. Til Bedste for Kongen og hans Søn vil han gjerne selv tage den i Pant for en aneligere Sum Penge! — Dette var en gammel Tanke hos Hertug Albrecht; allerede i Kong Frederiks Tid, strax da Brylluppet aftaltes (1525), havde han søgt at faa Gulland i Pant for en Del af Medgiften, men havde faaet Afslag. Nu havde han atter Pengefordringer til gode hos Kong Kristian og vilde have Sagen ordnet paa denne Maade. Ja han lader endogsaa samtidig (26. Februar) sin Hustru skrive et Brev til hendes Broder, hvori hun meget indtrængende opfordrer ham til at opfylde hendes Ægtefælles Ønsker; det vil være til største Gavn for Kongen og hans Søn, »thi derved faar Eders kgl. Maj. ogsaa ofte Aarsag til at kræve min kjære Ægtefælles og min personlige Nærværelse; min kjære Ægtefælle kan da ogsaa saa meget mindre afslaa det, og hans Undersaatter faa da saa meget mindre Grund til at forarges, naar Hans Højhed begiver sig til Eders kgl. Majestæt; Hans Højhed kunde derved ogsaa bevæges til at opholde sig, naar det var nødvendigt, et halvt Aars Tid eller saa længe det gjøres Behov, hos Eders kgl. Majestæt, og jeg ogsaa»¹⁾).

Det er en snild Anvendelse af Utenhofs og Kongens egne Ønsker om Hertugens personlige Nærværelse, som Hertuginde her gjør. Men Raabene fra Kjøbenhavn lode jo ogsaa stadig saa højt, at disse Folk ogsaa virkelig

¹⁾ I Saml. Brandenb. i Geh.-Ark. findes et officielt, mere almindeligt Brev fra Hertugen til Kongen af 26. Februar og et fortroligt egenhændigt, der ligesaa vel som Hertuginde af 26. Februar har Paaskrift om, kun at leveres i Kongens egen Haand.

maatte tro, at Kongens Ve og Vel afhang af deres personlige Nærværelse eller i al Fald af paalidelige Tjenere, som de skaffede ham. Kongen søgte nemlig paa denne Tid, da han var bleven uenig med Utenhof, gjennem Hertug Albrecht baade en Vicekansler, en Marskalk, en Livlæge og en Køgemester fra Tyskland. Man stod i Underhandlinger med «en Doktor i Wittenberg» om Vicekanslerposten, med Dr. Leonard Fuchs fra Tybingen om Livlægepladsen, med en Hans, Herre til Heideck, der havde staaet i fransk Tjeneste og var godt lidt af Krigsfolket, om Posten som Marskalk, og med Jørgen Klingenberg, Hovedsmand i Memel, der i en længere Aarrække havde været brugt i Sendelser til Danmark, om at træde i dansk Tjeneste, dels for at bruges til fortrolige Sendelser mellem Hofferne, dels for at staa Kongen bi med Raad og Daad. Dette sidste var allerede aftalt under Hertugens Ophold i Kjøbenhavn, men Klingenberg, der efter sit eget Udsagn var gammel og skrøbelig og svækket paa Hukommelsen, lod sig først noget senere (1. April), da Kongen endogsaa havde sendt sin Sekretær Frans Trebau til Preussen i Anledning af disse Sager, ved Hertuginde's indtrængende Opfordringer bevæge til at træde i Kongens Tjeneste, dog uden derved at løsnes fra sit Troskabsforhold til Hertugen; dog indtraf han først i Danmark senere hen paa Efteraaret¹⁾.

Hvor frygtsom Kongen var paa denne Tid, fremgaar ogsaa af et Brev, han i Februar Maaned sendte til sin Svoger om at tage Bisperne af Roskilde og Vendsyssel, Joachim Rønnev og Styge Krumpen, i preussisk Varetægt, indtil Kongen kunde faa sin Regering, sine Slotte og Fæstninger i saadan Stand, at man kunde betro saadanne

¹⁾ Breve i Saml. Brandenburg. Om Dr. Leonard Fuchs smlgn. Rordams Universit. Hist. I, 54; 82.

Fanger til dem¹⁾, — et Forslag, der satte Hertug Albrecht i den største Forlegenhed. Han foreholder Kongen, hvor ubehageligt det vilde være for ham, der paa Grund af sin Fremfærd i Preussen stod i saa ilde Ry hos Kejseren og de katholske Magter, at tage andres fangne Biskopper i Fængsel; der vilde hæve sig et sandt Skrig derover; da Kongen desuden har skrevet ham til, at han har opdaget adskillige hemmelige Anslag mod sine Efterkommere, sine Riger og Lande for de fangne Biskoppers Skyld, saa gjør han Kongen opmærksom paa, at selv om han vilde tage imod dem, som han hverken vil eller kan, saa vilde en saadan Handling være til den største Skade for Kongen; det vilde fremkalde den største Forbitrelse hos alle Biskoppernes Slægtninge og Venner, naar man nægtede dem at komme fri imod tilstrækkelig Borgen og endelig, til Haan og Spot for dem selv og deres Slægtninge, ja for hele Nationen, lod dem komme til et fremmed Land, for, som man vilde sige, »at føre dem til Slagterbænken»; desuden kunde en saadan Handling ikke holdes hemmelig; hans egen katholske Lensherre, Kongen af Polen, vilde faa det at vide og maaske tvinge ham med Magt til at frigive dem uden videre, hvilket vilde være til den aller største Skade for Kongen; langt hellere maa denne derfor selv frigive dem, dog mod stærk Borgen og saaledes, at de forvises til et bestemt Sted, hvor de skulle opholde sig uden at maatte træde i Forbindelse med nogensomhelst fremmed, eller ogsaa maa Kongen paa anden Maade sikre sig mod dem²⁾.

¹⁾ . . . bis solang dieselb (z: Kongen) ire regierung, schlosser vnd vhestung, darauf solche leuthe verwaren, besser, dann sie itzo gestellt, versorgt werden möchten.

²⁾ Hertug Albrecht til Kristian d. 3die, 30. Marts 1538. Samlingen Brandenburg.

Under disse indre og ydre Vanskeligheder og den store Frygt, man med eller uden Grund baade i Kjøbenhavn og i Königsberg nærrede for Forholdenes Udvikling, var man i Königsberg stadig bekymret ved Tanken om det spændte Forhold, som atter var indtraadt mellem Kongen og Utenhof. I Brevet af 26. Februar beder Hertugen saaledes Kongen at betænke, hvor vanskeligt det er at skaffe paalidelige Folk; Kongen maa endelig ikke lade sine tro Tjenere, som han hidtil har haft hos sig og med hvem Hertugen ogsaa har haft Samtaler paa Kongens Vegne og til hans Bedste, komme fra sig, men sørge for, at de trufne Aftaler blive iværksatte, saa at de blive hos Kongen¹⁾. — «Jeg tvivler ikke om», skriver Hertugen atter til Kongen d. 18. April, «at Eders kgl. Maj. nu har iværksat de Aftaler i Anledning af Utenhof, som skete med mig i Kjøbenhavn; thi jeg har i Sandhed fundet ham helt tro og paalidelig mod Eders kgl. Majestæt, og det er mit fortrolige Raad, at Eders Maj. ikke lader den Mand komme fra eder; thi i Sandhed tro og paalidelige Folk ere i vore Dage vanskelige at overkomme».

Hvad er der da i Vejen med Utenhof? Et fortroligt Brev fra denne til Hertugen, af 17. Marts, giver nogen Oplysning. Det er skrevet i Anledning af den Betænkning om den unge Prinses Sag, som Kongen havde afæsket Utenhof, men som denne længe havde vægret sig ved at give, lige som Kongen skulde rejse til Brunsvig til et stort

¹⁾ Saml. Brandenb. — I Hertuginde's Brev af samme Dag forekomme følgende Ord, som vistnok ogsaa sigte til Utenhofs Sag: «Auch pyt ich e. k. d. wol mych wissen lassen, ob sich yene sach, wy e. k. d. myth mir geret, auch gepessert oder verendert hab, oder noch also sey; den ych ye nyt gern anderst wolt, den das alles nach e. k. w. person gefallen gynck, wi ich auch got darumb pytten thu.»

Fyrstemøde i Anledning af Forholdet til Kejseren og Frankrig, paa en Tid, da man nærrede de aller største Betyrninger baade over Forholdene udadtil og indadtil. Det viser sig da af Brevet, at der er mere i Vejen end Kongens personlige Forhold til Utenhof, og at dennes Planer have stødt paa saa stærk Modstand fra «andre Folks» Side, at han ikke tror at kunne udrette noget.

Først takker Utenhof Hertugen, fordi denne har anført hans svagelige Helbred som Undskyldning hos Kongen i Anledning af, at han havde nægtet at give sin skriftlige Betænkning om den unge Prinses Sag; han har heller ikke været en eneste Time rask, siden Hertugen forlod Kjøbenhavn. Men, bemærker han, siden Hertugen har undskyldt ham, maa der have været Klage over ham. Han vil derfor forklare Sagens Sammenhæng, i Fald Kongen maaske skulde have skrevet til Hertugen, at Utenhof af Trods havde nægtet at give sin Betænkning. Da Hertugen sidst var i Kjøbenhavn, lod Utenhof sig ved hans Forestillinger bevæge til at ville vedblive at tjene Kongen mod tilbørlig Sold, og Hertugen sagde ham fra Kongen, at han skulde faa, hvad han begjærede, og lade Kongen det vide ved Kaspar Fuchs. Efter Hertugens Afrejse sagde Utenhof da til Kaspar Fuchs, at han begjærede samme Sold, som han havde haft under Frederik d. 1ste. Men Kongen har ikke villet eller ikke turdet give ham det, men har raadført sig med andre. Disse have givet ham mange spydige og haanlige Ord, som om han vilde aftvinge Kongen, hvad hans var, og havde tinget som en Kræmmer¹⁾. Hertil svarede han, at naar det ikke var Kongens Lejlighed, havde man jo ikke behovet at underhandle med ham; han forlangte hverken

¹⁾ . . . als wollte ich dem Könige das Sein abdringen, und man musste mich aus dem Seyderkram erkauffen.

Sold eller Tjeneste af Kongen. — Kongen har til sidst gjort ham en personlig Undskyldning og sagt, at det beroede ikke paa Kongen. Herpaa svarede Utenhof, at naar Kongen ikke havde saa megen Magt, at han kunde give ham en Lon, som han dog kunde opsigte ham igjen hver Dag, saa var det heller ikke hans Lejlighed at tjene Kongen, hvorpaa han red bort. En senere Underhandling førte til samme Resultat. Da han senere blev opfordret til at give sin Betænkning om den unge Prinses Sag, svarede han Kongen selv, at naar denne ikke havde saa megen Magt, at han kunde give ham en Aarssold, uden det behagede andre Folk, hvorledes kunde han da blande sig i denne Sag, som han vidste var de samme Folk imod; han havde set, hvorledes det var gaaet andre, og han vilde dog ingen Støtte finde (hos Kongen). Kongen tiltalte ham da med fast unaadige Ord, men underhandlede dog siden igjen med ham gennem Kaspar Fuchs. Til sidst lod han sig dog bevæge til at opfylde Kongens Ønske og gav den skriftlige Betænkning, men han venter sig kun Utak derfor. «Du kjære Gud», udbryder han derpaa, «hvad skal jeg gjøre? Siden jeg ser, at Kongen handler med saa liden Kraft, at heller ikke andet maa ske, end som andre Folk ville det, saa maa jeg lade det blive derved. Gud give, det tog en lykkelig Ende. Man mumler om, at der atter er et nyt Forræderi for Haanden i Danmark. Kongen vil under denne Rejse til Brunsvig træffe Foranstaltninger med Kjøbenhavns Slot med dette for Øje. Jeg saa gjerne, at man ordnede alle Sager anderledes og skikkede sig saaledes, at man ved et godt Regimente kunde bevare det, som man har erobret med saa store Omkostninger og med saa stor Blodsudgydelse. Her (i Slesvig) have vi hidtil ligget stille siden Mortensdag og lidet eller

slet intet handlet; før Pinse komme vi ikke ind i Riget igjen, til Mortens- eller Mikkelsdag igjen ud deraf. Derover kunde Bruden (med Tugt at melde) vel for anden Gang blive til en Hore¹⁾. Imorgen rejser Kongen til Brunsvig; fra Brunsvig agter Utenhof at rejse til Gera; dog vil han ikke opholde sig her ret længe, men atter være i Holsten, inden Kongen fra Holsten kommer til Danmark.

Den 15. Marts havde Kongen allerede sendt Utenhofs Betænkning til Hertug Albrecht for ogsaa at høre hans Mening. Om Utenhof ytrer Kongen, at han har underhandlet meget med ham, men denne blev ved sin Beslutning; dog har han ladet sig bevæge til at give sine Raad.

I Betænkningen, der er et af de interessanteste Statskrifter fra Utenhofs Haand, og som gaar ud paa, hvorledes der skulde forholdes med Regeringen i Danmark, hvis Kongen døde, medens Prinsen endnu var ung og umyndig, før at Uroligheder i Rigerne og Fyrstendømmerne kunde forebygges, raader han først Kongen til at sørge for, at sand kristelig Tro fik fast Fodfæste baade i Rigerne og i Fyrstendømmerne, saa at Sæderne kunde forbedres og de

¹⁾ Lieber Gott, was soll ich thun; dieweil ich sehe, dasz der König so hinlässig handelt, auch nicht anders geschehen musz, dann wie es ander Leut bestellen, so behagt es mir auch alles wohl. Gott gebe, es nehme ein glükseliges Ende. Man munkelt, es sey abermals eine neue Vorrátherei in Dänemark vorhanden. Der König wird Kopenhagen das Schlosz gegen diesen Zug nach Brunswig derhalb bestellen. Ich sehe noch gerne, dasz man alle Sachen anders ordnete und sich also schickete, dasz man dasjenige, so mit groszen Unkosten und Blutvergiesen erobert, durch ein gut Regiment erhalten mochte. Alhier haben wir von Martini an bisher gelegen und wenig oder gar nichts gehandelt, vor Pflugsten kommen wir ins Reich nicht, auf Martini wieder daraus: darüber könnte die Braut (mit Zuchten) wohl zum andern Mal zu einer Hure werden. (Königsb. Afskr. pag. 2712—16.)

forfærdelige Synder og Laster, Mened, Mord og Banden, som i en forfærdelig Grad findes i disse Lande, maatte aflægges og Indbyggerne saaledes vænnes til Orden og Tugt. Dernæst maa Kongen nøje vaage over Orden i sine Indtægter og Udgifter; desuden skulde han jævnlig rejse omkring i sine Riger for at se, at alt gik ordentlig til og ingen forurettedes; navnlig skulde han derved drage Om-sorg for, at den fattige Mand, især i Kjøbstæderne, igjen kunde hjælpes til Næring og Haandtering; derfor maatte han ogsaa rejse med ringe Følge og ikke falde Indbyggerne til Byrde ved overflodigt Tjenerskab og Følge, som kun plager den fattige Mand; paa den Maade vilde Kongen vinde sine Undersaatters Kjærlighed og saaledes ogsaa vinde dem for sin Søn.

Efter disse kloge Raad, der baade stemme med Uten-hofs i Brevet til Hertugen udtalte Frygt for, at Kongen skulde forsomme sin Regentpligt og opholde sig for længe i Hertugdømmerne, og med Ytringer i tidligere Breve om at vise Mildhed mod den menige Mand, fortsætter han derpaa:

•I Særdeleshed vil det ogsaa være nødvendigt, at Kongen anvender sin højeste Flid og Arbejde paa og paa enhver Maade tragter efter, at det dybt rodfæstede, skjulte, gamle og næsten nedarvede Nid og Had mellem de to Folk, de Danske og Holstenerne, maatte udryddes, at Rigerne og Fyrstendømmerne, naar Kongen døde, maatte blive sammen i Enighed under den unge Prins, for saa vidt den ham tilkommende Andel i Fyrstendømmerne angaar¹⁾. Til at opnaa dette synes mig, at der ikke findes

¹⁾ . . . dasz der heimliche verborgene, alte vnd schier angeerbter neid und hasz, so zwischen den beiden nationen, Denen und Holsteiner, sich erheldet, mochte auszgerenttet werden, auf das

noget nærmere liggende Raad, end at Kongen anvendte sin Flid paa ved Ægteskabsforbindelser og Svogerskab at gjøre Slægterne i Rigerne og Fyrstendømmerne venskabelig sindede og beslægtede med hinanden — vil paa begge Sider den store Hans ikke, saa vil den lille gjerne —, for at Prinsen altid kan beholde Tilhængere i Fyrstendømmerne¹⁾).

Da dette Middel skal anvendes for at skaffe den unge Prins et Parti i Fyrstendømmerne, synes Utenhof ved Stor-Hanserne nærmest at have tænkt paa det holstenske Aristokrati. Derpaa tyder ogsaa det følgende Raad, at Kongen skal se ved Fernyelsen af Forbundet mellem Fyrstendømmerne og Danmark at faa saadanne Artikler forbedrede, som kunde være mindre gunstige for Kongen eller for den danske eller den holstenske Adel. Ved Unionen af 1533 mellem Danmark og Fyrstendømmerne vare disse sidste nemlig stillede uafhængige som en selvstændig Stat lige over for Danmark; enhver dansk Indflydelse paa Hertugdømmerne var afskaaren, ligesom den holstenske Adels Indflydelse paa Danmark derved vanskeliggjordes. At dette synes at være Utenhofs Tanke, fremgaar af de umiddelbart derefter følgende Ord:

«Da Hovedgrunden til det indgroede Had og Nid, som alle vød, dog for største Delen beror derpaa, at Hertugdømmet Slesvig er kommet fra Kronen, og at der er indrømmet Holstenerne de største Fæstninger, ogsaa gode Forleninger, i Riget, medens de Danske ere blevne helt fjernede fra saadanne i Fyrsten-

---

die reiche und fürstenthümer auf den todtlichen fall des königs bei einander einig bei dem jungen prinzen, soviel ihme zu seinem antheil an den fürstenthümer gebürt, bleiben mugen.

¹⁾ . . . auf das der Prinz alwegen einen Anhang in den Fürstenthümern erhalte.

dømmerne, uagtet de i Kong Hanses og Kong Kristierns Tid have haft en lille Andel deri, i det mindste en eller to Forleninger, saa vilde det ikke være utilraadeligt (dog som en midlertidig Foranstaltning) at give de Danske en eller to ringe ubefæstede Forleninger, dog som Embedslen, i Fyrstendømmerne, paa det at de ikke skulde have Grund til at klage over, at man gav Holstenere og Tyskere alle danske Fæstninger og de fleste Forleninger i Hænde, men at de selv blev ganske foragtede, forsmaaede og forglemte saa vel i deres eget Fædreland som udenfor, og derved kunde Lejligheden til at pøse paa ondt og praktisere og handle ilde blive dem betagen¹⁾; de vilde derved ogsaa lettere glemme Hertugdømmet og paa den anden Side dog herved ikke faa nogen Ret dertil; det vilde ogsaa give Kongen Udsigt til at holde begge Nationer i Lydighed; man vilde derved ogsaa kunne mærke Kongens Upartiskhed, at han elskede paa en Gang begge Nationer som sine Undersaatter, som Gud havde befalet ham at herske over, og navnlig kunde man da med desto større Feje og uden grundet Modsigelse fra dansk Side indskyde desto flere Tyskere i Riget, indtil Kongens Brødre vare blevne voxne; naar der da foretoges en Deling af Landene (Fyrstendømmerne), saa maatte Kongen alene betro Holstenerne sin Andel af Fyrstendømmerne, paa det at han kunde drage denne Nation til sig og den unge Prins; saa kunde man da med Feje afvise de Danske med, at Kongen ved saadan Deling kun havde opnaaet faa Slotte, og at han til sammes Bevarelse maatte sætte Holstenere derpaa, ogsaa for at han, som

¹⁾ . . . und könnte ihnen dadurch die Occasion und Bequemlichkeit übels zu denken, zu praktisiren und zu thun benommen werden.

ovenfor ytret, kunde beholde denne Nation i sine Hænder»¹⁾).

Kongen burde træffe den Foranstaltning, fortsætter Utenhof derpaa, at hans Enke blev udnævnt til øverste Regentinde for sin Søn og Landene tillige med nogle Raader, hvis Kongen døde, inden Sønnen var myndig; dog maatte hun forpligte sig til ikke at indgaa noget nyt Ægteskab; der bør tilforordnes hende de «bevidste» sex eller otte Raader, som bleve navngivne i Kjøbenhavn; disse maa dog ved stærke Eder være forpligtede til Troskab mod Prinsen og beedige visse bestemte Artikler, som de ikke maa overtræde, for at man saaledes kan forekomme alle tænkelige Tilfælde. Prinsen bør have en dansk Hofmester, men tillige en paalidelig Mand, som ingen Dranker eller liderlig Karl er, af det holstenske Ridderskab til Kammermester og som stadig skulde være om Prinsens Person. Prinsen burde lære Latin, Tysk, Dansk, Fransk og andre Sprog, og naar han blev noget ældre, lære at fægte og andre ridderlige Øvelser og have ti til femten unge Mennesker («Jungen») til Deltagere baade i sine Studeringer og i sine ridderlige Øvelser; thi frem for alt maa han opdrages til at blive en Mand, ikke som en Munk i sin Celle. — Kongen burde ogsaa underhandle med Preussen og Hessen om at tage sig af den unge Prins og om i fornødent Tilfælde at sende vise Raader til Enkedronningen og Regerings-

---

¹⁾ . . . wurde dann eine Theilung der Lande gescheen, so musste der König seine Anpart der Fürstenthümer allein den Holstein einthun, auf das er dieselbigen Nation bei sich und dem jungen Prinzen erhielt, so konnte man alsdann die Dänen mit Fugen und Reden abweisen, dasz der König wenig Häusser durch solche Theilung erlangt, und dasz er zu Erhaltung derselbigen die Holstein darauff setzen musste, auch dasz er dieselbigen Nation wie gemelt in seinen Händen erhielt.

raaderne for at hjælpe dem med Raad og Daad; dog maatte saadanne Raader alene være Prinsen, og ingen andre, edelig forpligtede, og de maatte allerede nærmere betegnes og udnævnes i Kongens Levetid. Naar Prinsen naaede det 6te eller 7de Aar, burde man lade ham hylde paa alle Landsting i Danmark og lige saa lade ham modtage Arvehylding i Fyrstendømmerne af Prælater og Adel; gjøres der nogen Indvending, kan man svare, at Kongens Brødre, Hertugerne Hans, Adolf og Frederik, hvilke for en Del neppe vare tre Aar gamle, modtog Arvehylding ligesom Kongen selv efter Kong Frederiks Død. Naar Prinsen saaledes var hyldet, stod Hovedspørgsmaalet tilbage, nemlig at sikre ham alle Slotte og Len i Riget og Fyrstendømmerne; Kongen skal derfor ikke give disse til èn Nation, men til paalidelige Folk blandt Holstenere, Danske og Udlændinge; thi saa kunde der ikke saa let danne sig et fjendtligt Parti, som naar alle vare af èn Nation, og ved Forleningerne skulde Kongen forpligte dem til at holde Slottene til Prinsens Haand alene og ingen andens efter Kongens Død, og disse Slotte burde allerede i Kongens Levetid forsynes med alt Slags Skyts, Proviant og Folk; lige saa burde alle Skibe stadig holdes i Beredskab.

For det Tilfælde, at Prinsen selv døde strax efter Kongen, da var der ingen nærmere til Tronen end Kong Frederiks Sønner, altsaa en af Kongens Brødre, hvilket formentlig heller ikke vilde have nogen Vanskelighed, naar man fulgte den ovenanførte Politik, at blande Nationerne, navnlig ved Ægteskaber, hvortil man især skulde søge at bevæge de Danske¹⁾.

---

¹⁾ Königsb. Afskrifter i Geh.-Ark., pag. 3203—3217.

Deri bestaar altsaa «Nationernes Blanding»! Riget skal fortyskes for at blive paalideligt for det gottorpske Dynasti, og de Danske skulle smøres om Munden med et Par ubetydelige slesvigske Forleninger, og det skal endda kun vare saa længe, indtil en Deling af Hertugdømmerne indtræder. Ogsaa denne er et Led i Utenhofs Politik, et Middel til at holde det hele sammen, for at den Mulighed, at Hertugdømmerne skulde komme under èn Hersker, Kongeriget under en anden, ikke saa let skal indtræde. — At denne Plan ikke kunde finde nogen Sympathi hos det danske Rigsraad, er tydeligt nok. Der er en saa bestemt Stræben efter at sikre det arvelige Regimente, navnlig ved den meget betydelige Udvidelse af Haandfæstningens Bestemmelser, at Slotslovene ved Kongens Død ubetinget skulde holdes til den unge Prinses Haand og til ingen andens, — Haandfæstningen fastsatte, at naar Prinsen var umyndig ved Faderens Død, skulde Slottene holdes til Formyndernes Haand. Derfor er det saa vigtigt, at Nationerne blandes, og at saa mange Tyskere som muligt, ikke blot Holstenere, indsmugles i Lenene, og kaste vi et Blik paa den tidligere meddelte Liste over de tyske Lensmænd, vil det ses, at netop i Aaret 1538 og følgende Aar ikke faa, navnlig ikke-holstenske, tyske Lensmænd ere komne i Besiddelse af Len, saa at man i denne Henseende synes at have villet virkeliggjøre Utenhofs Tanke.

Det er derfor klart nok, at disse Planer maatte finde Modstand fra dansk Side; men dog synes det, at den Modstand, som Utenhof i Øjeblikket mest frygtede og mest følte, netop kom fra holstensk Side. Oprinene med Kongen synes nærmest at være foregaaede i Hertugdømmerne, og den Aarssold, som man vilde nægte ham, men som han alligevel — uvist naar — atter kom i Besiddelse

af¹⁾, vedkommer dog nærmest hans Stilling, ikke som dansk, men som holstensk Embedsmand. Og den Utak, han venter sig af Betænkningen, kan dog vel neppe tænkes at komme fra dansk Side; det danske Rigsraad har man dog vist aldrig kunnet finde paa at meddele denne Betænkning! Det synes derfor, at disse «andre Folk», der ere komne mellem ham og Kongen, nok saa meget have været Kongens tyske som hans danske Raadgivere; thi, som det senere viste sig, de største Vanskeligheder for Prinsens Hylding kom netop fra Hertugdømmerne; om nogen Arvehylding her i Faderens Livstid vilde man slet ikke høre.

Foreløbig maatte Utenhof saaledes lade disse Planer fare; Kongen rejste til Brunsvig, ledsaget af et stort Følge af danske og holstenske Raader, og her sluttedes (26. Marts) et nøjere Forbund med de schmalkaldiske Fyrster, ikke blot for Religionens Skyld, men ogsaa for det Tilfælde, at Kongen blev angreben for den fangne Kong Kristierns Skyld. Fra Brunsvig rejste Utenhof derpaa til Lejpsig og sin Fødeby Gera. Fra sidstnævnte By underretter han nemlig atter (25. April) sin Ven Eske Bilde, der nu indtog en betydelig Stilling i Danmark og fra Brunsvig af var dragen i Sendefærd tillige med Peder Svave til Kong Frans af Frankrig, at han «paa sin Hjemrejse» er redet til Lejpsig, hvor Eske Bildes Sønner have opsøgt ham, lige som deres Vært, der ikke længer vil beholde dem, «thi de begynde at blive store og Senerne at voxe paa dem; de lade sig derfor ikke mere bøje, thi I vød nok, hvilke Tilbøjeligheder Ungdommen har»; han raader ham derfor til at skaffe dem en god og stræng Præceptor, der kan passe paa dem, eller at tage dem hjem; ellers maa man frygte for, at de med

¹⁾ Dsk. Mag. 4. R. III, 105—6.

Tiden komme paa gale Veje, saaledes som det sammesteds er gaaet med Anders Bildes Søn. — Brevet er skrevet i en meget venskabelig Tone; han slutter med Ønsket om en lykkelig Rejse for Bilde og Forsikring om sin Villighed til altid at tjene ham. Men Eske Bilde var ogsaa en paalidelig Mand, man trygt kunde stole paa¹⁾.

Efter Kongens Tilbagekomst fra Brunsvig fortsattes Underhandlingerne om Prinsens Hylding. Tiderne vare mørke. Mellem Kejseren og Frankrig var der sluttet Stilstand i Nizza; Pfalzgrevens Udsigter bleve derved lysere; han begyndte at samle Landsknægte i Tyskland; Grev Kristoffer og Hertug Albrecht af Meklenborg begyndte ogsaa at lade høre fra sig. Under disse Forhold var der en livlig Forhandling mellem Kjøbenhavn og Königsberg; thi ogsaa Hertugen af Preussens Stilling var udsat; man talte ogsaa om kejserlige Rustninger mod ham. Naar man læser Brevene fra Königsberg, skulde man tro, at Kong Kristian den 3die stod paa Afgrundens Rand; i den Grad frygter Hertugen for Pfalzgreven, for Sverig, for indre og ydre Fjender. Gjentagne Gange (29. Juni og 14. Avgust) opfordrer han Kongen til at sende Utenhof til sig til en personlig Samtale om Prinsens Sag; først naar han paa den Maade er sat ind i Sagen og har afvejet de forskjellige Betænkninger, kan han give et endeligt Raad; indtil da maa Kongen nøjes med de mundtlige Raad, som Hertugen har medgivet deres fælles Tjener Jørgen Klingenbeck, som netop paa denne Tid begav sig til Danmark²⁾. Men Utenhof, som omtrent paa samme Tid vendte tilbage til Hertugdømmerne,

¹⁾ Wolf von Utenhof, amptman zu Hintsegaget, til E. Bilde, Ritter etc., meinem besondern heran vnd freundt, dat. Gera Dornstag in Ostern. Egenhændig Original i Saml. Kr. 2. Nr. 69, Geh.-Ark.

²⁾ Saml. Bandenburg.

afslog bestemt at rejse til Preussen (28. Septbr.), en Efterretning, som Hertugen blev meget misfornøjet over; han raader (22. Oktober) dog atter Kongen at holde sig til Utenhof og Klingenbeck i Anledning af Prinsens Sag¹⁾. Samtidig (17. Oktbr.) havde imidlertid Kongen søgt at formaa Utenhof til at rejse til Sachsen for at søge at faa en af Kurfyrstens Bjergmestere, Hans Glaser, til at drage til Norge, hvor Kongen paa den Tid var i Færd med at op-hjælpe Bjergværksdriften; da Kongen dog ikke vød, om det er Utenhofs Lejlighed selv at rejse derhen, har han i saa Fald givet Kaspar Fuchs Ordre til at rejse, men beder dog Utenhof om ogsaa i dette Tilfælde at sørge for Sagens Fremme gennem sine indflydelsesrige Venner i Sachsen; thi Kongen sætter hele sin Lid til Utenhof²⁾.

Hvor vidt Utenhof denne Gang er rejst til Sachsen, eller hvor længe han har været fraværende, kunne vi ikke afgjøre; men imidlertid fortsattes Underhandlingerne angaaende Prinsens Regering og de dermed i Forbindelse staaende Sager. En Herredag holdtes i December i Kjøbenhavn, hvor Sagerne vare til Forhandling. Johan Pein havde kort før paa sin Herres Vegne været i Kjøbenhavn; han og Klingenbeck plejede Raad med Kongen om alle disse Sager i al Hemmelighed, og Johan Pein bragte hjem med sig en højst mærkelig Instruktion, som, foruden at han atter skulde søge at bevæge Hertugen til at komme til Kjøbenhavn, hvilket dog mislykkedes, navnlig angik fire Punkter, hvorom Hertugens Raad udbades: om Besættelsen af Malmø Slot, om den Advarsel, som Skaaningerne havde givet Kongen om, at Kongen af Sverig lod

¹⁾ Kristian den 3dies tyske Registrant 1537—38, fol. 180. — Saml. Brandenb.

²⁾ Kristian d. 3. tyske Reg. 1537—38.

Vejene til Skaane gjøre passable, om Besiddelsen af Gulland og om Prinsens Regering. I den Anledning skrev Hertugen (10. December 1538) et meget fortroligt Brev til Klingenberg om mundtlig at forebringe Kongen disse Sager, thi til Kancelliet tør ikke alt betroes, især saaledes, som dette er indrettet i Danmark. (I et senere Brev omtales, at Kongen selv har advaret mod at bruge noget dansk Bud til disse Brev-Sendelser, ligesom et nyt Ciffersystem indrettedes, for at de Danske ikke skulde komme efter Indholdet af Brevene.) Hertugen anser det for overordentlig farligt, at nogen dansk Mand faar Malmøhus i sin Haand, lige saa vel som Gulland; han har ogsaa tidligere meddelt Kongen, hvilke Planer Sverig har paa begge disse Steder; visse Personer (Pfalzgreven?) rose sig af, at de have den danske Adel, og det selv Personer, der ikke ere mindst betroede af Kongen, ganske i deres Haand; Pfalzgreven skal have flere af den danske Adel i sin Sold; hvilke Personer han herved sigter til, kan Budet give Klingenberg nærmere fortrolig Meddelelse om. Af disse Grunde vil det være aldeles utilstedeligt at betro Gulland i de Danskes Hænder; af denne Ø have jo desuden de Danske aldrig givet Kongen noget; at Holstenerne skulde have Øen i Pant, som de gjøre Fordring paa, vilde heller ikke være til Kongens Tarv; men paa Grund af Hertugens Fortjenester af Danmark bør Øen overlades ham for hans Omkostninger nu og i Fremtiden; Holstenerne maa da stilles tilfreds med Malmøhus, hvor man med Læmpe kunde indskyde dem under en Pantsætnings Form¹⁾.

Gulland havde Hertug Albrecht altsaa endnu ikke opgivet; i de foregaaende Breve var han oftere kommen til-

---

¹⁾ Königsb. Afskr. pag. 3573 ff.

bage hertil; Kongen selv havde ytret sig temlig ubestemt om Projektet, Utenhof lader til at have interesseret sig mere for Planen, om end hans Ytringer ogsaa ere meget ubestemte; man henviste til Rigsraadets Afgjorelse, hvilket Hertugen i Begyndelsen var misfornøjet med, da han ansaa sit Brev af 26. Februar for at være af en saa fortrolig Art, at Indholdet ikke burde betroes til andre, men havde dog senere slaaet sig til Taals ved den Tanke, at hans Omkostninger og Fortjenester af Danmark vare saa store, at man ikke kunde nægte ham dette Ønske, der i hans Øjne var en billig Maade at slippe for Gjælden til ham paa. Heri bedrog han sig selvfølgelig fuldstændig. Paa Herredagen tænkte ingen paa Hertug Albrecht, hverken de Danske eller Holstenerne, men begge Parter stredes om Oen som et fedt Bytte. Kong Kristian maatte da (19. December) give sin Svoger et høfligt Afslag; thi, skriver han, vel har han og hans afdøde Fader kun haft meget ringe Nytte af Gulland; men de Danske ere bestemt derimod; de sige: Gulland og Danmark høre sammen som Flæsk og Kaal; ogsaa Holstenerne ere derimod, thi de ville have Oen som Underpant paa laante Penge¹). — Overensstemmende med Utenhofs Blandingstheori blev denne saa vigtige Ø derpaa givet i Forlening til en Holstener (Klavs Rantzov) og en dansk Mand (Kristoffer Rosenkrans) i Forening, for kort efter at gaa over til en Mand, Pommeraneren Woyslaf Wobizer, ligesom Jørgen Klingenberg selv kort efter (i Marts 1539) i Forening med Eske Bilde blev indsat til Statholder i Kjøbenhavn og en Tysker, Hans von Arnheim, ogsaa synes at have faaet Del i Befalingen over Malmøhus, medens Henrik Rantzov og Klavs Sæhested

¹) Königsb. Afskr. pag. 3221.

tillige med nogle danske Mænd indsattes til Statholdere i Jylland¹⁾.

Blandingstheorien var altsaa ved at gaa igjennem. Mindre heldig gik det i Spørgsmaalet om Prinsens Hylding og Formynderregeringen. Om denne Sag ytrer Hertug Albrecht i sit Brev af 10. December til Klingenbeck, at siden de Danske trænge saa haardt paa med Prinsens Regimenter, var det raadeligst, at Kongen hørte deres Betænkning og Raad om, hvorledes denne Regering kunde ordnes paa en betryggende Maade, men forøvrigt, siden Sagen var af saa stor Vigtighed, udsatte dens Afgjørelse, til han havde indhentet sine Venners Raad; men hvis de Danskes Mening var en saadan, at man ikke behøvede andres Raad, vilde det være til stor Fordel for Kongen²⁾.

Saa nemt gik det dog ikke. Kongen underretter selv (19. Decbr.) sin Svoger om Udfaldet af Sagen: «Om Prinsens Regering er tidligere blevet talt frem og tilbage; de sidste Forslag ere tildels blevne billigede, men paa Fuldbyrnelsen har det manglet. Nu trænge de Danske paa

¹⁾ Se ovenfor S. 243—44. 11. Marts 1539 skriver Kongen fra Kjøge til Eske Bilde om at komme til Kjøbenhavn og blive der, indtil Kongen kommer tilbage, og tillige med Jørgen Klingenbeck, der skal give ham nærmere Underretning, vide og ramme Kongens Bedste (Dsk. K. Hist. 17). I et Brev af 8. April 1539 (Langebeks Dipl.) kaldes Klingenbeck og E. Bilde «vore tro Mænd, Raad og efterladte Statholdere i Kjøbenhavn». — Om Gulland se ogsaa Krag, S. 192 (Dansk Oversætt. I, 186).

²⁾ Nachdem auch die Thenen mit dem regiment des jungen printzen also hatt dringen thetten, sehen wir für gerathen an, das k. w. von denselben zuvorn ir bedencken vnd rath, wie solchs ordentlich vnd stadthafftigh zu setzen, anhorett, volgents, dieweil es ein wigtiger grosser handel, hetten seyne k. w. die sachen bis auf weitter derselben hern vnd freund berathschlagen aufzutzeihen, wurd aber villeicht ein solch meinung bey den Thenen getroffen, darob die hern vnd freund rathschiege nicht behuf, thet es seiner k. w. vmb so uil zu weitem erprisslichen vortheil gereichen.

med Hyldingen, men glemme Regeringens Ordning og hvad der angaar den samt Successionen. De Danske ville ikke regeres af Holstenerne, hellere dø; de ville have deres Kaar (Valg) frit. Holstenerne ville have og vide deres Herrer usondrede af Riget og ere ogsaa stødte derover (o: over de Danskes Fordring paa frit Kaar); om Kaaret end har været tilladt, ere de dog hidtil blevne ved Stammens Blod, det skal endnu ske¹⁾.

Endnu var saaledes intet at gjøre; begge Parter stode endnu stift overfor hinanden. Sagens Afgjørelse maatte udsættes indtil videre. Saa meget var dog opnaaet, at det danske Rigsraad ønskede en Hylding allerede i Faderens Livstid, en højtidelig Sanktion af hele Folket paa det trufne Valg; men netop dette søger man at hindre fra holstensk Side, fordi man gennem en eventuel Formynderregering vil sikre sig Indflydelse paa Regeringen i Danmark, og fordi man ikke vil have noget særligt dansk Valg, hvorved man følte sine egne Hænder bundne; man vil ogsaa fra holstensk Side have Hænderne fuldstændig frie; derfor vil man heller ikke finde sig i en allerede nu i Faderens Levetid foretagen Arvehylding i Hertugdømmerne. Her er netop Utenhofs Stridspunkt med Holstenerne. For ham er det dynastiske Spørgsmaal det overvejende; for ham er det

¹⁾ Ordene lyde: •Belangend des Prinzen Regierung ist vorhin allerlei geredt, letzlich sich gethane Vorschlage zum Theil gefallen lassen, allein an dem Vollziehen gemangelt. Jetzt dringen die Denschen auf die Huldigung, vergessen der Regierung und was der sampt der Succession anhengig. Die Denschen wollen von den Holsteinschen nicht regiert sein, ehe darüber sterben, ihre Chur frei haben. — Die Holsteinischen wollen ihre Herren vom Reich ungesondert haben und wissen, auch darüber wehe thun, ob wohl die Chur zugelassen, dannaoh von alder alweg bei dem Geblut des Stammes geblieben, das soll noch geschehen». (Königsb. Afskr., Allens Exc. 53 o, S. 169—71.)

danske frie Kaar en væsentlig Hindring i hans Planers Iværksættelse, men han vil paa den anden Side heller ikke give Holstenerne frie Hænder; alt skal ordnes sikkert og trygt inden Kongens Død. Derfor skal der under den stærke Spænding mellem Dansk og Tysk, saa stærk, at den, efter Utenhofs Opfattelse truer med at sprænge det hele, ved «Nationernes Blanding» dannes et stærkt dynastisk Parti, ikke blot af Holstenerne og Danske, men ogsaa af Fremmede, af Mænd som Utenhof selv, Pommeranerne Peder Svave og Woislaw Wobizer og andre, der skulle holde det hele sammen; paa den Maade skal Danmark gøres, ikke til et særligt holstensk, men til et tysk Land. Men dette behagede slet ikke Holstenerne, og derfor er det ikke uden Betydning at se stærke Stemmer faa Aar efter (1544), da Utenhof allerede var gaaet i Graven, paa den holstenske Landdag hæve sig mod fremmede Raader, Lensmænd og Fogeder og forlange «Raader, som ere fødte i disse Lande af Adel»¹⁾.

¹⁾ Supplement til den danske Oversættelse af Krag S. 62, 66, 75. — Krag udtrykker sig (S. 192) om Forhandlingerne 1538 paa følgende Maade (den danske Oversættelse I, 195—96 er her vildledende): *Comitia regni serius hoc anno habita, quibus gravissimarum rerum instituta est deliberatio. Contendebat Senatus a Rege, ut Friderici designationem totus populus solenni sacramento præstito ratam haberet et confirmaret. De modo gubernationis, si ipse ante legitimam filii Principis ætatem diem novissimum impleret, res in suspenso per silentium relicta. At proceres Sliævigie et Holsatiæ contranitebantur, ut gubernatio constitueretur, in cujus partem se admitti petiere. Nolle enim Ducem a regno alienum, nec denominationem istarum provinciarum extra eas collocari, ut ut jus electionis regno integrum salvumque maneat. Acta res utrinque pari ambitione, etsi jure dispari. Sed quia Dani abdicatam a regno voluere omnem Holsatorum potestatem, nihil statui hic poterat. Res autem in aliud tempus prolata, si fortean interim in mentem veniret, quo utrisque satisfaceret.* — Derpaa gaar Krag over til de gullandske Forhold, ligesom i Kong Kristians ovenanførte Brev,

I de sidst nævnte Forhandlinger om Prinsens Regering synes Utenhof ikke at have taget personlig Del; han indtager aabenbart endnu siden de ejendommelige Optrin med Kongen og Betænkningens Afgiven en meget tilbagetrukket Stilling. Derimod var han paa denne Tid beskjæftiget med et interessant Hverv: en historisk Fremstilling af Forholdenes Udvikling siden Kristiern d. 1stes Dage. Han skriver selv herom til Kongen d. 31. Marts 1539: «Kroniken fra eders Majestæts Bedstefaders Tider af har jeg begyndt og gjort en god Del deraf færdig indtil Kong Frederiks Krig»¹⁾. — Der kan ikke være Tvivl om, at det er den samme Krønike, som nu er meddelt i Danske Mag. 3. R. III, 1—26 og som netop ender med Kristiern d. 2dens Fordrivelse. Vel har afdøde C. F. Allen ytret Tvivl herom, idet han mener, at Haandskriften ikke med Sikkerhed kan afgjøres at være Utenhofs, og at Fremstillingen af Begivenhederne 1522 og 23 lider af saadanne Mangler i nogle Enkeltheder, at den ikke kan antages at være af en samtidig Deltager i Begivenhederne som Utenhof²⁾. Men fornyede Undersøgelser af Haandskriften have dog ført til det Resultat, at man ikke kan paavise nogen anden Forfatter end Utenhof, og Fejltagelserne i Enkeltheder ere ikke større, end at de kunne forklares ved, at der er hengaaet et Tidsrum af 16—17 Aar mellem Tildragelserne og Affattelsen. Dertil kommer, at en Mængde indre Kriterier netop henviser til Utenhof. Skriftet er ikke blot skrevet efter Frederik d. 1stes Død (S. 20), men ogsaa efter Grevefejden (S. 3, S. 7 og

---

der vel turde være Krigs Hovedkilde (jvfr. saaledes Udtrykket: *ducem a regno alienum*, og flere lignende).

¹⁾ Rørdam, *Historieskrivn. efter Reformationen*, S. 21.

²⁾ Allen III, 2, 459 og 474 samt en Randnote i hans Exc. 53 g. 1, pag. 37 (Originalen findes i Dske. Kongers Hist. 9).

S. 20); ja der findes endogsaa (S. 3 øverst) en Hentydning til Pfalzgreve Frederik, som netop passer paa hans Planer i disse Aar (1538 og 39). Hvad vi nu have, er et ikke fuldendt Udkast, hvor Forfatteren, navnlig ved Krigsbegivenheder eller lignende Tilfælde, hvor han ikke selv har været tilstede, i Randen antyder, at han vil søge nærmere Oplysninger hos de Mænd, som udførte de forskjellige Hverv, saasom Johan Rantzov, Wulf Pogwisch o. a.; men aldrig nævnes Utenhof selv blandt de Mænd, der skulle udsørges, — et temmelig tydeligt Bevis paa, at han selv er Forfatteren. — Ved flere Ytringer gjenkjender man Utenhofs Tanker. Forfatteren er saaledes aabenbart ingen Holstener. I Anledning af Ditmarskertoget 1500 udbryder han saaledes (S. 9): «Dette er det tredie Hovedslag, som Holstenerne af Hoffærdighed og Foragt for deres Fjender have tabt i Ditmarsken. . . . Hos dette Folk (Holstenerne) er endnu aldrig det gamle Ordsprog blevet taget med i Betragtning, at Foragt for Fjenden er det første Skridt til Nederlag; . . . naar man vil vinde et Land, maa man ikke anstille Sagen saaledes, som om alt kunde udrettes paa en Dag, og holde alle Sager for vundne, fordi man har mange Klæder, stor Pragt og Bram at fremvise.» — Disse Ytringer stemme godt med Utenhofs Stemning i disse Aar. Ja selv den tidligere (S. 205) anførte Lovtale over Frederik d. 1stes Karakter og hele kloge Adfærd faar først sin rette Belysning, naar man erindrer hans Misfornøjelse med det nuværende Regimentes Uduelighed, med denne Barnekonge, som «ikke kan hjælpe sig selv», og som af sin fromme Godmodighed lader sig forlede til at lade alt skjotte sig selv, som foragter gode Raad og — kun lønner sine troeste Tjenere som Wulfgang von Utenhof med Utak og lader «andre Folk» raade. Da var Kong Frederik den 1ste en

anderledes klog Mand. — Ligesaa betegnende ere Ytringerne om Mor Sigbrit (S. 11): havde hun blot indskrænket sig til at være Gadefejerske, havde hun været en nyttig Kvinde, thi man trænger endnu til en saadan i Stæderne i Danmark, — en Bemærkning, som var meget sand for de Tider, da Svin og Fæ sølede sig i Dyndet i de ubrolagte Gader, medens Aadsler og Kirkegaarde medførte ulidelig Stank og pestagtige Sygdomme. Det er derfor ret interessant at se, at Kristian d. 3die allerede i den københavnske Reces af 1537 havde maattet gjenoptage flere af Kristiern d. 2dens Bestemmelser om Renlighed i Købstæderne¹⁾. Om Kong Kristierns Love maa Utenhof her ved Omtalen af Sigbrit og hendes Parti selv indrømme, at de i mange Stykker vare gode: han vilde reformere Landet; der fandtes i dem mange nyttige og for det almene Bedste gavnlige Artikler, saa at det endnu vilde være godt at overholde mange af dem, — mærkelige Ord, naar man tænker paa Utenhofs Stilling, navnlig paa denne Tid, til en Del af Aristokratiet. Det er ikke saa sjældent, at man ved Utenhofs Ytringer kommer til at tænke paa Kong Kristiern. Midt i Forskjellen er der undertiden beslægtede Streng, som anslaaes.

Med stærke Farver udmales (S. 11—12) Danmarks Frugtbarhed, dets fiskerige Vande, dets Hesteavl, dets store med Vildt opfyldte Skove. Disse Herligheder havde Utenhof som Lensmand paa Hindsgavl jo ogsaa haft rig Lejlighed til at lære at kjende. Han udkaster en Skildring deraf, som om han vilde sige: det er et Land, som det nok er værd at eje og som man nødigt vil opgive, naar man først har faaet

¹⁾ Jvfr. Frederik d. 1stes Brev af 29. Decbr. 1528 (c: 27) til Viborg i Hofmans Fundat. III, 296—97. — Rosenvinges gl. dsk. Love IV, 183—84; 185.

Fodfæste deri. Ved en Guds Tilskikkelse er efter hans Opfattelse det gottorpske Hus kommen paa Tronen, nu kommer det an paa at bevare Besiddelsen. Det hele Skrift gaar ud paa at bevise Kong Frederiks og hans Sønners Arveret til Fyrstendømmerne (S. 7). Han gaar derfor tilbage lige til Kristoffer af Bajerns Dage og giver derpaa en Skildring af, hvorledes Kristiern d. 1ste har faaet Slesvig og Holsten i sin Magt og hvorledes hans Slægt strax ved Ribeforliget 1460 har faaet en arvelig Ret til disse Lande, en Ret, som han derpaa mener er gaaet over til den yngre Søn Frederik d. 1ste. Hvor ensidig hans Fremstilling her er, have vi allerede tidligere omtalt (S. 169); men den stærke Fremhæven af det gottorpske Huses Arveret havde netop Betydning i det Øjeblik, Skriftet fremkom, baade overfor Pfalzgrevens Paastande og overfor Holstenernes Ulyst til en Arvehylding i Hertugdømmerne. Fastsloges det gottorpske Huses Arveret til Hertugdømmerne, saa var med det samme Pfalzgrevens Udsigter afslaaede, ikke blot til Hertugdømmerne, men ogsaa til Kongeriget. Alene Hensynet til Slesvig gjorde det da nødvendigt ogsaa at beholde det gottorpske Hus paa Danmarks Trone: Dette Stridsæble vil ingen af Parterne opgive, hverken Danske eller Tyske.

Set i Belysning af de Forhold, hvorunder den fremkom, danner Utenhofs «Kronike» et betydningsfuldt Led i hele hans Virksomhed. Kort efter maatte han i Forening med Kaspar Fuchs i Kongens Ærinde rejse til Hofferne i Hessen og Sachsen og senere til Frankfurt, hvor der da holdtes et Møde, — dette er maaske Grunden til, at Kroniken aldrig blev fuldendt. Kongen af England havde nemlig begyndt Underhandlinger med Danmark og tyske Fyrster om et Forbund, og i Frankfurt underhandlede om

en Religionsfred, hvori det var Kongen af Vigtighed at blive optagen tillige med sin Svoger, Hertugen af Preussen. Disse Forhandlinger førte dog ikke til noget Udbytte¹⁾.

I Danmark nærrede man imidlertid, som sædvanlig, mange Bekymringer baade over de indre og ydre Forhold, Pfalzgrevens truende Holdning, det stadig usikre Forhold til Kong Gustav i Sverig og Frygten for, at Krigen med Kejseren og Nederlandene atter skulde udbryde, naar den treaarige Stilstand næste Aar udløb. Kongen drog forøvrigt i dette Aar meget om i sit Rige, overensstemmende med Utenhofs Raad, medens Jørgen Klingenbeck skulde styre Sagerne i Kjøbenhavn. Dette løb imidlertid meget uheldig af. Denne Mand synes ogsaa at have faaet hele Hofholdningens Styrelse i sin Haand for at bringe Orden i de forvirrede Pengesforhold. Allerede 1536 havde Kongen fra sin Svoger faaet en egenhændig skrevet Betænkning om Hofordningen. Ogsaa fra Sachsen havde man skaffet sig Afskrift af Kurfyrstens Hofordning. Efter disse Mønstre var en Hofordning bleven indrettet den Gang. Den synes dog at have været temlig kostbar; i al Fald klages der i de königsbergske Papirer jævnlig over Uorden i Kongens Sager; ogsaa Utenhof lader en Gang i et Brev til Hertugen falde Ytringer om, at man sagtens kunde skaffe Hertugen hans Tilgodehavende, naar der blot var Orden i Kongens Pengesager. Hertugen var saaledes personlig interesseret i, at der kom større Orden i Kongens Sager. Hofholdningen blev derfor i 1538 «forkortet og forandret». Denne Hofordning haves endnu; der findes heri strænge Advarsler mod Kongens danske og tyske Hofsinders gjensidige Stridig-

¹⁾ Krag S. 195 (dsk. Oversættelse I, 199—200). — Koncepten til kansler Utenhofs og Kaspar Fuchs' Hverv, dat. Haderslev Tirsdag efter Exaudi 1539, findes i Geh.-Ark. (Sachsen 1).

heder og Klammeri¹). Jørgen Klingenbeck skulde nu bringe Orden tilveje; men han klager over, at han hos de danske Hofembedsmænd fandt en saa stærk Modstand herimod, at han intet kunde udrette. Den Maade, hvorpaa han blev brugt i al Hemmelighed, hans Indflydelse paa Kongen, der dog ikke altid vilde følge hans Raad og Anvisninger, hans Indsmuglen i Statholderpladsen i Kjøbenhavn, alt dette fremkaldte saa mange Vanskeligheder for den gamle svage-lige Mand, at han, neppe et Aar efter sin Ankomst, fandt det rigtigst at fortrække. Rigtignok havde han efter sin Ankomst lovet Kongen at tjene paa Livstid, dog med Forbehold af Helbredshensyn; thi Kongen havde ytret, at Rigsraaderne vilde fatte Mistanke, naar Klingenbeck gav Raad uden at være i fast Tjeneste. Mærkelig nok begav han sig, skjønt han endnu var i Hertug Albrechts Tjeneste, ikke til denne, men til Sachsen (Meissen). Hertugen blev meget misfornøjet med dette Udfald af Klingenbecks Mission og over, at han saa pludselig havde taget Afsked, hvorfor han (18. September) raadede Kongen til at søge at skaffe sig duelige Folk, især da Melchior Rantzov nu ogsaa var død.

Kort efter (16. Novbr.) gav Klingenbeck Hertugen en forfærdelig Skildring af Forholdene i Danmark: der er her den største Uorden i alle Forhold; han nærer personlig den største Medlidenhed med Kongen, der ogsaa har bedt ham

---

¹) Hofholdningen af 1538 findes i Geh.-Ark., sammen med Hertug Albrechts Forslag og den sachsiske Hofordning. Der gives heri en Fortegnelse over Kongens tyske Kancelli, der bestod af en Sekretær (K. Fuchs) og 4 Skrivere (Kitschern, Baltasar, Georg — det fjerde Navn er ikke udfyldt). Nogen Kansler nævnes mærkelig nok ikke, formodentlig fordi den er affattet paa den Tid, da Utenhof havde Strid med Kongen om Aarssold og havde nægtet atter at træde i hans Tjeneste.

om at blive i sin Tjenste; Hadet mellem Dansk og Tysk har naaet en forfærdelig Højde; de Danske ville slet ikke finde sig i Tyskerne, saaledes som ogsaa offentlig Tale vidner om, og de ville helst være dem kvit; man er ligegyldig overfor de ydre Farer og træffer ingen Forberedelser til Krig; man har saaledes ikke villet følge hans Raad og sætte Krogen i ordentlig Forsvarsstand; om Prinsens Regering tales meget frem og tilbage, men der er ingen Orden i det hele; Summa Summarum: enhver kan se, hvor uordentlig det gaar til i alle Kroge, saa at en Dannismænd ikke kan andet end se og høre det med den største Bedrøvelse; hvis Gud ikke griber naadig ind, er der for Øjeblikket ikke meget godt at haabe; Kongen selv er svag og uselvstændig; Frans Trebau havde saaledes i sin Tid bildt Klingenberg ind, at Kongen gjerne vilde holde god Orden, de Danske kunde ogsaa nok bringes dertil, naar der kun var Folk tilstede, som vilde holde Kongen dertil; men det viste sig ganske anderledes; saaledes kan et preussisk Regiment ikke trives i Danmark¹⁾; navnlig er de Danskes Sorgløshed overfor et fjendtligt Angreb overordentlig stor; der gjøres intet derimod; adskillige Danske ere ikke bange for at skifte Konge hvert Øjeblik, kun ere de bange for at faa en, der har nogen Magt; Summa Summarum: de ville ikke have en, der regerer, men en, der lader sig regere; hvad vilde følge, naar der blot var en forhaanden, som vilde straffe og plage Holstenerne, indlemme Slesvig i Riget og atter gjenindsætte Biskopperne!²⁾.

¹⁾ Also muszt das preusch regiment weder stat noch platz haben.

²⁾ In Summa: nicht einer regirenden, sondern der sich regiren lest, vnd können sich etzliche allerley gedancken nit erwerben, wann einer vorhanden, der dij Holstein plaget oder straffet, item das herzogthum Schleswigh dem reich einleybte vnd dij bischoff widerumb restituiret, was volgen würde etc. (Königsb. Afskr. pag.

Saaledes fortsætter Klingenbeck Side op og Side ned; men han har dog i sit ejendommelige barokke Sprog faaet Stridspunkterne mellem Danskerne og Tyskerne ret klart frem.

Da Utenhof vendte tilbage fra «Oberlandene», fandt han derfor omtrent alt uforandret. «Jeg havde haabet en Forandring», skriver han 16. Avgust fra Kjøbenhavn til Hertug Albrecht, «men Sagerne ere fast i samme Orden som før, hvorved jeg vel ogsaa vil lade det blive»; Klingenbeck har vel nok underrettet Hertugen herom, ligesom Hertugen vel nok véd, hvorledes det er gaaet med ham. «Jeg har nu solgt min Gaard Vamdrup» (til en Rantzov), fortsætter han; «nu ligger den stakkels taalmodige, fromme Konge, der ikke kan hjælpe sig selv, mig saa stærkt paa Sinde, at jeg ogsaa vil lade min Kone hente og blive hos ham en Tidlang; jeg kan dog kun lidt eller slet ikke være ham til Gavn»¹⁾. Han har dog, føjer han til, af Kongen ladet sig bevæge til at indfinde sig paa den Rigsdag, som til Mortensdag skal holdes i Odense, for at hjælpe til, at hans Søn bliver hyldet i Riget og i Fyrstendømmerne; i Riget er det vist, men i Arvelandene «laufft es noch weit vor den Hunden!» Han vil altsaa igjen komme til Kjøbenhavn til Mortensdag, tage sin Kone med

---

3224—38). — I et Tingsvidne fra Stevns Herred 1550 hedder det, at Niels Olsen af Lille Hedinge sagde til Gødike von der Osten, Foged paa Højstrup, at han ikke vilde have Tyskere til Husbonde, men Tyskerne skulde faa tusind Djævle af Danmark; «hvi maa jeg ikke sige det? Hr. Anders Bilde og Lave Brok have det sagt». (Geh.-Ark. Dske. Saml. 589.)

¹⁾ . . . Nun liegt mir der arm geduldig from König, der sich selbst nicht helfen kann, so hoch in Ohren, dass ich auch mein Weib holen wolt lassen und ein Zeitlang bei ihm verharren; ich kann ihm aber wenig und gar nicht nutz werden (Königsb. Afskr. pag. 2716—18).

og tilbringe Vinteren der, at man kan se hans gode Vilje, «naar bare de gode Folk vilde være tilfredse med mig».

Som Hundene, der fare efter Vildtet, men endnu have langt tilbage, inden de naa det, stræber Utenhof efter sit Maal. Dog naaede han det aldrig helt. Ordningen af Formynderregeringen kunde han ikke sætte igjennem; han maa da lade dette fare; de Danskes Modstand, deres Frygt for at blive regerede af Holstenerne havde han ikke kunnet overvinde. Med desto større Glæde griber han da Hyldingen i Danmark, det værste Træk, han under dette fine Spil kan gjøre mod Holstenerne; thi nu blive disse dog nødte til, tidligere eller senere, at tage den unge Herre, siden de ikke vilde give Slip paa Forbindelsen med Danmark, uden at dette dog ligger som et værgeløst Bytte for deres Hænder.

Dog blev neppe endnu noget fastslaaet paa Herredagen i Odense, ligesom Hertug Albrecht stadig vedblev at gjøre de Danske mistænkelige i sin Svogers Øjne. Saaledes opfordrer han ham atter d. 21. November til under de nuværende vanskelige Forhold at sætte paalidelige og trofaste Folk paa Kjøbenhavns Slot og alle andre Fæstninger. Senere (14. Januar og 24. Februar 1540) opfordrer han ham til at passe godt paa Skaaningerne og lægge stærke Besætninger i Landskrone og Malmø; Hertugen har endogsaa fra nogle af sine Venner faaet Vink om, at Rigsstænderne i Danmark skulle have indgaaet nogle nye Forskrivninger og gjensidige Forpligtelser. Og da Kongen i nogen Tid ikke havde svaret ham herpaa, lod han senere (18. April) sit Sendebud Gadendorff udtale sin Misbilligelse heraf og Frygt for, at Kongen ikke mere vilde vise ham samme Fortrolighed som tidligere, thi Hertugen mærkede nok, «at han ved sine trohjertede og velmenende Raad ikke opnaaede

lige stor Tak hos alle». Fra Kongen fik han dog kun det Svar, at Kongen ikke kjendte noget til denne Sag; han bad derfor Hertugen snarest muligt om at skaffe ham Underretning om, af hvem et saadant Forbund skulde være indgaaet, af de skaanske, jyske, fynske eller sjællandske Raader eller overhovedet af hvem¹⁾.

I den følgende Tid var Utenhof meget svag og synes i længere Tid at have holdt sig borte fra Forretningerne. Dog maatte Kongen snart atter ty til hans Hjælp. Han havde sendt Gesandter til Bryssel for at søge at opnaa Forlig med Kejseren og Pfalzgreven, inden den treaarige Stilstand med Nederlandene udløb. De første Underhandlinger førte dog ikke til noget Resultat; Vilkaarene vare ikke antagelige for Kongen, navnlig den bestemte Fordring, at han skulde opgive sin Forbindelse med de evangeliske Fyrster i Tyskland. Han sendte derfor (19. Februar 1540) Aktstykkerne til Utenhof, da han vilde høre hans og sine andre Raaders Mening, at han kunde gjøre saadan Forandring i Vilkaarene, som hans Land og Folk havde billigt Krav paa; han beder ham derfor om hans skriftlige Betænkning, uagtet han véd, at han endnu kun er svag²⁾.

Den 26. Februar sendte Utenhof fra Haderslev, hvor han paa denne Tid i Reglen synes at have opholdt sig, Kongen sin skriftlige Betænkning: Endskjønt han endnu er svag og uskikket til at raade i saa vigtige Sager, saa vil han dog som den lydige Tjener gjerne give Kongen sin

¹⁾ Saml. Brandenburg i Geh.-Ark., samt Kön. Afskr. pag. 3667.

²⁾ . . . Wollen demnach an Euch mit allen Gnaden begehrt haben (wiewohl wir wissen, Ihr etwas noch mit Schwachheit beladen), Ihr wollet unbeschwert sein und uns nach Vorlesung dieser Handlung Euern Rath, Gutmeinunge und Bedenken . . . schriftlich zufertigen. Datum Husum am Donnerstag nach Invocavit anno 40. (Gottorpske Fællesarkiv XVI, Nr. 13.)

enfoldige Mening til Kjende, dog ikke som et endeligt Raad, som Kongen skal følge; tvertimod bør denne følge sine forstandige Raaders gode Mening og tro Raad, thi Sagen er af største Vigtighed¹⁾. — Idet han derpaa ved flere Punkter ytrer, at han er ukjendt med Forholdene, hvorfor han henviser til Kongens Raader, ytrer han blandt andet, at der neppe er nogen synderlig Fare for en virkelig Krig med Kejseren for Øjeblikket paa Grund af hele den politiske Stilling, navnlig Forholdet til Tyskerne; han raader derfor bl. a. til at sende Peder Svave, maaske med flere Raader, til det kejserlige Hof for at søge at faa Stilstanden forlænget en tre—fire Maaneder, under Paaskud af, at Kongen først maatte forelægge Sagerne for Rigsraadet, saa kunde man imidlertid efterspore Kejsereus Hensigter; og hvad Kejsereus Forlangende om Opgivelsen af Forbundet med de tyske evangeliske Fyrster angik, burde der gives en Fremstilling af hele Forholdet efter Frederik den 1stes Død og Grevefejden; man skulde da beraabe sig paa, at Kongen selv den Gang havde søgt og opnaaet Forbund med Kejseren; men da denne i den følgende Fejde ikke havde hjulpet Kongen, havde denne efter sine Stænders Raad været nødt til at søge Hjælp hos andre; forøvrigt vilde det være heldigt, om Kongens Raader en Gang kunde komme til en personlig Underhandling med Kejseren.

I en Efterskrift paa en løs Seddel har Utenhof derpaa skrevet: «Naadigste Konge! Hvis eders kgl. Majestæt i den

¹⁾ . . . wijwol ich nhun etwas vhist swach vnd in sulchen hohen handelen zw rathen vngeschickt, jedoch so wil ich Ewer Mt. mein torheit vnd einfalt als der gehorszam gerne zu erkennen geben, jedoch vff mennigkliche vorbesserung, auch nicht dergestalt, dasz Ewre Mt. meiner torheit vnd einfalt volgen sol, sonder Irer hochverstandigen rethe getrawe wolmeinung vnd rath annehmen vnd volgen, denn der handel ist wichtig vnd grosz.

bevidste Sag angaaende eders Søster vil gjøre Kurfyrsten et Tilbud¹⁾, og Eders Majestæt er tilbøjelig til at raadslaa herom med eders Raader, beder jeg tjenstlig om, at saadant maa ske med det hurtigste, thi jeg tænker paa med det første at bryde op. Jeg frygter for, at Skjørbugen vil komme igjen henimod Maj. Jeg beder, at Eders Majestæt naadigst vil huske paa mig med Vognen. — Jeg er endnu meget svag. Dog haaber jeg, Gud vil hjælpe mig, at jeg kan komme ud (af Landet), om det vilde blive bedre i en anden Luft, som da alle Læger trøste mig med og raade mig flittig til²⁾.

Naar Utenhof er kommen afsted, vide vi ikke; dog blev dette Ophold i Sachsen af langt større Varighed end de tidligere; Utenhof kom aldrig mere til at se Danmark eller Hertugdømmerne; men det blev tillige en Rejse af stor politisk Betydning. Samtidig med at Kongen efter Utenhofs Raad sendte Peder Svave tillige med Eske Bilde og Kaspar Fuchs til Kejseren i Nederlandene, hvor der endelig den 3die Maj i Bryssel opnaaedes en åtaarig Forlængelse af den bestaaende treaarige Stilstand, deltog Utenhof nemlig i de vigtige Underhandlinger i Schmalkalden i April 1540. Allerede ved Brev af 2. Marts havde Landgrev Filip af Hessen tilbudt i Forening med Kurfyrsten af Sachsen at optræde som Mægler mellem Kongen og Pfalzgreven og havde indtrængende opfordret Kongen til at søge et Forlig med Pfalzgreven selv. Denne mæglende Rolle stemmede overens med de to Fyrsters, navnlig Kurfyrstens, tidligere Stilling til Sagen; ved Fredsslutningen i Hamborg 1536 havde disse Fyrster ligeledes tilbudt deres Mægling.

¹⁾ ... in der bewusten sache jre schwester belangend dem Churfürsten entbitten wolten ...

²⁾ Gott. Fællesarkiv XVI, 13.

Man havde udtrykkelig opfordret Kongen til at sende Utenhof til Mødet, og allerede den 14. Marts underretter Kongen sin Svoger om, at han vil afsende denne¹⁾. Utenhof indtraf ogsaa ved Mødet tillige med Brejde Rantzov; men noget Udbytte fik man dog ikke af dette Møde, da ingen af de stridende Parter følte sig tilfredsstillet ved Mæglingsforslagene, der væsentlig gik ud paa, at den fangne Kong Kristiern skulde frigives, mod at han paa egne og sine Borns Vegne højtidelig frasagde sig alle Fordringer paa sine tidligere Lande og skulde nyde en aarlig Pension. Man enedes da blot om et senere Møde i Hamborg, som den fangne Konge selv skulde have Lov til at overvære²⁾.

Heller ikke dette Møde kom i Stand, lige saa lidt som et Møde i Köln, der var ansat til Bartholomæi Dag (24. Avgust) s. A. — Utenhof havde imidlertid opslaaet sin Bolig i Werdau i Sachsen, hvor han af Kurfyrsten var bleven indsat til Amtmand. Fabrikstaden Werdau ligger i Regeringsdistriktet Zwickau, som tidligere regnedes til Vogtland, men nu i længere Tid havde hørt til Kurfyrsten af Sachsens Lande. Utenhof var saaledes kommen i Nærheden af sin Fødeegn. Han var altsaa traadt i sachsisk Tjeneste uden dog derfor at løsrives fra sin Forbindelse med Danmark. Han vedblev saaledes at være Lensmand paa Hinds-gavl, som den kgl. Rentemester Henrik Schulte paa hans Vegne havde Opsyn med, og han kaldes Kansler og kgl. Raad lige til sin Død. Derfor var der stadig en meget livlig Forbindelse mellem Kongen og ham. Mange vigtige Sager bleve endnu sendte ham til Betænkning, lige som han paa sin Side stadig underrettede Kongen om alt, hvad der

¹⁾ Saml. Brandenburg.

²⁾ Jvfr. nærmere Behrmanns Fængselshist. S. XVII og S. 33 ff. (efter Breve i Dske. Kong. Hist. 4), samt Krag.

kunde være af Interesse for denne. Kongen benyttede ham til mange forskjellige Formaal. Snart skal han skaffe Kongen en «Kuglesmed» eller «Kuglegyder» fra Sachsen, snart hensyltede Sager og kostbare Vine, Reinfeld eller Muskateller, tjenlige til Banketter, fra Dr. Auerbach, hvis til Faustsagnet knyttede Vinkjælder jo den Dag i Dag er et bekjendt Sted i Lejpszig, snart Klæde til Kongens Hofbetjente og andre lignende Sager. Snart er det tyske Sekretærer, han skal skaffe, thi ogsaa Kaspar Fuchs tænkte paa at trække sig tilbage, hvilket dog blev afvendt, snart en duelig Mand, der vil bosætte sig i Riget og blive hos Kongen, -- med andre Ord, en Slags Afløser af Utenhof; thi Kongen kunde slet ikke undvære dennes Hjælp og maatte stadig ty til hans Tjeneste ved ethvert vigtigere diplomatisk Hverv.

Allerede den 4. Avgust, da den til Mødet i Köln berammede Tid nærmede sig, og det endnu var uvist, om dette Møde kom i Stand eller ikke, opfordrede Kongen ham saaledes til at gjøre sig rede til at rejse til Köln. «Hvor gjerne», skriver Kongen, «vi end nu saa eder som en syg og svagelig Mand, der ogsaa nødig vil skilles fra sin unge Kone, forskaanet herfor, saa maa I dog huske paa, hvor magtpaaliggende denne Underhandling er for os, og at der heller ingen er, der kjender saa godt til de nederlandske Sager, som I». Kongen havde derfor skrevet til Kurfyrsten af Sachsen om at give ham Orlov en Tidlang; skulde Utenhof være for svag, kunde han tage Dr. Melchior Klinger, der var i Kurfyrstens Tjeneste, med sig, lige som Kongen ogsaa havde skrevet til den lyneburgske Kansler Johan Forster om at møde paa Kongens Vegne¹⁾. — I den

¹⁾ Kristian d. 3dies udenlandske Registrant 1540 fol. 115, hvor ligesledes den øvrige Brevvexling med Utenhof i disse Aar findes;

Grad var Kongen paa denne Tid i Forlegenhed for Diplomater.

Den svagelige Mand har altsaa giftet sig med en ung Kone; desværre véd man ikke, hvem det har været, om hun er forskjellig fra den Hustru, som Utenhof lejlighedsvis omtaler i et tidligere Brev, eller den samme. Den syge Mand rejste ogsaa virkelig til Köln tillige med Dr. Klinger, men — her fandt de intet Møde; den endelige Underretning om Mødets Udsættelse havde ikke truffet dem i rette Tid; men da Kejseren havde udsat Sagernes Afgjørelse til den Rigsdag, han næste Aar agtede at afholde i Regensburg, søgte Kongen ved jævnlige Skrivelser at formaa Utenhof til at møde som hans Ordfører; skulde han være for svag hertil, vilde Kongen se at formaa Forster dertil. Dette mislykkedes, hvorfor Utenhof selv maatte paatage sig Hvervet. — Den kejserlige Rigsdags Fastsættelse drog imidlertid i Langdrag. Utenhof kom da imidlertid til at deltage i et Møde i Naumburg, som de evangeliske Fyrster holdt i December Maaned angaaende de religiøse Forhold og de schmalkaldiske Fyrsters Forbund med Frankrig. Kongen havde tænkt paa at lade sig repræsentere ved et anseligere Gesandtskab, men netop som Kongen i Begyndelsen af December vilde begive sig fra Kjøbenhavn tilbage til Holsten, blev han og hans Følge overfaldet i Beltet af en orkanagtig Storm; nogle af hans Raader landede i Sjælland, andre slap over; derved hindredes enhver Forhandling om Sagen; Kongen maatte da indskrænke sig til at give Utenhof en meget vid Fuldmagt og lade sig repræsentere af ham alene.

---

desværre begynde disse for Kristian d. 3dies Historie vigtige Registrarer først med Aaret 1540.

Neppe hjemkommen fra Naumburg fik Utenhof derpaa (6. Januar) Ordre til at begive sig til Rigsdagen i Regensburg, hvor han skulde træffe de kgl. Sendebud, Anders Bilde, Peter Svave og Kaspar Fuchs. Først i Maj og Juni kom de danske Sager for. Det blev en af de haardeste Dyster, Utenhof endnu havde haft at bestaa som Ordfører for en Sendefærd. Vel lykkedes det ham her at faa personlig Adgang til den mægtige Kejser, vistnok baade første og sidste Gang, han har staaet Ansigt til Ansigt med denne Mand. Men Stillingen blev endnu vanskeligere derved, at Landgrev Filip af Hessen, hvem det af politiske Grunde var meget magtpaaliggende, at denne Splid endtes, indtog en meget tvetydig Holdning og søgte at arbejde paa den fangne Kong Kristierns Frigivelse, selv paa det Vilkaar, at Pfalzgreven fik Norge eller en anden dansk Provins. Det kom i den Anledning endog til de heftigste Scener ikke blot med de pfalziske og kejserlige Raader, men ogsaa med Landgreven selv, der endogsaa i en Samtale meget spydig lod Utenhof høre, hvad man havde gjort ved de katholske Biskopper i Danmark, hvortil Utenhof med stor Ro erklærede, at dette Skridt havde været nødvendigt for Rigets og Kongens Sikkerhed; havde man ikke gjort det før, havde man maattet gjøre det nu. Det var ogsaa under disse Forhandlinger, at Utenhof, da hele Forholdet mellem Kong Kristiern og Kong Frederik atter kom paa Tale, tilsidst, trykket af Stillingen, udslyngede den Paastand, at Peder Skram og hans Medfølger havde haft Brev med til Norge fra Kong Frederik til Kong Kristiern personlig og saaledes i Forvejen havde advaret ham imod at indgaa noget Forlig med Biskop Knud Gyldenstjerne, og derfor med cynisk Frækhed udbryder: Lad ham lære at se sig for; *discat cautius mercari*; hans egen Dumhed er Skyld i

det hele; hvorfor har han stolet paa «en løs Præst»; denne maa han holde sig til; denne vil Kong Kristian (den 3die) ogsaa lade staa til Ansvar, naar og hvor man ønsker det!¹⁾

Ved ingen anden Lejlighed havde maaske baade Utenhofs glimrende Egenskaber som Diplomat og Skyggesiderne vist sig tydeligere end her i Regensburg. Ingensteds har han i den Grad maattet tage sin Tilflugt til stærke Paastande, uden at lade sig anfægte af, at han tidligere havde sagt det modsatte; men ingensteds har han maaske med større Dygtighed og Styrke, trods sit svagelige Helbred, imødegaaet sine Modstandere. Han havde et saa skarpt Blik for og var saa vel inde i hele den evropæiske politiske Stilling, at han meget godt saa, at den Fare, der truede fra Kejseren og Pfalzgreven, ingenlunde var saa stor, som den syntes. Han kunde derfor med Ro og med Styrke modsætte sig alle Pfalzgrevens Fordringer om Arveret for Spindesiden, idet han viste det ugrundede i slige Fordringer i et Valgrige; «det frie Kaar» kom ham saaledes her til god Hjælp, hvor meget han end ellers ønskede det indskrænket; og med lige saa stor Styrke kunde han modsætte sig enhver Landafstaaelse. Noget endeligt Forlig kunde der under disse Forhold ikke være Tale om; det eneste, man kunde opnaa, var en Forlængelse af Stilstanden med Nederlandene indtil November Maaned, hvilket ogsaa (11. Avgust) fik Kong Kristians Stadfæstelse.

Forhandlingerne i Regensburg vare den sidste betydeligere Statshandling i dansk Tjeneste, som Utenhof kom til at udføre. Han vedblev at staa i uafbrudt Brevvexling

---

¹⁾ Jvfr. nærmere mit Skrift: Kristiern den 2den i Norge og hans Fængsling, S. 200—204, og om Underhandlingerne i det hele, Krag's Fremstilling (efter Aktstykker i Geh.-Ark.), dsk. Oversætt. I, 225—233.

med Kongen. Det sidste Brev fra Kongen til ham er fra November 1541 og angaar forskjellige Sager, han skulde skaffe Kongen fra Zwickau. Han maa rimeligvis allerede den Gang have været saa svag, at han ikke har kunnet paatage sig flere diplomatiske Hverv; thi da Kurfyrsten af Sachsen paa denne Tid havde ansat et Møde i Hamborg for at mægle mellem Kongen og Hertugerne af Pommern angaaende Stridigheder om Rygen, maatte Kongen af sin Svigerfader, Hertug Magnus af Sachsen-Lauenburg, laane dennes Kansler Andreas von Barby til at føre Forhandlingerne sammen med Johan Rantzov¹⁾. — Endnu 12. Januar 1542 levede Utenhof²⁾, men den 11. Februar skriver Kongen til to af hans Slægtninge, Loser og Georg von Utenhof, at han har hørt, at Kansler Utenhof skal være død, hvilket han dog endnu ikke vil sætte fuldkommen Lid til; men hvis det skulde være Tilfældet, maa de tage de mange vigtige Papirer, som Utenhof havde hos sig, i god Forvaring i Nærværelse af Kongens Kammersekretær Hans von Kitscher og sende ham dem med Budet eller ogsaa med Kitscher³⁾. — Denne Hans von Kitscher synes altsaa at have været hos Utenhof; han var en sachsisk Adelsmand og Fætter til Utenhof, der derfor havde taget sig af ham og hans Søkende, tre Brødre og en Søster, af hvilke han havde skaffet den ene Broder, Günter, Ansættelse ved Hertuginde Dorotheas Hof, medens Hans von Kitscher var bleven Sekretær i det tyske Kancelli og kort efter blev forlenet med noget Gods paa Als⁴⁾. — Den 26de Juni blev derpaa Hindsgavl givet som Pantelen til den kgl. Sekretær Frans

¹⁾ Kristian d. 3dies udenlandske Registrant 1540—46 fol. 105 ff.

²⁾ Dske. Mag. 4. R. III, 106.

³⁾ Kristian d. 3dies udenlandske Registrant.

⁴⁾ Breve i de königsb. Samlinger og Dsk. Mag. 4. R. III, 103.

Brockenhus med samme Rettigheder som Hr. Wulfgang von Utenhof havde haft det før ham¹⁾. — Til øverste Testamentarius havde Utenhof indsat Kurfyrsten af Sachsen samt de ovenfor nævnte Fætre Utenhof. Disse sendte ved Paaske-tid 1543 ifølge deres afdøde Fætters Bestemmelse ved deres Afsending Günter von Kitscher til Kongen af Danmark en Guldring samt Lensbrevet paa Hindsgavl²⁾. — Utenhof synes saaledes ikke at have efterladt sig Livsarvinger. Han har neppe naaet en Alder af halvhundrede Aar. — Hans Efterfølger som tysk Kansler blev Andreas von Barby, som Kongen d. 8. Novbr. 1543, «da han havde tilsagt i sin Livstid at ville blive boende i Danmark og lade sig bruge i Kancelliet», forlenede med Provstiet i Roskilde; senere fik han ogsaa Provstiet i Viborg og flere andre Forleninger. Titel af Kansler synes han dog først at have faaet i Slutningen af det følgende Aar³⁾.

Utenhof oplevede saaledes ikke at se Enden paa de Kampe, han havde taget saa ivrig Del i, hverken Freden i Speyer 1544 eller Hertugdømmernes Deling samme Aar, ja ikke en Gang det, han saa ivrig havde kæmpet for, den unge Prinses Hylding. Denne Sag var nemlig atter bleven bragt paa Bane i Begyndelsen af Aaret 1542, og det lykkedes nu at faa den unge Prins hyldet, først paa Viborg Landsting d. 4. Juni og derpaa i de øvrige Landskaber, og tillige at faa fastslaaet, at Dronningen, hvis Kongen døde, inden Prinsen var bleven myndig, tillige med flere Re-

¹⁾ Reg. o. a. L. IV, fol. 78; jfr. Vedel-Simonsen, Borgruiner II, 125.

²⁾ Adelsbreve, Fasc. 59, kgl. Bibl.

³⁾ Jvfr. ovenfor S. 245, Krag, dsk. Oversætt. I, 247 og Kjøbenhavns Dipl. II, fl. Steder.

geringsraader skulde overtage Regeringen i hans Mindreaarighed. Højtidelige Forskrivninger blev i den unge Prinses Navn udstedt af Forældrene, at han, naar han blev myndig, vilde bekræfte Rigets Privilegier, med andre Ord, at han vilde udstede en Haandfæstning, et Løfte, som den unge Prins, da han var bleven myndig, selv maatte gentage i et højtideligt Dokument (1557, 1. Juni)¹). — Ved Kongehyldingen paa Viborg Landsting var man saaledes kommet et stort Skridt videre. Hele Folket havde nu, personlig eller ved udsendte, svoret Baret Huldskab og Troskab. Selv i det ydre tilkjendegives Fremskridtet, idet den unge Prins fra nu af ikke blot fører Titlen «Prins af Danmark», men ogsaa «udvalgt Konge». I Danmark havde man saaledes tildels naaet det af Utenhof tilsigtede Maal, om der end ikke var opnaaet en fælles Formynderregering for Danmark og Hertugdømmerne, thi i Hertugdømmerne «løb Vildtet endnu langt foran Hundene»; her opnaaedes intet.

At det danske Rigsraad netop nu gik ind paa en Hylding af den unge Prins og Bestemmelsen om en eventuel Formynderregering, stod maaske ogsaa i Forbindelse med de ydre Forhold. Jo stærkere Pfalzgreven fremhævede sin Hustrus formentlige Arvefordringer, desto vigtigere blev det at have denne Sag paa det rene i Landet selv. Af Frygt for Pfalzgrevens og Kejserens Holdning skal der endogsaa have rejst sig Stemmer i Rigsraadet for at frigive den gamle Kong Kristiern og give ham en nødtorftig Under-

¹) Geh.-Ark. Aarsberetn. II, 90—91; 92—94; jvfr. Krag 249—50 (dsk. Oversætt. I, 256); Hvitfeld II, 1526 (Hvitfeld lader til at have forledet Krag til den Mening, at Rigsraadsbeslutningen om Prinsens Hylding udstedtes i Kjøbenhavn paa samme Herredag, hvor der af Adlen bevilligedes en stor Skat; dette er urigtigt; en saadan Herredag i Kjøbenhavn holdtes først i Debr. 1542, jvfr. Reg. Dipl.).

holdning i Riget selv¹⁾. Dette Forslag faldt dog igjennem; men desto nødvendiger var det under disse Forhold at faa Klarhed i, hvad der var foregaaet i sin Tid i Norge og i Kjøbenhavn, da Knud Gyldenstjerne førte ham til hans Farbroder. Det var nødvendigt, naar man vilde holde Kong Kristiern i Fængsel, at faa den Fremstilling, Utenhof havde givet heraf i Regensburg, slaet fast, at man kunde staa ren i den Sag. Det er derfor et betydningsfuldt Led i det hele, at Knud Gyldenstjerne netop stævnes til Viborg under Kongehyldingen og dør bliver underkastet et Forhør. Hvorledes dette Forhør faldt ud, hvorledes det blev til et Dementi af Utenhofs Paastande, men hvorledes man dog fik det givet et saadant Udseende, at den officielle Fremstilling sloges fast, det hører ikke herhen²⁾. Men saa meget kunne vi sige, at Kongehyldingen i Viborg i flere Henseender havde Præg af en Forsoningsscene mellem Kongehuset og en Del af Aristokratiet. Selv Knud Gyldenstjerne, som man af politiske Grunde havde vist en vis Unaade, maaske ogsaa, fordi de tyske Fyrster havde maattet indprente den dansk-holstenske Regering, at det var nødvendigt, — selv han synes ved den »Erklæring«, han tilsidst satte sit Navn og Segl under, og ved et betydeligt Laan til Kongen at have tilkjøbt sig Tilgivelse. Han forlenedes nu med Ørum Kloster som Pantelen og nævnes senere som Rigsraad. Paa samme Tid fik Styge Krumpen, den af de katholske Biskopper, som Kongen, næst Joachim Rønnow, havde været mest forbitret paa, nu sin Frihed mod (24. Juni) at udstede en streng Forpligtelse til Kongen »og hans Arvinger«³⁾, og hans Broder Otte Krumpen toges

¹⁾ Den danske Oversætt. af Krag S. 256 Anm.

²⁾ Jvfr. »Kristian d. 2. i Norge og hans Fængsling« S. 204—209.

³⁾ Rørdams Monumenta I, 237.

ligeledes omtrent paa denne Tid til Naade, optoges atter i Rigsraadet og forlenedes kort efter med Hald Slot som Stiftslensmand i Viborg Stift. Selv de tyske Lensmænd Tal synes nu at tage af¹⁾. Er det en Følge af, at Utenhof ikke længere sidder i Kongens Raad? — Selv Forholdet til Hertug Albrecht af Preussen bliver i den følgende Tid noget køligere. Kongen blev tilsidst kjed af de evindelige Paamindelser fra Königsberg; det kom en Gang til et heftigt Optrin overfor nogle preussiske Sendebud. Hertuginde Dorothea tog sig selvfølgelig dette meget nær, ligesom ogsaa Hertug Albrecht følte sig pinlig berørt af Kongens heftige Ord; vel kom det til en Slags Udsoning, men den nærgaaende preussiske Indblanding hørte lidt efter lidt op²⁾.

Vi have nu fulgt Utenhof gennem hans 22aarige Virksomhed i gottorpsk Tjeneste. Vi nægte ham ikke, at han var en betydelig Mand, en skarp, snu og snedig Diplomat, der havde sat sig et stort Maal og som med stor Ufortrødenhed stræbte at naa det. Vi nægte ikke, at han har ydet den Fyrstæt, hvis Tjener han var, store Tjenester, saa at han ikke uden Grund vandt sig et vist Navn baade i Indlandet og i Udlandet; men vi kunne ikke andet end glæde os over, at det ikke lykkedes ham at gennemføre sine Germaniseringstheorier, og at han her fandt en saa bestemt Modstand hos det danske Aristokrati, at Forsøget i alt væsentligt, hvor stærkt det end tegnede til at lykkes, ikke blev gennemført. Stor Ros tilkommer i den Henseende

¹⁾ Se ovenfor Side 244—45.

²⁾ Egenhændigt Brev fra Hertug Albrecht til Kristian d. 3., 9. Decbr. 1543, Saml. Brandenb.

ogsaa Kong Kristian den tredie, hvis rolige Besindighed og retskafne Tænkemaade vistnok har bidraget meget til, at Sagen ikke blev sat paa Spidsen. Et Held for Udviklingen i Danmark var det vistnok ogsaa, at Utenhof, uagtet sin store Begavelse og Statsmandsdygtighed, dog savnede den overlegne Ro og Besindighed, der er nødvendig for, at en Statsmand, om end med megen Møje, med Lempe og lidt efter lidt, kan føre sit Maal igjennem, denne udholdende Ro og Klarhed, der lidt efter lidt sejrer over enhver Modstand. Der er tvertimod ofte, navnlig i Utenhofs sidste Leveaar, en pirrelig Uro, en sygelig Utilfredshed over ham, som ikke kan have undladt at virke skadelig for hans Planers Fremme. I den Henseende kommer han til at staa i Skygge for sin store samtidige, Holsteneren Johan Rantzov.

Det vilde være interessant at kjende det nærmere Forhold mellem det Firkløver, som efter alles Vidnesbyrd udgjorde Sjælen baade i hele Kong Frederiks Regeringstid og i Kristian den tredies første Regeringsaar, de Mænd, der have bidraget saa meget baade til at skaffe den gottorpske Fyrsteæt Herredømmet i Danmark og til at bevare det, men hvoraf nu kun et Par vare tilbage. Men desværre er det, i det mindste efter de Kilder, der hidtil ere fremdragne af Arkivernes Støv, endnu umuligt at komme til fuld Klarhed heri. Kun saa meget tør vi vel sige, at Utenhof ikke var den mindst betydelige af disse Mænd, men at han synes at have indtaget en noget særegen Stilling i dette Firkløver, navnlig fordi de øvrige vare fuldblods Holstenere, men han en fremmed Tysker, som ikke saa udelukkende lod sig lede af holstenske Hensyn som de.

Navnlig vilde det i den Henseende være af Interesse at kjende Utenhofs personlige Forhold til Johan Rantzov. Vel

har man enkelte Breve fra en tidligere Tid, vexlede imellem dem; de ere skrevne i en meget venskabelig Form; men de angaa kun øjeblikkelige Regeringssager; noget Indblik i de to Mænds politiske Standpunkt, deres Planer og Maal yde de ikke. Dog er der et vigtigt Spørgsmaal, hvori disse to Mænd vare uenige: Hertugdømmernes Deling. Vi have allerede set, at Utenhof i sin Betænkning til Kristian d. 3die gaar ud fra, at Hertugdømmerne skulle deles, idet han i det hele fremtræder som en tysk Helstatsmand, der ingeniunde havde store Sympathier for et udpræget Slesvig-Holsten, der i sig bar Spiren til en Sprængning af den med saa store Opofrelser dannede gottorpske Statsforbindelse. Johan Rantzov derimod var en langt mere udpræget Slesvig-Holstener og derfor Modstander af Delingen. Men da Johan Rantzovs Adfærd i Anledning af Hertugdømmernes Deling endnu er et temlig dunkelt Punkt, hvorom man har haft meget forskellige Meninger, hidsættes som et Tillæg nogle Oplysninger om denne Sag, der staar i saa nøje Forbindelse med det foregaaende.

Tillæg.

Johan Rantzov og Hertugdømmernes Deling 1544.

Desværre har man ikke nogen skriftlig Betænkning fra Rantzovs Haand om Hertugdømmernes Deling, hvoraf man kan faa et klart Indtryk af, hvad han egentlig har tilraadet eller fraraadet. Alt, hvad man hidtil har kjendt til hans personlige Stilling til denne Sag, indskrænker sig til eller

har man enkelte Breve fra en tidligere Tid, vexlede imellem dem; de ere skrevne i en meget venskabelig Form; men de angaa kun øjeblikkelige Regeringssager; noget Indblik i de to Mænds politiske Standpunkt, deres Planer og Maal yde de ikke. Dog er der et vigtigt Spørgsmaal, hvori disse to Mænd vare uenige: Hertugdømmernes Deling. Vi have allerede set, at Utenhof i sin Betænkning til Kristian d. 3die gaar ud fra, at Hertugdømmerne skulle deles, idet han i det hele fremtræder som en tysk Helstatsmand, der ingeniunde havde store Sympathier for et udpræget Slesvig-Holsten, der i sig bar Spiren til en Sprængning af den med saa store Opofrelser dannede gottorpske Statsforbindelse. Johan Rantzov derimod var en langt mere udpræget Slesvig-Holstener og derfor Modstander af Delingen. Men da Johan Rantzovs Adfærd i Anledning af Hertugdømmernes Deling endnu er et temlig dunkelt Punkt, hvorom man har haft meget forskellige Meninger, hidsættes som et Tillæg nogle Oplysninger om denne Sag, der staar i saa nøje Forbindelse med det foregaaende.

Tillæg.

Johan Rantzov og Hertugdømmernes Deling 1544.

Desværre har man ikke nogen skriftlig Betænkning fra Rantzovs Haand om Hertugdømmernes Deling, hvoraf man kan faa et klart Indtryk af, hvad han egentlig har tilraadet eller fraraadet. Alt, hvad man hidtil har kjendt til hans personlige Stilling til denne Sag, indskrænker sig til eller

kan føres tilbage til følgende Ytringer af Sønnen Henrik Rantzov:

«Da du var vendt tilbage fra Fredsslutningen (i Speyer 1544), fandt du dine Fyrster i Færd med at dele de Fyrstendømmer, som havde tilhørt deres Fader og Bedstefader. Dette mishagede dig i høj Grad af de vægtigste Grunde; thi du indsaa, at paa denne Maade formindskedes Betydningen af den fælles Regeringsmagt, og du frygtede for, at der let kunde opstaa Stridigheder mellem Fyrsterne, som kunde medføre den største Fordærvelse for dem selv og deres Fædreland. Du frasagde dig da frivillig alle dine Embeder og de Befalingsmandsposter, du var hædret med, og besluttede for Fremtiden at leve i hæderlig Ro med din Familie, i det du kun beholdt Indtægterne af de Forleninger, du havde Livsbrev paa og som vare givne dig paa Grund af dine Fortjenester. At du saaledes trak dig tilbage, omstyrtede fuldstændig Kong Kristians gamle Velvilje mod dig og vakte den Mistanke i hans Sjæl, at det var af andre Grunde, at du trak dig tilbage fra hans Forretninger, i det hemmelige Uvenner hjalp meget til (thi Misundelse følger Dygtigheden) og navnlig stræbte efter ved opdigtede og underfundige Grunde at finde en Vej, ad hvilken de kunde gøre den ellers saa herlige Konge utaknemmelig mod dig og lade ham gjen-gjælde dine store Fortjenester med en eller anden aabenbar Uretfærdighed. Thi der fandtes ingen, som aabenlyst var din Fjende, uagtet Kongen den Gang var bleven dig ugunstig»¹⁾).

¹⁾ . . . qua pace facta domum reversus Principes tuos occupatos esse in diuidendis principatibus auitis et paternis cernens, quod tibi maxime ex grauissimis causis displicebat (diminui enim hac ratione potentiam coniunctam videbas, ac facile oriri posse inter principes simultates timebas, quæ ipsis et patriæ extremam allaturæ essent perniciem), te omni magistratu et præfecturis, quibus

Dette er den ældste Efterretning, vi hidtil have kjendt om Johan Rantzovs Modstand mod Hertugdømmernes Deling. Fra Coroneus gik Stykket over til de forskjellige Udgaver af Henrik Rantzovs Elogia til Faderens Ære saa vel som til Chytræus, saa at alt kan henføres til disse Sønnens Ytringer. Hos disse Forfattere fandt Gram Efterretningen og aftrykte den i Fortalen til sin Udgave af Krag (S. 70), og fra ham har den atter forplantet sig nyere danske eller tyske Historikere¹). Allerede Gram forstod Ordene om «den fælles Magt» (*potentia conjuncta*) saaledes, som om Joh. Rantzov herved havde sigtet til Hertugdømmernes Forbindelse med Danmark, og som om han af Interesse for Kongen og Kongemagten havde tilraadet for evige Tider at knytte begge Hertugdømmerne til Riget; ja man har i nyere Tider endogsaa forstaaet Johan Rantzovs vise Raad, som om han havde tilraadet Kongen at inddrage Slesvig under Kronen og overlade Brødrene Holsten til Deling²).

---

eras insignitus, volens abdicasti, et cum tuis in posterum honorifice vivere decreuisti, retentis solum modo illis, quæ erant vsque ad mortem tibi litteris scriptis confirmatæ et merito datæ. Ille recessus Christiani pristinam erga te benevolentiam plane euerit ac tali suspitione animum eius pupugit, quasi aliis ex causis te ab eius negotiis subduceres, adiuuantibus clandestinis plurimum inimicis (nam virtutem inuidia sequitur) et nitentibus præsertim iis, vt fictis et futilibus rationibus viam invenirent, qua alioquin præclarum regem erga te ingratum efficerent, et vt is ingentis tui beneficii merita insigni aliqua injuria persolueret. Nam qui apertus tibi inimicus esset, rege tum alienato, nemo inuentus est (Coroneus, Vita . . . Joannis Rantzouix, Wittenberg 1567, fol. C. — Den virkelige Forfatter er Henrik Rantzov).

¹) Jvfr. navnlig Waitz, *Gesch. Schleswig-Holsteins* II, 294; Barfods Fortællinger 3. Udg. II, 29; Paludan-Müller i *Dansk Tidsskrift*, udg. af Henr. Scharling, Kbhvn. 1870, I, 264 f. og *Sammes de oldenborgske Kong. Hist.* 467.

²) Grams Ord lyde: . . . tam graviter ex eo affectus est, quod prævideret, ex neglecta tunc temporis occasione utrumque ducatum integrum et indivisum perpetuo Daniæ adjungendi, certam viam

Og naar man tænker paa al den Splid og Tvedragt, som Hertugdømmernes Deling i Tidernes Løb fremkaldte, kan det jo ikke nægtes, at Johan Rantzov her har vist sig fremsynet. Men dog er denne Opfatning af Rantzov som den tro, næsten dansksindede Kongetjener, der af Interesse for Kongeslægten frimodig ytrer sin Mening og stolt og krænkent, som den misforstaaede og miskjendte Tjener, trækker sig tilbage, da han ikke kan sætte sin Mening igjennem, — denne Opfatning er, sige vi, fuldstændig falsk. Der er i hans saa fremtrædende 22aarige Virksomhed i Kong Frederiks og Kong Kristians Tjeneste intet, der tyder paa andet, end at hans Maal netop har været et Slesvig-Holsten og derigjennem Holstenernes Herredømme i Danmark. Saa snart Kong Frederik var bleven Eneherre i Hertugdømmerne, skilte han dem saa meget som muligt fra Kongeriget; neppe havde han lukket sine Øjne, før man i Hertugdømmerne hylkede alle hans Sønner i Fællesskab og derved stillede Hertugdømmerne som en Enhed for sig over for Kongeriget og fik dette fastslaaet i en »Union« med Kongeriget. Vi tvivle ingenlunde om, at Johan Rantzov og hans Hjælpere i hint Øjeblik helst havde taget den ældste Søn alene til Hertug i Fyrstendømmerne; men den Gang (1533) var Danmarks Krone ved at slippe dem ud af Hænderne; det gjaldt den Gang om at handle hurtig for at komme det danske Rigsraad i Forkjøbet, og allerede den Gang har Johan Rantzov maaske ikke kunnet overvinde Hertug Kristians Frygt for at træde sine Brødre i Vejen og hans personlige Ulyst til at blive Danmarks Konge. Man hylkede da alle Brødrene i Fællesskab og kunde saa meget tryggere gjøre det, som Hertug Kristian da alene

multis dissidiis multisque calamitatibus apperiri. — Barfods Fortællinger 3. Udg. II, 29.

var myndig, de øvrige endnu vare Børn. Thi man bevarede endnu Fællesskabet i Hertugdømmernes Regering. Statsretslig vare Hertugerne Hans og Adolf derved lige saa fuldt Hertugdømmernes Herrer som Hertug Kristian; alle Hertugdømmernes Raader og Lensmænd vare dem alle i lige Grad Lydighed underkastede. Fyrstendømmernes Raader, skriver Kong Kristian nogen Tid efter Delingen til sin Søster i Preussen, vare paa den Tid (da Delingen skete) edelig forpligtede baade til ham og hans Brødre i Forening, han havde den Gang ikke mere Magt over dem, end hans Brødre havde¹⁾. Lensbreve, som udstedtes før Delingen, efter at Brødrene vare blevne myndige, ere ogsaa udstedte baade i Kongens og Hertugernes Navn²⁾.

Det er dette Fællesskab i Hertugdømmernes Regering, som Johan Rantzov kæmper for og som han frygter for skal svækkes ved Delingen; det er det, der i Beretningen forstaaes ved «*potentia conjuncta*». Og i denne Henseende stod Rantzov ikke ene; tvertimod havde han her største Delen af det holstenske Aristokrati paa sin Side, saa at han langt mere kommer til at vise sig for os som Talsmand for et udpræget politisk Standpunkt end som Fyrstetjeneren, der har Fyrsteslægtens Interesser for Øje. Det viser sig ved de Forhandlinger, som gik forud for Delingen paa Landdagen i Rensborg i Avgust 1544. Kun nødig gik det holstenske Aristokrati her ind paa Delingen, og man kan her netop finde udtalt alle de Grunde herimod, som Henrik Rantzov tillægger sin Fader: Frygten for Splid mellem Brødrene og Fordringen om «Fællesskabets» Be-

¹⁾ Königsb. Afskr. S. 3797—99.

²⁾ 1544, Torsdag efter Margrethe (17. eller 24. Juli) forlener saaledes Kongen og Hertugerne Hans og Adolf i Forening Otto Ratlov med et Gods Norfeld (Voss. Exc. i Geh. Ark.).

varing saa vidt muligt. For at sikre sig saa meget som muligt mod Ophævelsen af Fællesskabet, foreslog Landdagen, at Raaderne skulde vedblive at være fælles for alle Brødrene og aflægge Ed til dem alle i Fællesskab, hvortil blev svaret, at dette vilde have sine Vanskeligheder, siden enhver Fyrste skulde have sin særlige Del af Landene¹).

Herom var det i Virkeligheden, at Striden drejede sig ogsaa med Johan Rantzov. Det er nemlig urigtigt, naar man, vildledet af Sønnens Beretning, har troet, at Rantzov strax 1544 før eller samtidig med selve Delingshandlingen i Rendsborg nedlagde sine Værdigheder og trak sig tilbage. Han vedblev at være Hofmester for Hertugdømmerne endnu i nogen Tid. Paa Landdagen i Rendsborg var Spørgsmaalet om Raadernes Stilling til de tre Brødre nemlig endnu ikke blevet endelig afgjort; indtil videre vedbleve de at være samtlige Herrer forpligtede. Men allerede d. 23. Oktober opfordrede Kongen Johan Rantzov og 3 andre Raader til at begive sig til ham for at aflægge særlig Ed til ham, i det han motiverede dette med Statstjenestens Tarv²).

¹) Supplement til Krag S. 74—75.

²) Brevet, som nu kun findes i Vosses Excerpter (B v b. fol. 1—2) i Geh.-Ark., efter Registranter, som nu desværre ikke længere ere til, er udstedt fra Nyborg d. 23. Oktbr. (Donnerstag nach Luca) 1544 til Hr. Johan Rantzov, Hr. Juen Reuentlov, Riddere, Breide Rantzov og Otte Sehested og lyder: Christian etc. . . . Ir habt euch, wie wir zweiffels ann, zu erinnern, das wir . . . . negst, da die furstenthumbe getheilt wordenn, vnnsere holsteinische Rethen inn den gesamtten pflichtenn bisz vff vnnsere weitter bescheidt zu haften vnnd zu bleibenn vorlassenn etc. Nachdem aber nu vnns allerley auslendisch und andere sachen furfallenn, derwegen die nodturfft erfurdert, das wir in den furstenthumben Rethen habenn zu furderso vff vnnsern Amptenn, die vns sonderlich vorwandt vnnd jnn vnnsern sachen zu gebrauchen etc., so begerenn wir demnach, Ir wollett euer gelegenheitt darnach achten, das Ir vff vnnsere weiter erfurdernn euch ann vnns, wenn wir vff

Det er først fra denne Tid af, at man mærker til Modstrid fra Johan Rantzovs Side; thi endnu den 2. Juli (Torsdag efter Petri og Pauli) 1545 maatte Kongen minde ham om Edsaflæggelse og kræve hans endelige Svar, især da flere andre af hans Raader allerede havde aflagt Eden¹⁾. Denne Opfordring vilde Rantzov, der endnu var Hofmester for Hertugdømmerne, imidlertid lige saa lidt følge som Iven Reventlov, der efter Melchior Rantzovs Død var bleven Landmarskalk. I November Maaned 1545, ved Mortensdags Tid, holdtes en Landdag i Slesvig, hvor Hertugdømmernes Regering først blev endelig ordnet. Her nedlagde Johan Rantzov og Iven Reventlov deres Embeder som Hofmester og Marskalk; men de nøjedes ikke hermed; de opsagde ogsaa Kongen deres Ed som Raader og trak sig altsaa helt tilbage. Hver af Fyrsterne tog derpaa deres særlige Raader, og Kongen udnævnte Melchior Rantzovs Broder Breide Rantzov til Statholder i sin Del af Landene, med Fuldmagt til sammen med de andre særlige Raader ogsaa at repræsentere Kongen paa de fælles Landdage²⁾.

die naheidt ann den furstenthumben gelangen, wie wir dann geneigt, ann vnns zuuorfugenn vnnd vnns wie geburlich mit eidenn vnnd pflichtenn als unser Reth vnnd Amptman vorwandt machen das wir euch der gelegenheit nach nicht zuuorhaltenn, vnnd seint euch mit gaden vnnd allem guthenn geneigt.

¹⁾ Vosses Excerpter B v b fol. 8.

²⁾ Ordene lyde saaledes hos Voss (Exc. B. 1 fol. 1 b): Montags nach Martini ward zu Schleszwig ein Landtag gehalten, deren Acta in dem Register Nr. 13 fol. 169 angeführet werden. Da heiszt es unter andern Fol. 127: Es haben daselbst Hr. Johan Rantzow vnnd Hr. Iuen Reuentlow ir Marschalk vnnd Hofmeisterambt abdankt, auch den Ratseid aufgesagt, und hat jeder Herr sein eigen Redt beworben. Von kön. Maj. ist Breide Rantzov zum Stathalter angezeigt (osv.). — Jvfr. Waitz, Gesch. Schleswig-Holsteins II, 299—301, hvor dog de i Supplementet til Krag S. 62—75 aftrykte Forhandlinger fra Landdagen i Rendsborg 1544 synes henførte til Landdagen i Slesvig 1545.

Det var dette Skridt af de to Mænd, som skal have fremkaldt Kongens Vrede. Forøvrigt lader Johan Rantzov til at have anført Sundhedshensyn som Grund til, at han trak sig tilbage. Han taler selv om sit svækkede Helbred i et Brev fra 1546, som senere skal blive meddelt, og hermed stemmer en Efterretning fra Sønnen, Henrik Rantzov. I Aaret 1595 fik denne nemlig af den daværende Regering Befaling til at indsende Afskrifter af de Lensbreve m. m., der vare givne ham og hans Fader paa Amtet Steinburg. Han skriver da bl. a. til den unge Kristian den fjerde: «Dette er Afskrifterne af de Breve, som min salig Fader allerede en Gang har overgivet til Eders kgl. Majestæts Bedstefader. Da nemlig min salig Fader paa Grund af sin Alder, og fordi han derfor ønskede at leve i Ro, havde taget sin Afsked¹⁾, er Kongen bleven ham unaadig og har givet Amtet Steinburg til Diderik Blome, med hvem min Fader levede i stort Fjendskab, og har ladet ham afkræve alle Segl og Breve, saavel dem, som angik Amtet, som ogsaa dem, der angik hans Lensgodser (seine verlehnte Güter); derpaa har han (Kongen) med al Flid inqvireret og gjennemsogt, om noget urigtigt kunde opdages».

Som man ser, stemme disse Ytringer af Sønnen ikke ganske overens med hans tidligere anførte Beretning. Aldershensynet kan jo heller ikke have været overvejende, siden Johan Rantzov endnu ikke var ældre end 53 Aar, og Kongen kan neppe heri have set andet end en Skingrund.

¹⁾ . . . Alters u. dahero beehrten Ruhe halben abgedancket. (Voss, Exc. L xxxiii a, fol. 8). Allerede 1545 siger Joh. Rantzov i et Brev til Kristian d. 3., at det i Kiel i Nærværelse af Rigets og Fyrstedømmernes Raader blev udtalt, at han fra den Tid ikke vilde have noget at gjøre med Antagelse af Ryttere eller Knægte, og man skulde dertil bruge Marskalken, Sekretæren eller andre (Smsts. xxiii a fol. 6—7).

Den virkelige Grund var tydelig nok, hvad enten den nu er bleven bestemt udtalt — som er det rimeligste at antage — eller ikke. At Kongen derpaa tog Forleningerne baade fra Rantzov og Reventlov, var nødvendigt, da de selv havde opsagt deres Ed. Dette skete i Januar Maaned (Søndag efter Hellig tre Konger) 1546 i Kolding, da Reventlovs tidligere Forlening, Flensborg, blev givet til Jesper Rantzov, en Broder til Breide og Melchior, og Steinburg til Wulf Pogwisch, medens der samtidig (4. Januar) udgik Brev til Joh. Rantzov om at overantvorde «den tro Haand» og Inventariet til Steinburg og Krempe til Pogwisch, da denne var udnævnt til Amtmand. Denne Wulf Pogwisch (til Dobersdorf) var gift med Johan Rantzovs afdøde Broder Povls Datter og maa ikke forvexles med den mere bekjendte Ridder og Raad Wulf Pogwisch til Bukhavn, Lensmanden paa Trojborg, med hvem Kongen for øvrigt paa denne Tid (1545) havde stor Strid i Anledning af hans Udpresninger af Bønderne paa Trojborg, og som endogsaa havde opsagt Kongen sin Tjeneste som Raad, hvilket Kongen tog ham meget unaadig op. Hvorvidt dette skulde staa i Forbindelse med Forholdene i Hertugdømmerne, maa vi dog lade henstaa uafgjort²⁾. — Da imidlertid Wulf Pogwisch til Dobersdorf

¹⁾ Voss Exc. B i fol. 9 ff., B v b. fol. 11, hvor Lensbrevene anføres. Naar Grundtvig (Dsk. Mag. 4. R. III, 20) anfører Jesper Rantzov som Lensmand paa Flensborg allerede 1540, stemmer dette ikke med Voss. Exc. Saa meget er vist, at Jven Reventlov 1543 kaldes Amtmand i Flensborg (Voss Exc. B i fol. 14 l.) og ligesaa 1544 (Dsk. Mag. IV, 79).

²⁾ 1545, 21. Marts (Lørdag efter Lætare) skriver Kristian d. 3. fra Kolding til ham om Sagen med Trojborg. Derpaa hedder det: «das dw aber vnter andernn mit angehaften erbietten meldet, das du aus sonderlichem Bewegen vnd Ursachen vns dein Pflicht u. Dinst, damit dw vns Radtweise verwanth gewesen, aufgesacht, das wir müssen geschehen lassenn, da hast dw dich zu erinnern, das wir zw solchem nicht Ursache gegebenn, sondernn haben vns

allerede døde kort Tid efter sin Forlening med Steinburg, blev Slottet givet i Forlening til Iven Reventlovs Broder Sivert (15. Marts 1546), og kort efter (5. April) blev der udstedt Brev til Rentemesteren Henrik Schulte om ufortøvet at forfoje sig til Kongen med Listen over det Inventarium, som Johan Rantzov havde modtaget med Amtet Steinburg efter sin afdøde Broder Povl¹⁾.

Der synes saaledes allerede nu at være indtraadt et koligere Forhold. At Johan Rantzov maatte opgive Steinburg, der havde været i hans Faders og Broders Værge og saaldes i en lang Aarrække havde været i Familiens Besiddelse, var et føleligt Tab. Dog vare de to første Lensmænd vel neppe hans Fjender. Sivert Reventlov skal have beholdt Lenet til 1548; først da overdroges det til Diderik Blome²⁾. Denne skildres som en raa og ustyrlig Mand, der begik den ene Voldsdaad efter den anden og derfor laa i stadig Strid med sine holstenske Frænder og Ligemænd. Det er først fra Aaret 1545 af, at han kommer til at spille en betydeligere Rolle som kgl. Raad og bruges til kgl. Sendelser. Det er tydeligt nok, at han nu er i Færd med at stige, medens Johan Rantzov havde trukket sig tilbage. Der kan derfor neppe være nogen Tvivl om, at vi her have den vigtigste af de hemmelige Fjender, der efter Henrik Rantzovs første Beretning modarbejdede Faderen. Og der turde være adskilligt, der tydede paa, at Kongens Forbitrelse

jeder zeit, vngachtet wes von dir dajegenn vormuthet, mit allenn gnadenn gegenn dir erzeit vnnnd befinden lassen (Voss Exc. Bvb. pag. 7).

¹⁾ Voss Exc. Bvb. fol. 12 og Kallske Saml. 4. Nr. 576, Bl. XIX (hvoraf det fremgaar, at Wulf Pogwisch til Dobersdorf da var død paa Steinburg, hvorefter Angivelsen i Dansk Mag. 4. R. III, 69, at han endnu levede 1547, maa rettes).

²⁾ Dansk Mag. 4. R. III, 234—35 (hvor 1543—48 altsaa efter Voss. Exc. anf. St. maa rettes til 1546—48); 244—45.

mod Johan Rantzov først ret er vakt noget senere, og at Blomes Udnævnelse til Amtmand paa Steinburg netop er et Tegn herpaa. Endnu i disse Aar stod Johan Rantzov nemlig tilsyneladende i en meget venskabelig Brevvexling baade med Kongen og Hertugerne, i al Fald Hertug Hans. Han udfører forskjellige Hverv for dem, underretter dem om, hvad han har erfaret om Troppesamlinger i Tyskland og lignende Forhold. Dertil kom, at Johan Rantzov vedblev at være en af den fangne Kong Kristierns Tilsynsmænd paa den holstenske Adels Vegne, en Stilling, som Kongen ikke en Gang kunde berøve ham, om han end nok saa gjerne havde villet. Endnu fra Slutningen af November 1546 og Begyndelsen af Januar 1547 har man Breve fra Johan Rantzov til Kongen om Kong Kristierns Fængsel¹⁾. Men samtidig med alt dette gik der endnu stadig Underhandlinger mellem Kongen og Johan Rantzov om dennes Edsaflæggelse til Kongen, hvilke førtes dels personlig af Kongen, dels paa dennes Vegne af den danske Kansler Johan Fris. Vi erfare det af et Brev af 16. Decbr. 1546 fra Kongen til Johan Rantzov selv, hvori han ytrer, at skjønt Rantzov paa Landdagen i Slesvig havde nedlagt og opsagt Kongen sit Hofmesterembede og sine Raads- og Edspligter, hvormed han var Kongen og hans Brødre i Fællesskab forpligtet, saa havde Kongen dog ikke ment, at han vilde unddrage sig den Ed og den Pligt, hvormed han var Kongen personlig (særlig) forpligtet, især da han ogsaa havde Forleninger i Kongeriget. Kongen begjærede derfor hans Erklæring om, hvorvidt han endnu vilde lade sig bruge i Kongens Tjeneste i eller udenfor Landet, naar Lej-

¹⁾ Johan Rantzovs Breve i Geh.-Ark. Jvfr. de i Dsk. Mag. IV, 75—89 fra Aarene 1544—46 meddelte Breve.

ligheden fordrede det. — Rantzov svarede hertil d. 23. samme Maaned, at han henholdt sig til sine tidligere Ytringer dels til Kongen selv personlig i Karnappen paa Flensborg Slot, dels til Johan Fris, da denne i den Anledning var sendt til ham i Itzeho; derved vil han lade det blive ogsaa denne Gang, indtil han faar Kongen selv i Tale; da vil han give Kongen sin Lejlighed og sin Svagelighed til Kjende: for ovrigt skal Kongen, hvor Nødtørft fordrer det, i ham spore og finde en tro Undersaat, der efter Evne vil gjøre, hvad han er sin Herre og Konge skyldig¹⁾.

¹⁾ Baade Kongens Brev af 16. Decbr. og Rantzovs Svar af 23. Decbr. findes i Geh.-Ark. (Johan Rantzovs Breve). Da Kongens Skrivelse, mutatis mutandis, er ordret indført i Svaret, meddeles her kun dette: Durchleuchtigster groszmechtiger kuningh (osv.). — Gnedigster kunungh vnd herr, E. ko. Matt. schreiben des datum Koldingen den xvi^{ten} Decembris, belangend, das ich negest vff dem landtage zu Schleszwigh das hofmeister ampt vnd radts vnd Eides pflichten, damidt E. ko. Matt. vnd derselbigen gelipten Brudern, meinen gnedigen herrn, ich samtlich vorwandt geweszen, abgedancket vnd vffgesagt, szo haben E. ko. Matt. doch nicht eracht, das ich auch der Eide vnd pflicht, damidt E. ko. Matt. jeh sonderlich verhofft, mich entleddigen wollen, aber alsze dennoch E. ko. Matt. hendel jeh daher entladen, vnd die gelegenheit erfurderter E. ko. Matt. sachen in auffachtunge zu haben, vnd das E. ko. Matt. ander ihrer Matt. rethe vnd vorwandten vnd mich daneben der maszenn gnedigst wissen, das zu E. ko. Matt. hendeln sie vnd ich, wie solchs die nottorfft erfurdertt, gewilliget, szo begern E. ko. Mtt. gnedigst, jeh wolte E. ko. Matt. nach dem denselbigenn E. ko. Mtt. ich radtsweise vnd als ein belehnter vorpflichtt, derwegen jn E. ko. Matt. reichen Dennemargken ich auch midt belehninge vorsehn vnd begnadet, vnbeschwerdt vornemen lassen, ob. E. k. Matt. dermasszen meins Radts vnd dinstpflicht jn E. ko. Matt. sachen vnd hendeln als E. ko. Matt. jnnen vnd ausserhalb landes, wie solchs die gelegenheit geben mochte, zuuorlaszen etc., wie den solchs E. ko. Mtt. schreiben ferner gelautt, — habe jeh vntherdenigst entfangenn vnd vormerckt, Vnd kan E. ko. Matt. jeh darauff jn andtwerdt vff vntherdenigste hinwyder nicht vorhalten,

Hvad Rantzov har svaret Kong Kristian i Karnappen paa Flensborg Slot, det vide vi ikke, heller ikke, om det er kommet til en ny Samtale med Kongen. Men vi kunne ikke betragte dette Brev fra Johan Rantzov som andet end som et høfligt Afslag. Han erklærer ikke lige ud, at han atter vil træde i Kongens Tjeneste som hans særlige Raad, men henholder sig til tidligere Svar og til Helbredshensyn; kun den almindelige Tjeneste, som en Undersaat og Lensmand er sin Konge skyldig, vil han efter Evne yde. Vi antage derfor, at det er dette nye Afslag, som Kongen har taget unaadig op, om vi end tro, at Henrik Rantzov har skildret Kongens Unaadig med for stærke Farver. I de nærmest følgende Aar finde vi kun faa Breve vexlede mellem Kongen og Johan Rantzov, eller mellem denne og Hertugerne. Vel findes der et Par Breve, et om Kong

---

das die szelbe E. ko. Matt. jnn gnedigsten gedenckende, wes E. ko. Matt. jch zw Flensborch vorruckter zeidt jm karnappe vnd dem Ernuesten vnd erbaran herrn Johan Freszen, E. ko. Matt. vnd der Reichenn Cantzlern, der vonwegen E. ko. Mt. dabuornn mit mir zw Itzeho handelen solte, angezeigt, bey deme ich es auch diszmals beruhen lasse, bis ich ann E. ko. Matt. gelange, alszdenn werde E. ko. Mt. ich meine gelegenheit vnd schwachheit ferner vormelden, vnd sollen E. ko. Matt., woe es die nottorfft fordert, das ich derselbigen E. ko. Matt. wie ein frum vntherdan meines vormugendes, wie jch E. ko. Matt. alsze meinen gnedigsten kunige furstenn vnd herrn zw thunde schuldich, ersporen vnd befinden, vnd thu E. ko. Matt. jch mich hirmit vffs vntherdenigste beuelen, mit angehaffeder vntherdenigster bitte, E. ko. Matt. wolle dis mein schreiben gnedigst zu hetthen foren. Der almechtige wolle E. ko. Matt. jnn geluckszeligem regemente vnd langkwerender gesuntheit gnedich erhalten. Datum Bredenberck Donnersdages nach Tome Anno etc. xlvj.

E. ko. Matt.

vntherdeniger vnd williger

Johan Rantzow,

Ritter.

Kristierns Fængsel og et om en privat Sag, fra Johan Rantzov til Kongen fra Januar Maaned 1547, men de ere Svar paa Breve, skrevne af Kongen, inden denne havde faaet Johan Rantzovs Afslag af 23. December. Derpaa erindre vi ikke at have set noget Brev om betydeligere Sager fra Rantzov til Kongen før 24. Avgust 1548. Hertug Adolf havde nemlig opfordret ham til at ledsage sig til Augsburg; men han havde givet Afslag af Hensyn til sin egen legemlige Svaghed og Lejlighed, endskjønt han gjerne ved enhver Lejlighed som en tro Undersaat vilde fremme Kongens og alle sine Landsfyrsters Vel og ikke var utilbøjelig til at tjene dem i al underdanig Troskab¹⁾; da Hertugen imidlertid havde fastholdt sin Begjæring, havde han ytret, at han trods sin Svagelighed vilde ledsage ham, hvis Kongen vilde indvillige deri, og da han nu havde erfaret, at det ikke var Kongen imod, havde han indvilliget. — Kort efter findes der et Brev fra ham til Kongen om Provsten i Itzeho og Forholdene der i Klostret. Næste Aar (Avgust 1549) klager han over, at Otte Ratlov, som han laa i Strid med, i hans Fraværelse har søgt at opvække Kongens Uvilje mod ham, og fremstiller i den Anledning Sagens Sammenhæng for Kongen. — I Aaret 1550 spurgte Kongen ham dog til Raads om det Ægteskab, der paatænktes mellem hans Søster Elisabeth og Hertug Ulrich af Meklenburg, — det eneste Exempel, man kan anføre paa, at Kongen i disse Aar i en saadan Anledning har henvendt sig til Rantzov. I Aaret 1551 derimod maatte

¹⁾ ... ob ich nun woll E. kö. Mt. vnd alle meiner landfürsten hoheit vnd aller wolfarth ider zeit wie billich also ein getrewer gantz vnderthenichlichen nicht allein gerne gesehen vnd auch gefurdert vnd inn allem erheblichen vnderthenig zu dienen nicht vgeneigt.

han (18. Septbr.) forsvare sig mod Beskyldningen for at have ladet Aalholm Len og Slot paa det skammeligste forfalde. Han skyder i den Anledning hele Skylden paa sin Foged, da han selv i lang Tid ikke havde været der, lover at udbedre Skaden og beder om Kongens Naade som hidtil. Kort efter maatte han imidlertid efter Kongens Befaling indlevere fuldstændig Register over det Gods, hvormed han paa Livstid var forlenet i Itzeho Sogn, saa her formodentlig ogsaa har været noget i Vejen. — I de følgende Aar (1554) træder Rantzov i nærmere Forbindelse med Hertugerne Hans og Adolf, som oftere æske hans Raad og Nærværelse, men i Reglen faa Afslag af private Grunde. Hvor vidt han, som det hedder sig, i senere Aar atter har opnaaet Kongens Gunst, skulle vi ikke kunne afgjøre; det Kongebrev fra 1557, som er meddelt i Dansk Mag. IV, 127, er just ikke skrevet i den venskabeligste Tone¹).

Man har, som ovenfor antydet, talt og skrevet meget om Johan Rantzovs vise Raad i Anledning af Hertugdømmernes Deling, og nu, efter Aarhundreders Kampe, fremkaldte ved disse uheldige Forhold, er det nemt nok at give Johan Rantzov Ret. Men inden man fælder en altfor haard Dom over Kong Kristian, fordi han, som man mener, alt for meget tog Hensyn til sine Brødres Tarv og alt for lidt til sine Landes, og over det danske Rigsraad, fordi man mener, at det har vist stor Ligegyldighed og national Sløvhed i dette Spørgsmaal, er det dog nødvendigt først at tilbagekalde i Erindringen, hvorledes Stillingen var. Efter hvad der var sket 1533, var der i Virkeligheden

¹) Efter Johan Rantzovs originale Breve i Geh.-Ark., jvfr. Dsk. Mag. IV, 89 ff.

intet Valg. Allerede den Gang havde det danske Rigsraad forlangt Hertug Hans medindbefattet i Hyldingen i Hertugdømmerne. Det var i det Øjeblik den eneste Maade, hvorpaa man kunde sikre sig Del i Slesvig, især da man den Gang nærmest havde i Sinde at tage Hertug Hans til Konge i Danmark¹⁾. Det er et Træk af Betydning, ogsaa til Forstaaelsen af Begivenhederne 1544. Hver af Kong Kristians Brødre havde, i det Øjeblik de bleve myndige, lige saa stor Ret til Del i Hertugdømmernes Regering, som han havde. Spørgsmaalet bliver da, om Farerne for Stridigheder mellem Brødrene bleve mindre, naar man indrettede en Fællesregering uden Deling eller endogsaa rent berøvede dem deres Ret. Derom kunde der da i al Fald være delte Meninger. De slesvig-holstenske Herrer have øjensynlig holdt paa en Fællesregering uden Deling, og det er i den Henseende betegnende, at der netop nu indtræder et spændt Forhold mellem Kongen og hans Faders og hans egne troeste og mest fremtrædende holstenske Raader, netop de Mænd, der mest havde bidraget til at sikre ham Herredømmet: Johan Rantzov, Wulf Pogwisch og Iven Reventlov, medens man slet ikke hører noget om Strid mellem Kongen og hans danske Raader i denne Anledning. Dette kan ikke være, fordi det danske Rigsraad ingen Følelse havde for Slesvigs Bevaring for Kongeriget. Denne Afhandling turde indeholde Vidnesbyrd nok om, hvor meget man i Danmark frygtede for et holstensk Regimente, og vi have baade Utenhofs og Klingensbecks Ord for, at man hellere end gjerne vilde have ind-

---

¹⁾ Se min Afhandling om Herredagen 1533, dette Tidsskrifts 4. B. III, 258—59.

draget Slesvig i Riget, om man havde kunnet. Skulde det da ikke være Tilfældet, at Frygten for et helt adskilt Slesvig-Holsten har været den væsentligste Grund til, at man nu som i Kong Hanses Tid foretrak en Deling, hvorved dog en Forbindelse mellem Danmark og Slesvig sikredes i en fælles Konges Person, der baade havde Del i Hertugdømmernes Fællesregering og havde sin særlige Andel? Og det kan vel neppe betvivles, at Kongens Indflydelse paa Hertugdømmernes Regering netop blev størst, naar han havde sin særlige Statholder, der vel at mærke ikke blot repræsenterede ham i hans særlige Del, men ogsaa i Fællesregeringen¹⁾, og sine særlige Raader, fremfor at Raadskollegiet, efter Holstenernes og Johan Rantzovs Mening, skulde være en fælles Institution. Var det sket, var ganske vist dette Kollegium blevet Hertugdømmernes egentlige Regering, men Fyrstemagten betydelig indskrænket, og paa den Maade havde Johan Rantzov som Hofmester for begge Fyrstendømmer kunnet vedblive at være Sjælen i Hertugdømmernes Styrelse.

Men, vil man maaske indvende, Førstefødselstanken var nok trængt igjennem, og da havde, naar Delingen ikke havde fundet Sted, Hertugdømmerne ganske anderledes gjennem en Fyrstes Person været knyttede til Danmark. Men dertil maa svares, at Førstefødselstanken kæmpede man endnu imod paa den Tid; uden en sikker Arvefølge havde man ikke kunnet sikre sig Forbindelsen med Hertugdømmerne, og selv ad den Vej var man maaske ikke kommet videre end til et Slesvig-Holsten i Personalunion med Riget. Og hvem borger saa for,

¹⁾ Herpaa gik Breide Rantzovs Fuldmagt ud (Voss Exc. B. 1 fol. 1—2).

at Spændingen mellem Dansk og Tysk, da der ingen fast Arvefølge var, ikke var bleven saa stor, at Slesvig i et uheldigt Øjeblik var blevet helt løsrevet fra Riget? Ingen kan med Sikkerhed sige, om Delingen 1544 ikke netop har været et Middel til, at Slesvig atter kom tilbage til Danmark, om end efter haarde Kampe, megen Strid og Moje. Ellers var det maaske aldrig sket.

---

kan føres tilbage til følgende Ytringer af Sønnen Henrik Rantzov:

«Da du var vendt tilbage fra Fredsslutningen (i Speyer 1544), fandt du dine Fyrster i Færd med at dele de Fyrstendømmer, som havde tilhørt deres Fader og Bedstefader. Dette mishagede dig i høj Grad af de vægtigste Grunde; thi du indsaa, at paa denne Maade formindskedes Betydningen af den fælles Regeringsmagt, og du frygtede for, at der let kunde opstaa Stridigheder mellem Fyrsterne, som kunde medføre den største Fordærvelse for dem selv og deres Fædreland. Du frasagde dig da frivillig alle dine Embeder og de Befalingsmandsposter, du var hædret med, og besluttede for Fremtiden at leve i hæderlig Ro med din Familie, i det du kun beholdt Indtægterne af de Forleninger, du havde Livsbrev paa og som vare givne dig paa Grund af dine Fortjenester. At du saaledes trak dig tilbage, omstyrtede fuldstændig Kong Kristians gamle Velvilje mod dig og vakte den Mistanke i hans Sjæl, at det var af andre Grunde, at du trak dig tilbage fra hans Forretninger, i det hemmelige Uvenner hjalp meget til (thi Misundelse følger Dygtigheden) og navnlig stræbte efter ved opdigtede og underfundige Grunde at finde en Vej, ad hvilken de kunde gjøre den ellers saa herlige Konge utaknemmelig mod dig og lade ham gjen-gjælde dine store Fortjenester med en eller anden aabenbar Uretfærdighed. Thi der fandtes ingen, som aabenlyst var din Fjende, uagtet Kongen den Gang var bleven dig ugunstig»¹⁾).

¹⁾ . . . qua pace facta domum reversus Principes tuos occupatos esse in diuidendis principatibus auitis et paternis cernens, quod tibi maxime ex grauissimis causis displicebat (diminui enim hac ratione potentiam coniunctam videbas, ac facile oriri posse inter principes simultates timebas, quæ ipsis et patriæ extremam allaturæ essent perniciem), te omni magistratu et præfecturis, quibus

Dette er den ældste Efterretning, vi hidtil have kjendt om Johan Rantzovs Modstand mod Hertugdømmernes Deling. Fra Coroneus gik Stykket over til de forskjellige Udgaver af Henrik Rantzovs Elogia til Faderens Ære saa vel som til Chytræus, saa at alt kan henføres til disse Sønnens Ytringer. Hos disse Forfattere fandt Gram Efterretningen og aftrykte den i Fortalen til sin Udgave af Krag (S. 70), og fra ham har den atter forplantet sig nyere danske eller tyske Historikere¹). Allerede Gram forstod Ordene om «den fælles Magt» (*potentia conjuncta*) saaledes, som om Joh. Rantzov herved havde sigtet til Hertugdømmernes Forbindelse med Danmark, og som om han af Interesse for Kongen og Kongemagten havde tilraadet for evige Tider at knytte begge Hertugdømmerne til Riget; ja man har i nyere Tider endogsaa forstaaet Johan Rantzovs vise Raad, som om han havde tilraadet Kongen at inddrage Slesvig under Kronen og overlade Brødrene Holsten til Deling²).

---

eras insignitus, volens abdicasti, et cum tuis in posterum honorifice vivere decreuisti, retentis solum modo illis, quæ erant vsque ad mortem tibi litteris scriptis confirmatæ et merito datæ. Ille recessus Christiani pristinam erga te benevolentiam plane euerit ac tali suspitione animum eius pupugit, quasi aliis ex causis te ab eius negotiis subduceres, adiuuantibus clandestinis plurimum inimicis (nam virtutem inuidia sequitur) et nitentibus præsertim iis, vt fictis et futilibus rationibus viam inuenirent, qua alioquin præclarum regem erga te ingratum efficerent, et vt is ingentis tui beneficii merita insigni aliqua injuria persolueret. Nam qui apertus tibi inimicus esset, rege tum alienato, nemo inuentus est (Coroneus, Vita . . . Joannis Rantzouix, Wittenberg 1567, fol. C. — Den virkelige Forfatter er Henrik Rantzov).

¹) Jvfr. navnlig Waitz, *Gesch. Schleswig-Holsteins* II, 294; Barfods Fortællinger 3. Udg. II, 29; Paludan-Müller i *Dansk Tidsskrift*, udg. af Henr. Scharling, Kbhvn. 1870, I, 264 f. og *Sammes de oldenborgske Kong. Hist.* 467.

²) Grams Ord lyde: . . . tam graviter ex eo affectus est, quod prævideret, ex neglecta tunc temporis occasione utrumque ducatum integrum et indivisum perpetuo Daniæ adjungendi, certam viam

var myndig, de øvrige endnu vare Børn. Thi man bevarede endnu Fællesskabet i Hertugdømmernes Regering. Statsretslig vare Hertugerne Hans og Adolf derved lige saa fuldt Hertugdømmernes Herrer som Hertug Kristian; alle Hertugdømmernes Raader og Lensmænd vare dem alle i lige Grad Lydighed underkastede. Fyrstendømmernes Raader, skriver Kong Kristian nogen Tid efter Delingen til sin Søster i Preussen, vare paa den Tid (da Delingen skete) edelig forpligtede baade til ham og hans Brødre i Forening, han havde den Gang ikke mere Magt over dem, end hans Brødre havde¹⁾. Lensbreve, som udstedtes før Delingen, efter at Brødrene vare blevne myndige, ere ogsaa udstedte baade i Kongens og Hertugernes Navn²⁾.

Det er dette Fællesskab i Hertugdømmernes Regering, som Johan Rantzov kæmper for og som han frygter for skal svækkes ved Delingen; det er det, der i Beretningen forstaaes ved «*potentia conjuncta*». Og i denne Henseende stod Rantzov ikke ene; tvertimod havde han her største Delen af det holstenske Aristokrati paa sin Side, saa at han langt mere kommer til at vise sig for os som Talsmand for et udpræget politisk Standpunkt end som Fyrstetjeneren, der har Fyrsteslægtens Interesser for Øje. Det viser sig ved de Forhandlinger, som gik forud for Delingen paa Landdagen i Rensborg i Avgust 1544. Kun nødig gik det holstenske Aristokrati her ind paa Delingen, og man kan her netop finde udtalt alle de Grunde herimod, som Henrik Rantzov tillægger sin Fader: Frygten for Splid mellem Brødrene og Fordringen om «Fællesskabets» Be-

¹⁾ Königsb. Afskr. S. 3797—99.

²⁾ 1544, Torsdag efter Margrethe (17. eller 24. Juli) forlener saaledes Kongen og Hertugerne Hans og Adolf i Forening Otto Ratlov med et Gods Norfeld (Voss. Exc. i Geh. Ark.).

varing saa vidt muligt. For at sikre sig saa meget som muligt mod Ophævelsen af Fællesskabet, foreslog Landdagen, at Raaderne skulde vedblive at være fælles for alle Brødrene og aflægge Ed til dem alle i Fællesskab, hvortil blev svaret, at dette vilde have sine Vanskeligheder, siden enhver Fyrste skulde have sin særlige Del af Landene¹).

Herom var det i Virkeligheden, at Striden drejede sig ogsaa med Johan Rantzov. Det er nemlig urigtigt, naar man, vildledet af Sønnens Beretning, har troet, at Rantzov strax 1544 før eller samtidig med selve Delingshandlingen i Rendsborg nedlagde sine Værdigheder og trak sig tilbage. Han vedblev at være Hofmester for Hertugdømmerne endnu i nogen Tid. Paa Landdagen i Rendsborg var Spørgsmaalet om Raadernes Stilling til de tre Brødre nemlig endnu ikke blevet endelig afgjort; indtil videre vedbleve de at være samtlige Herrer forpligtede. Men allerede d. 23. Oktober opfordrede Kongen Johan Rantzov og 3 andre Raader til at begive sig til ham for at aflægge særlig Ed til ham, i det han motiverede dette med Statstjenestens Tarv²).

¹) Supplement til Krag S. 74—75.

²) Brevet, som nu kun findes i Vosses Excerpter (B v b. fol. 1—2) i Geh.-Ark., efter Registranter, som nu desværre ikke længere ere til, er udstedt fra Nyborg d. 23. Oktbr. (Donnerstag nach Luca) 1544 til Hr. Johan Rantzov, Hr. Juen Reuentlov, Riddere, Breide Rantzov og Otte Sehested og lyder: Christian etc. . . . Ir habt euch, wie wir zweiffels ann, zu erinnern, das wir . . . . negst, da die furstenthumbe getheilt wordenn, vnnsere holsteinische Rethen inn den gesamtten pflichtenn bisz vff vnnsere weitter bescheidt zu haftenn vnnd zu bleibenn vorlassenn etc. Nachdem aber nu vnns allerley auslendisch und andere sachen furfallenn, derwegen die nodturfft erfurdert, das wir in den furstenthumben Rethen habenn zu furderso vff vnnsere Amptenn, die vns sonderlich vorwandt vnnd jnn vnnsere sachen zu gebrauchen etc., so begerenn wir demnach, Ir wollett euer gelegenheitt darnach achten, das Ir vff vnnsere weiter erfurdernn euch ann vnns, wenn wir vff

Det er først fra denne Tid af, at man mærker til Modstrid fra Johan Rantzovs Side; thi endnu den 2. Juli (Torsdag efter Petri og Pauli) 1545 maatte Kongen minde ham om Edsaflæggelse og kræve hans endelige Svar, især da flere andre af hans Raader allerede havde aflagt Eden¹⁾. Denne Opfordring vilde Rantzov, der endnu var Hofmester for Hertugdømmerne, imidlertid lige saa lidt følge som Iven Reventlov, der efter Melchior Rantzovs Død var bleven Landmarskalk. I November Maaned 1545, ved Mortensdags Tid, holdtes en Landdag i Slesvig, hvor Hertugdømmernes Regering først blev endelig ordnet. Her nedlagde Johan Rantzov og Iven Reventlov deres Embeder som Hofmester og Marskalk; men de nøjedes ikke hermed; de opsagde ogsaa Kongen deres Ed som Raader og trak sig altsaa helt tilbage. Hver af Fyrsterne tog derpaa deres særlige Raader, og Kongen udnævnte Melchior Rantzovs Broder Breide Rantzov til Statholder i sin Del af Landene, med Fuldmagt til sammen med de andre særlige Raader ogsaa at repræsentere Kongen paa de fælles Landdage²⁾.

die naheidt ann den furstenthumben gelangen, wie wir dann geneigt, ann vnns zuuorfugenn vnnd vnns wie geburlich mit eidenn vnnd pflichtenn als unser Reth vnnd Amptman vorwandt machen das wir euch der gelegenheit nach nicht zuuorhaltenn, vnnd seint euch mit gnaden vnnd allem guthenn geneigt.

¹⁾ Vosses Excerpter B v b fol. 8.

²⁾ Ordene lyde saaledes hos Voss (Exc. B. 1 fol. 1 b): Montags nach Martini ward zu Schleszwig ein Landtag gehalten, deren Acta in dem Register Nr. 13 fol. 169 angeführet werden. Da heiszt es unter andern Fol. 127: Es haben daselbst Hr. Johan Rantzow vnnd Hr. Iuen Reuentlow ir Marschalk vnnd Hofmeisteramt abtunkt, auch den Ratseid aufgesagt, und hat jeder Herr sein eigen Redt beworben. Von kön. Maj. ist Breide Rantzov zum Stathalter angezeigt (osv.). — Jvfr. Waitz, Gesch. Schleswig-Holsteins II, 299—301, hvor dog de i Supplementet til Krag S. 62—75 aftrykte Forhandlinger fra Landdagen i Rendsborg 1544 synes henførte til Landdagen i Slesvig 1545.

Det var dette Skridt af de to Mænd, som skal have fremkaldt Kongens Vrede. Forøvrigt lader Johan Rantzov til at have anført Sundhedshensyn som Grund til, at han trak sig tilbage. Han taler selv om sit svækkede Helbred i et Brev fra 1546, som senere skal blive meddelt, og hermed stemmer en Efterretning fra Sønnen, Henrik Rantzov. I Aaret 1595 fik denne nemlig af den daværende Regering Befaling til at indsende Afskrifter af de Lensbreve m. m., der vare givne ham og hans Fader paa Amtet Steinburg. Han skriver da bl. a. til den unge Kristian den fjerde: «Dette er Afskrifterne af de Breve, som min salig Fader allerede en Gang har overgivet til Eders kgl. Majestæts Bedstefader. Da nemlig min salig Fader paa Grund af sin Alder, og fordi han derfor ønskede at leve i Ro, havde taget sin Afsked¹⁾, er Kongen bleven ham unaadig og har givet Amtet Steinburg til Diderik Blome, med hvem min Fader levede i stort Fjendskab, og har ladet ham afkræve alle Segl og Breve, saavel dem, som angik Amtet, som ogsaa dem, der angik hans Lensgodser (seine verlehnte Güter); derpaa har han (Kongen) med al Flid inqvireret og gjennemsogt, om noget urigtigt kunde opdages».

Som man ser, stemme disse Ytringer af Sønnen ikke ganske overens med hans tidligere anførte Beretning. Aldershensynet kan jo heller ikke have været overvejende, siden Johan Rantzov endnu ikke var ældre end 53 Aar, og Kongen kan neppe heri have set andet end en Skingrund.

¹⁾ . . . Alters u. dahero beehrten Ruhe halben abgedancket. (Voss, Exc. L xxxiii a, fol. 8). Allerede 1545 siger Joh. Rantzov i et Brev til Kristian d. 3., at det i Kiel i Nærværelse af Rigets og Fyrstedømmernes Raader blev udtalt, at han fra den Tid ikke vilde have noget at gjøre med Antagelse af Ryttere eller Knægte, og man skulde dertil bruge Marskalken, Sekretæren eller andre (Smsts. xxiii a fol. 6—7).

Den virkelige Grund var tydelig nok, hvad enten den nu er bleven bestemt udtalt — som er det rimeligste at antage — eller ikke. At Kongen derpaa tog Forleningerne baade fra Rantzov og Reventlov, var nødvendigt, da de selv havde opsagt deres Ed. Dette skete i Januar Maaned (Søndag efter Hellig tre Konger) 1546 i Kolding, da Reventlovs tidligere Forlening, Flensborg, blev givet til Jesper Rantzov, en Broder til Breide og Melchior, og Steinburg til Wulf Pogwisch, medens der samtidig (4. Januar) udgik Brev til Joh. Rantzov om at overantvorde «den tro Haand» og Inventariet til Steinburg og Krempe til Pogwisch, da denne var udnævnt til Amtmand. Denne Wulf Pogwisch (til Dobersdorf) var gift med Johan Rantzovs afdøde Broder Povls Datter og maa ikke forvexles med den mere bekjendte Ridder og Raad Wulf Pogwisch til Bukhavn, Lensmanden paa Trøjborg, med hvem Kongen for øvrigt paa denne Tid (1545) havde stor Strid i Anledning af hans Udpresninger af Bønderne paa Trøjborg, og som endogsaa havde opsagt Kongen sin Tjeneste som Raad, hvilket Kongen tog ham meget unaadig op. Hvorvidt dette skulde staa i Forbindelse med Forholdene i Hertugdømmerne, maa vi dog lade henstaa uafgjort²⁾. — Da imidlertid Wulf Pogwisch til Dobersdorf

¹⁾ Voss Exc. B i fol. 9 ff., B v b. fol. 11, hvor Lensbrevene anføres. Naar Grundtvig (Dsk. Mag. 4. R. III, 20) anfører Jesper Rantzov som Lensmand paa Flensborg allerede 1540, stemmer dette ikke med Voss. Exc. Saa meget er vist, at Jven Reventlov 1543 kaldes Amtmand i Flensborg (Voss Exc. B i fol. 14 l.) og ligesaa 1544 (Dsk. Mag. IV, 79).

²⁾ 1545, 21. Marts (Lørdag efter Lætare) skriver Kristian d. 3. fra Kolding til ham om Sagen med Trøjborg. Derpaa hedder det: «das dw aber vnter andernn mit angehaften erbietten meldet, das du aus sonderlichem Bewegen vnd Ursachen vns dein Pflicht u. Dinst, damit dw vns Radtweise verwanth gewesen, aufgesacht, das wir mussen geschehen lassenn, da hast dw dich zu erinnern, das wir zw solchem nicht Ursache gegebenn, sondernn haben vns

allerede døde kort Tid efter sin Forlening med Steinburg, blev Slottet givet i Forlening til Iven Reventlovs Broder Sivert (15. Marts 1546), og kort efter (5. April) blev der udstedt Brev til Rentemesteren Henrik Schulte om ufortøvet at forfoje sig til Kongen med Listen over det Inventarium, som Johan Rantzov havde modtaget med Amtet Steinburg efter sin afdøde Broder Povl¹⁾.

Der synes saaledes allerede nu at være indtraadt et koligere Forhold. At Johan Rantzov maatte opgive Steinburg, der havde været i hans Faders og Broders Værge og saaldes i en lang Aarrække havde været i Familiens Besiddelse, var et føleligt Tab. Dog vare de to første Lensmænd vel neppe hans Fjender. Sivert Reventlov skal have beholdt Lenet til 1548; først da overdroges det til Diderik Blome²⁾. Denne skildres som en raa og ustyrlig Mand, der begik den ene Voldsdaad efter den anden og derfor laa i stadig Strid med sine holstenske Frænder og Ligemænd. Det er først fra Aaret 1545 af, at han kommer til at spille en betydeligere Rolle som kgl. Raad og bruges til kgl. Sendelser. Det er tydeligt nok, at han nu er i Færd med at stige, medens Johan Rantzov havde trukket sig tilbage. Der kan derfor neppe være nogen Tvivl om, at vi her have den vigtigste af de hemmelige Fjender, der efter Henrik Rantzovs første Beretning modarbejdede Faderen. Og der turde være adskilligt, der tydede paa, at Kongens Forbitrelse

jeder zeit, vngachtet wes von dir dajegenn vormuthet, mit allenn gnadenn gegenn dir erzeigt vnnnd befinden lassen (Voss Exc. Bvb. pag. 7).

¹⁾ Voss Exc. Bvb. fol. 12 og Kallske Saml. 4. Nr. 576, Bl. XIX (hvoraf det fremgaar, at Wulf Pogwisch til Dobersdorf da var død paa Steinburg, hvorefter Angivelsen i Dansk Mag. 4. R. III, 69, at han endnu levede 1547, maa rettes).

²⁾ Dansk Mag. 4. R. III, 234—35 (hvor 1543—48 altsaa efter Voss. Exc. anf. St. maa rettes til 1546—48); 244—45.

mod Johan Rantzov først ret er vakt noget senere, og at Blomes Udnævnelse til Amtmand paa Steinburg netop er et Tegn herpaa. Endnu i disse Aar stod Johan Rantzov nemlig tilsyneladende i en meget venskabelig Brevvexling baade med Kongen og Hertugerne, i al Fald Hertug Hans. Han udfører forskjellige Hverv for dem, underretter dem om, hvad han har erfaret om Troppesamlinger i Tyskland og lignende Forhold. Dertil kom, at Johan Rantzov vedblev at være en af den fangne Kong Kristierns Tilsynsmænd paa den holstenske Adels Vegne, en Stilling, som Kongen ikke en Gang kunde berøve ham, om han end nok saa gjerne havde villet. Endnu fra Slutningen af November 1546 og Begyndelsen af Januar 1547 har man Breve fra Johan Rantzov til Kongen om Kong Kristierns Fængsel¹⁾. Men samtidig med alt dette gik der endnu stadig Underhandlinger mellem Kongen og Johan Rantzov om dennes Edsaflæggelse til Kongen, hvilke førtes dels personlig af Kongen, dels paa dennes Vegne af den danske Kansler Johan Fris. Vi erfare det af et Brev af 16. Decbr. 1546 fra Kongen til Johan Rantzov selv, hvori han ytrer, at skjønt Rantzov paa Landdagen i Slesvig havde nedlagt og opsagt Kongen sit Hofmesterembede og sine Raads- og Edspligter, hvormed han var Kongen og hans Brødre i Fællesskab forpligtet, saa havde Kongen dog ikke ment, at han vilde unddrage sig den Ed og den Pligt, hvormed han var Kongen personlig (særlig) forpligtet, især da han ogsaa havde Forleninger i Kongeriget. Kongen begjærede derfor hans Erklæring om, hvorvidt han endnu vilde lade sig bruge i Kongens Tjeneste i eller udenfor Landet, naar Lej-

¹⁾ Johan Rantzovs Breve i Geh.-Ark. Jvfr. de i Dsk. Mag. IV, 75—89 fra Aarene 1544—46 meddelte Breve.

ligheden fordrede det. — Rantzov svarede hertil d. 23. samme Maaned, at han henholdt sig til sine tidligere Ytringer dels til Kongen selv personlig i Karnappen paa Flensborg Slot, dels til Johan Fris, da denne i den Anledning var sendt til ham i Itzeho; derved vil han lade det blive ogsaa denne Gang, indtil han faar Kongen selv i Tale; da vil han give Kongen sin Lejlighed og sin Svagelighed til Kjende: for ovrigt skal Kongen, hvor Nødtørft fordrer det, i ham spore og finde en tro Undersaat, der efter Evne vil gjøre, hvad han er sin Herre og Konge skyldig¹⁾.

¹⁾ Baade Kongens Brev af 16. Decbr. og Rantzovs Svar af 23. Decbr. findes i Geh.-Ark. (Johan Rantzovs Breve). Da Kongens Skrivelse, mutatis mutandis, er ordret indført i Svaret, meddeles her kun dette: Durchleuchtigster groszmechtiger kuningh (osv.). — Gnedigster kunungh vnd herr, E. ko. Matt. schreiben des datum Koldingen den xvi^{ten} Decembris, belangend, das ich negest vff dem landtage zu Schleszwigh das hofmeister ampt vnd radts vnd Eides pflichten, damidt E. ko. Matt. vnd derselbigen gelipten Brudern, meinen gnedigen herrn, ich samtlich vorwandt geweszen, abgedancket vnd vffgesagt, szo haben E. ko. Matt. doch nicht eracht, das ich auch der Eide vnd pflicht, damidt E. ko. Matt. jeh sonderlich verhofft, mich entleddigen wollen, aber alsze dennoch E. ko. Matt. hendel jeh daher entladen, vnd die gelegenheit erfurderter E. ko. Matt. sachen in auffachtunge zu haben, vnd das E. ko. Matt. ander ihrer Matt. rethe vnd vorwandten vnd mich daneben der maszenn gnedigst wissen, das zu E. ko. Matt. hendeln sie vnd ich, wie solchs die nortorfft erfurdertt, gewilliget, szo begern E. ko. Mtt. gnedigst, jeh wolte E. ko. Matt. nach dem denselbigenn E. ko. Mtt. ich radtsweise vnd als ein belehnter vorpflichtt, derwegen jn E. ko. Matt. reichen Dennemargken ich auch midt belehninge vorsehn vnd begnadet, vnbeschwerdt vornemen lassen, ob. E. k. Matt. dermasszen meins Radts vnd dinstpflicht jn E. ko. Matt. sachen vnd hendeln als E. ko. Matt. jnnen vnd ausserhalb landes, wie solchs die gelegenheit geben mochte, zuuorlaszen etc., wie den solchs E. ko. Mtt. schreiben ferner gelautt, — habe jeh vntherdenigst entfangenn vnd vormerckt, Vnd kan E. ko. Matt. jeh darauff jn andtwerdt vff vntherdenigste hinwyder nicht vorhalten,

Kristierns Fængsel og et om en privat Sag, fra Johan Rantzov til Kongen fra Januar Maaned 1547, men de ere Svar paa Breve, skrevne af Kongen, inden denne havde faaet Johan Rantzovs Afslag af 23. December. Derpaa erindre vi ikke at have set noget Brev om betydeligere Sager fra Rantzov til Kongen før 24. Avgust 1548. Hertug Adolf havde nemlig opfordret ham til at ledsage sig til Augsburg; men han havde givet Afslag af Hensyn til sin egen legemlige Svaghed og Lejlighed, endskjønt han gjerne ved enhver Lejlighed som en tro Undersaat vilde fremme Kongens og alle sine Landsfyrsters Vel og ikke var utilbøjelig til at tjene dem i al underdanig Troskab¹⁾; da Hertugen imidlertid havde fastholdt sin Begjæring, havde han ytret, at han trods sin Svagelighed vilde ledsage ham, hvis Kongen vilde indvillige deri, og da han nu havde erfaret, at det ikke var Kongen imod, havde han indvilliget. — Kort efter findes der et Brev fra ham til Kongen om Provsten i Itzeho og Forholdene der i Klostret. Næste Aar (Avgust 1549) klager han over, at Otte Ratlov, som han laa i Strid med, i hans Fraværelse har søgt at opvække Kongens Uvilje mod ham, og fremstiller i den Anledning Sagens Sammenhæng for Kongen. — I Aaret 1550 spurgte Kongen ham dog til Raads om det Ægteskab, der paatænktes mellem hans Søster Elisabeth og Hertug Ulrich af Meklenburg, — det eneste Exempel, man kan anføre paa, at Kongen i disse Aar i en saadan Anledning har henvendt sig til Rantzov. I Aaret 1551 derimod maatte

¹⁾ ... ob ich nun woll E. kö. Mt. vnd alle meiner landfürsten hoheit vnd aller wolfarth ider zeit wie billich also ein getrewer gantz vnderthenichlichen nicht allein gerne gesehen vnd auch gefurdert vnd inn allem erheblichen vnderthenig zu dienen nicht vgeneigt.

han (18. Septbr.) forsvare sig mod Beskyldningen for at have ladet Aalholm Len og Slot paa det skammeligste forfalde. Han skyder i den Anledning hele Skylden paa sin Foged, da han selv i lang Tid ikke havde været der, lover at udbedre Skaden og beder om Kongens Naade som hidtil. Kort efter maatte han imidlertid efter Kongens Befaling indlevere fuldstændig Register over det Gods, hvormed han paa Livstid var forlenet i Itzeho Sogn, saa her formodentlig ogsaa har været noget i Vejen. — I de følgende Aar (1554) træder Rantzov i nærmere Forbindelse med Hertugerne Hans og Adolf, som oftere æske hans Raad og Nærværelse, men i Reglen faa Afslag af private Grunde. Hvor vidt han, som det hedder sig, i senere Aar atter har opnaaet Kongens Gunst, skulle vi ikke kunne afgjøre; det Kongebrev fra 1557, som er meddelt i Dansk Mag. IV, 127, er just ikke skrevet i den venskabeligste Tone¹).

Man har, som ovenfor antydet, talt og skrevet meget om Johan Rantzovs vise Raad i Anledning af Hertugdømmernes Deling, og nu, efter Aarhundreders Kampe, fremkaldte ved disse uheldige Forhold, er det nemt nok at give Johan Rantzov Ret. Men inden man fælder en altfor haard Dom over Kong Kristian, fordi han, som man mener, alt for meget tog Hensyn til sine Brødres Tarv og alt for lidt til sine Landes, og over det danske Rigsraad, fordi man mener, at det har vist stor Ligegyldighed og national Sløvhed i dette Spørgsmaal, er det dog nødvendigt først at tilbagekalde i Erindringen, hvorledes Stillingen var. Efter hvad der var sket 1533, var der i Virkeligheden

---

¹) Efter Johan Rantzovs originale Breve i Geh.-Ark., jvfr. Dsk. Mag. IV, 89 ff.

intet Valg. Allerede den Gang havde det danske Rigsraad forlangt Hertug Hans medindbefattet i Hyldingen i Hertugdømmerne. Det var i det Øjeblik den eneste Maade, hvorpaa man kunde sikre sig Del i Slesvig, især da man den Gang nærmest havde i Sinde at tage Hertug Hans til Konge i Danmark¹⁾. Det er et Træk af Betydning, ogsaa til Forstaaelsen af Begivenhederne 1544. Hver af Kong Kristians Brødre havde, i det Øjeblik de bleve myndige, lige saa stor Ret til Del i Hertugdømmernes Regering, som han havde. Spørgsmaalet bliver da, om Farerne for Stridigheder mellem Brødrene bleve mindre, naar man indrettede en Fællesregering uden Deling eller endogsaa rent berøvede dem deres Ret. Derom kunde der da i al Fald være delte Meninger. De slesvig-holstenske Herrer have øjensynlig holdt paa en Fællesregering uden Deling, og det er i den Henseende betegnende, at der netop nu indtræder et spændt Forhold mellem Kongen og hans Faders og hans egne troeste og mest fremtrædende holstenske Raader, netop de Mænd, der mest havde bidraget til at sikre ham Herredømmet: Johan Rantzov, Wulf Pogwisch og Iven Reventlov, medens man slet ikke hører noget om Strid mellem Kongen og hans danske Raader i denne Anledning. Dette kan ikke være, fordi det danske Rigsraad ingen Følelse havde for Slesvigs Bevaring for Kongeriget. Denne Afhandling turde indeholde Vidnesbyrd nok om, hvor meget man i Danmark frygtede for et holstensk Regimente, og vi have baade Utenhofs og Klingensbecks Ord for, at man hellere end gjerne vilde have ind-

---

¹⁾ Se min Afhandling om Herredagen 1533, dette Tidsskrifts 4. B. III, 258—59.

draget Slesvig i Riget, om man havde kunnet. Skulde det da ikke være Tilfældet, at Frygten for et helt adskilt Slesvig-Holsten har været den væsentligste Grund til, at man nu som i Kong Hanses Tid foretrak en Deling, hvorved dog en Forbindelse mellem Danmark og Slesvig sikredes i en fælles Konges Person, der baade havde Del i Hertugdømmernes Fællesregering og havde sin særlige Andel? Og det kan vel neppe betvivles, at Kongens Indflydelse paa Hertugdømmernes Regering netop blev størst, naar han havde sin særlige Statholder, der vel at mærke ikke blot repræsenterede ham i hans særlige Del, men ogsaa i Fællesregeringen¹⁾, og sine særlige Raader, fremfor at Raadskollegiet, efter Holstenernes og Johan Rantzovs Mening, skulde være en fælles Institution. Var det sket, var ganske vist dette Kollegium blevet Hertugdømmernes egentlige Regering, men Fyrstemagten betydelig indskrænket, og paa den Maade havde Johan Rantzov som Hofmester for begge Fyrstendømmer kunnet vedblive at være Sjælen i Hertugdømmernes Styrelse.

Men, vil man maaske indvende, Førstefødselstanken var nok trængt igjennem, og da havde, naar Delingen ikke havde fundet Sted, Hertugdømmerne ganske anderledes gjennem en Fyrstes Person været knyttede til Danmark. Men dertil maa svares, at Førstefødselstanken kæmpede man endnu imod paa den Tid; uden en sikker Arvefølge havde man ikke kunnet sikre sig Forbindelsen med Hertugdømmerne, og selv ad den Vej var man maaske ikke kommet videre end til et Slesvig-Holsten i Personalunion med Riget. Og hvem borger saa for,

¹⁾ Herpaa gik Breide Rantzovs Fuldmagt ud (Voss Exc. B. 1 fol. 1—2).